

Niccolo Machiavelli, tablou de Werner Horvath

UNIVERSITATEA CREȘTINĂ „DIMITRIE CANTEMIR”
FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE

Lect. univ. dr. Horațiu Blidaru

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE POLITICĂ.

Note de curs

București
2007

Cuprins

Cuvânt introductiv	p.4
Partea I. Din istoricul psihologiei politice	
Capitolul I. Introducere în psihologia politică	p.7
Capitolul al II-lea. Reflecții asupra societății și politicii în Grecia antică	p.15
Capitolul al III-lea. Rădăcini romane și creștine ale psihologiei politice	p.26
Capitolul al IV-lea. Rădăcini moderne ale psihologiei politice	p.38
Partea a II-a Constituirea psihologiei politice ca știință	
Capitolul al V-lea. Fondatorii psihologiei politice în Franța	p.47
Capitolul al VI-lea. Fondatorii psihologiei politice în Italia și Germania	p.58
Capitolul al VII-lea. Fondatorii psihologiei politice în Marea Britanie și S.U.A.	p.73
Partea a III-a. Teme actuale ale psihologiei politice	
Capitolul al VIII-lea. Memoria socială din perspectiva psihologiei sociale și politice	p.84
Capitolul al IX-lea. Populism și demagogie	p.98
Capitolul al X-lea. Charisma în politică	p.116
Anexe	p.135
Bibliografie selectivă	p.157

Cuvânt introductiv

În prefața unei recente lucrări dedicate psihologiei politice, editată la New York, autorii, cadre didactice la Universitățile de Stat din Washington și Miami, mărturiseau că, atunci când colegii de la alte discipline îi întrebau în ce sunt specializați, la răspunsul „în psihologie politică” cei mai mulți dintre interlocutori aveau reacții de genul „Ce este asta?” sau „Nu știam că există o astfel de știință”¹.

Încercând să explice situația descrisă anterior, universitarii americani au identificat mai mulți factori, care, în mod cumulativ, conduc la un astfel de rezultat.

În primul rând, domeniul psihologiei politice este profund interdisciplinar iar denumirea materiei induce în eroare, nefiind vorba doar de sintetizarea unor cunoștințe de psihologie și știință politică, ci și de noțiuni de sociologie și filozofie politică, administrație publică, antropologie, istorie și alte domenii.

În al doilea rând, asemenea altor domenii ale științelor sociale, psihologia politică apelează la metode și tehnici de cercetare variate, de la experimente și anchete de teren, la studii de caz și analize calitative.

Din aceste considerente, o lungă perioadă de timp psihologia politică a fost percepută drept o ramură a psihologiei sociale, iar probleme din domeniul său de studiu recunoscut astăzi au fost atribuite în mod curent altor științe.

În prezent, psihologia politică constituie un domeniu de studiu important al cercetării academice. Înțelegerea cauzelor psihologice ale comportamentului politic (*political behaviour*) este esențială într-o lume în care violența politică dusă la extrem a determinat națiunile civilizate să se angajeze într-un război mondial împotriva terorismului, constituind un instrument esențial

¹ Cottam Martha, Dietz-Uhler Beth, Mastors Elena, Thomas Preston, *Introduction to political psychology*, Lawrence Erlbaum Associates, New York, 2004

al decidenților politici în înlăturarea modelelor comportamentale dăunătoare umanității și promovarea celor benefice.

Parcursul literaturii de specialitate anglo-saxone evidențiază o largă paletă de probleme abordate de specialiștii în psihologie politică în ultimii ani, de la subiecte clasice, cum ar fi comportamentul de vot și formarea atitudinilor politice, la politica înarmărilor, descurajarea nucleară și genocid. Pentru ilustrare, am prezentat în anexă cuprinsul a două lucrări de psihologie politică apărute recent în Statele Unite: *Oxford Handbook of Political Psychology*, Sears David, Huddy Leonie, Jervis Robert (ed.), Oxford University Press, New York, 2003 și *Thinking about Political Psychology*, Kuklinski James (ed.), Cambridge University Press, New York, 2002. Din dorința de a evidenția caracterul interdisciplinar al abordărilor diferitelor fenomene ce fac obiectul de studiu al psihologiei politice, am considerat utilă și enumerarea ariilor de expertiză ale autorilor cărților menționate (științe politice, psihologie socială, psihologie, științele educației, relații internaționale).

Tratatele actuale de psihologie politică includ capitole referitoare la conducere, comportamentul grupului, procesul electoral, rasă, etnicitate, naționalism, extremism politic.

Din păcate, multitudinea de teme și atenția de care se bucură psihologia politică pe plan mondial nu se regăsesc și la nivel național, literatura în acest domeniu fiind relativ săracă. Până în prezent, au fost publicate numai trei lucrări în titlul cărora se regăsește sintagma „psihologie politică”: *Politica după comunism: structură, cultură și psihologie politică* (Alina Mungiu – Pippidi, Editura Humanitas, București, 2002); *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist* (Lavinia Betea, Editura Polirom, Iași, 2001) și *Psihologie politică* (Laurențiu Maricuțoiu, Editura Institutul European, Iași, 2006). Nici traduceri ale unor autori străini cu preocupări explicite în domeniul psihologiei politice nu sunt mai bine reprezentate. Exceptând editările sau reeditările lucrărilor unor clasici ai sociologiei (E. Durkheim, M. Weber) sau psihologiei sociale (G. Le Bon, S. Ceahotin, S. Moscovici), care au atins tangențial și teme de psihologie politică, cele mai importante apariții din ultimii

ani sunt *Fundamentele psihologiei politice*, excelentul manual al profesorului Alexandre Dorna, președintele fondator al Asociației franceze de psihologie politică (Editura comunicare.ro, București, 2004), Liderul charismatic (A. Dorna) și lucrarea *Despre cunoașterea maselor. Eseu de psihologie politică* a lui Michel – Louis Rouquette (Editura Polirom, Iași, 2002).

Capitolul 1. Introducere în psihologia politică

Psihologia politică este un *domeniu interdisciplinar aflat la confluența dintre psihologie și știința politică, având drept obiect de studiu identificarea și explicarea mecanismelor psihologice ale comportamentului politic.*

Dacă sintagma „psihologie politică” (*political psychology*) pune accentul pe psihologie, sugerând că acesteia îi revine rolul central în cadrul obiectului de studiu al disciplinei, există și autori care utilizează sintagma „psihologia politicului” (*psychology of politics*), pentru a evidenția mai bine natura interdisciplinară a acestui domeniu de studiu.

Adepții abordării tradiționale au considerat, o lungă perioadă, că în politică indivizii acționează rațional, pentru satisfacerea propriilor interese iar comportamentul politic este predictibil.

Psihologia a oferit însă cercetătorilor instrumentele necesare pentru o cunoaștere mai aprofundată a ființelor umane ca actori politici, evidențiind faptul că indivizii sunt motivați să acționeze în concordanță cu trăsăturile de personalitate, valori și credințe. În realitate, oamenii procesează incomplet informațiile pe care le obțin în procesul de cunoaștere a lumii în care trăiesc. Uneori, indivizii acționează contrar propriilor lor interese și valori, ignorând consecințele posibile ale comportamentelor lor. Astfel de comportamente sunt mult mai frecvente decât ar părea la prima vedere.

O opinie larg răspândită, de exemplu, leagă votul indivizilor de satisfacerea propriilor interese. Se presupune astfel că oamenii cu venituri ridicate vor vota pentru partidele cu orientare de dreapta, iar cei cu venituri scăzute vor vota cu partidele de stânga. În realitate, atât în rândul alegătorilor care și-au exprimat opțiunea pentru partidele de dreapta, cât și în cadrul celor care au votat cu partidele de stânga se numără persoane cu venituri și poziții sociale din cele mai diverse. În aceste condiții, se poate afirma că unii se comportă rațional, și alții nu? Sau mai degrabă trebuie acceptată explicația că,

dincolo de interesul economic, cetățenii care au îmbrățișat o anumită opțiune politică împărtășesc și alte valori și credințe comune?

Cercetările tradiționale ale comportamentului politic nu au reușit să explice decizii și acțiuni politice dintre cele mai importante. Psihologia politică a apărut ca urmare a eforturilor de a explica cele mai diverse comportamente politice, acțiuni politice sau decizii politice care în unele situații dau rezultate, iar în altele eșuează.

Unul din principalele obiective ale psihologiei politice îl constituie ***identificarea unor legități ale comportamentului politic care să permită explicarea și predicția unor evenimente***, folosind metode științifice, care presupun o succesiune de etape, de la observarea sistematică a unor comportamente și evenimente, identificarea factorilor (variabilelor) care influențează comportamentele și evenimentele observate, la formularea de explicații posibile (ipoteze), efectuarea de noi observații, pentru a stabili în ce măsură ipotezele exprimate sunt validate, definitivarea explicațiilor și retestarea acestora.

Îmbinarea domeniilor de studiu ale psihologiei și ale științei politice nu este o întreprindere ușoară. Condițiile experimentale, care permit psihologilor să controleze diferitele variabile care influențează un fenomen, sunt practic imposibil de realizat în lumea reală a politicii, unde comportamentul este influențat de numeroși factori externi.

Să analizăm câteva exemple ce ne-ar putea ajuta în această privință. Dacă psihologii afirmă că trăsăturile de personalitate influențează comportamentul, psihologii politici trebuie să identifice trăsăturile de personalitate importante în politică. Există astfel de trăsături? Dacă da, care sunt acestea și de ce sunt importante din perspectiva politicii? Dintre trăsăturile de personalitate importante în influențarea comportamentului politic, amintim complexitatea procesului cognitiv, modul în care o persoană gestionează o situație conflictuală ș.a.

Dacă psihologii susțin că, în anumite circumstanțe, atitudinile afectează comportamentul, psihologii politici trebuie să stabilească cum se aplică această legitate opțiunii de vot, altfel spus, să răspundă la întrebarea: ce atitudini cu privire la politică și în ce condiții afectează opțiunea de vot? Cercetările au evidențiat faptul că opțiunea de vot este afectată atât de atitudinile cu privire la problemele politice, cât și de cele referitoare la candidați, partide și grupări politice.

Apropierea dintre cele două științe este reciproc benefică. Pe de o parte, experții în psihologie politică apelează la teoriile psihologice pentru a înțelege comportamentul politic, iar pe de altă parte psihologii se folosesc de rezultatele aplicării teoriilor psihologice în politică pentru a-și reconsidera teoriile.

Psihologia politică este știința care explică cum, de ce gândesc și cum acționează oamenii în domeniul politic. Oamenii sunt motivați să se implice în politică sub acțiunea unor factori interni, cum ar fi personalitatea, atitudinile și auto-identitatea; apoi, evaluează mediul și pe ceilalți prin procese cognitive care produc imagini cu privire la ceilalți; ulterior, prin combinarea factorilor menționați, decid cum să acționeze. În politică, indivizii acționează adesea ca parte a grupului iar comportamentul lor în această situație poate să difere radical de comportamentul individual.

Sintagma „psihologie politică” a apărut pentru prima dată într-un editorial anonim al publicației „London Times” din 10 februarie 1860, intitulat *The great objection to the ballot* („Marea obiecție față de vot”) și într-o recenzie din ediția din 20 decembrie 1861 a cotidianului „New York Times”, sub titlul *Statecraft: Political science and constitutional law* („Arta guvernării: știința politică și legea constituțională”).

Prima menționare a psihologiei politice ca domeniu de studiu academic îi aparține antropologului german Adolf Bastian (1826 – 1905), considerat „părintele etnografiei”, fiind menționată în volumul trei al lucrării *Der Mensch in der Geschichte* („Omul în istorie”), publicată la editura Wigand din Leipzig, în 1860 și intitulat *Politische Psychologie* („Psihologie politică”).

Politologul și jurnalistul francez Emile Boutmy (1835 – 1906) este autorul mai multor lucrări în titlul cărora a apărut sintagma „psihologie politică”, cu mult timp înainte ca aceasta să devină o disciplină universitară în sistemul de învățământ anglo – saxon.

O contribuție mai puțin cunoscută la fundamentarea psihologiei politice îi aparține britanicului George Beardoe Grundy (1861 – 1948). Născut în Liverpool, într-o familie de condiție medie, a absolvit cursurile Colegiului Brasenose din Oxford, iar în 1902 a dobândit titlul de doctor în litere. Un an mai târziu a devenit profesor de istorie antică, specializat în istoria militară a Greciei și Romei, la Colegiul *Corpus Christi* din același oraș, unde și-a desfășurat întreaga carieră academică.

În luna ianuarie 1917, în plin război mondial, Grundy a propus înființarea unei ramuri a istoriei purtând titulatura de „psihologie politică”. În opinia autorului, o astfel de știință ar fi fost deosebit de utilă în prevenirea conflictelor internaționale declanșate de concepțiile eronate cu privire la ceilalți bazate pe opiniile deformate ale oamenilor cu privire la ei înșiși².

În deschiderea eseului intitulat *Political psychology: A science which has yet to be created* („Psihologia politică. O știință care trebuie creată”), publicat în numărul 8 (155) al revistei *Nineteenth Century* (p. 155-170), autorul afirma:

„Cei familiarizați cu istoria, și în special cei care, prin profesie, predau această materie, vor recunoaște că prezentul război și circumstanțele care l-au precedat și însoțit, au adus în prim plan un nou domeniu al științei istorice, psihologia politică; o psihologie care, trebuie să spunem, nu este a individului, ci a oamenilor care acționează în masă. Masa poate varia de la o companie de indivizi de mici dimensiuni, la milioane de oameni care alcătuiesc o națiune modernă” (Grundy, 1917, p. 155).

Comportamentul național, a mai susținut autorul, poate fi înțeles ca rezultat al calităților și sentimentelor de natură umană moștenite, modelate apoi

² Floyd W. Rudmin, *G. B. Grundy's 1917 proposal for political psychology: "A science which has yet to be created"*, ISPP News, 2005, 16 (2), p. 6-7.

prin politicile educative naționale și prin circumstanțele unice ale fiecărei experiențe naționale. În opinia lui Grundy multe din tragediile moderne sunt cauzate de guvernele care identifică psihologia politică a propriei populații și o transferă altor națiuni. În acest mod, un guvern se poate angaja în „experimente de cea mai teribilă natură în procesul de testare a teoriilor politice pe care le crede raționale” (Grundy, 1917, p. 158). De exemplu, națiunile temătoare au sentimentul fricii și de aceea nu pot concepe frica drept mijloc pentru a-i teroriza pe alții, cu scopul de a se supune și a accepta pacea cu orice preț.

Grundy și-a încheiat eseul cu speranța că psihologia politică va fi capabilă să reducă frecvența războaielor izbucnite prin ignorarea psihologiei umane: *„Psihologia politică este, după cum s-a afirmat deja, o știință care trebuie să fie creată. Atunci când va fi înființată într-o formă științifică și nu prin lucrările filosofilor doctrinari, ci prin sintetizarea experienței celor care sunt familiarizați cu sufletul propriei națiuni, dar și al altora, va fi mult mai probabil ca acele războaie – și ele sunt multe – datorate ignoranței naționale și internaționale să nu mai joace în viitor rolul pe care l-au jucat în trecut”* (Grundy, 1917, p. 170).

Dincolo de aceste căutări de pionierat, psihologia politică s-a dovedit un domeniu de studiu care a cunoscut o extindere rapidă începând cu ultimele decenii ale secolului trecut. Deși folosește noțiuni politice și filosofice antice, după cum vom detalia în următoarele teme, psihologia politică ca știință are o recentă, situație evidențiată de următoare statistică a cărților și articolelor care conțin sintagma „psihologie politică”, incluse în baza de date PsycINFO a Asociație Americane de Psihologie:

Perioada	1881-1900	1901-1920	1921-1940	1941-1960	1961-1980	1981-2000
Nr. articole/cărți	0	3	8	9	37	838

Psihologia a fost utilizată pentru explicarea comportamentului politic încă din anii '20, odată cu studiile referitoare la personalitate și politică, îndeosebi cu cercetările psihanalitice referitoare la liderii politici. Pe măsura

acumulărilor științifice înregistrate de psihologi în înțelegerea personalității, psihologii politici au început să analizeze caracteristicile personale, ca motivația și trăsăturile de personalitate, în studiile cu privire la liderii politici. Dacă inițial cercetările în acest domeniu s-au bazat pe psihobiografii, ulterior s-au folosit și alte tehnici (chestionare, interviuri, experimente, stimulări).

A doua etapă în dezvoltarea psihologiei politice ca știință a constituit-o perioada anilor 1940 - 1950, când s-a înregistrat un interes aparte pentru studierea sistematică a opiniei publice și a comportamentului electoral în Statele Unite. Începând cu anul 1952, cercetătorii de la Universitatea din Michigan au cules date cu privire la opinia publică și preferințele de vot. Un moment de referință în istoria disciplinei îl constituie publicarea, în anul 1960, a lucrării *The American Voter*, ai cărei autori, Angus Campbell, Philip Converse, Warren Miller și Donald Stokes, au deschis drumul în studiul atitudinilor față de politică.

Printre concluziile controversate ale lucrării menționate, bazată pe primul studiu comprehensiv al datelor cu privire la alegerile din Statele Unite, se numără aceea privind afirmația potrivit căreia majoritatea persoanelor care votează își exprimă opțiunea în baza *identificării partizane*, cel mai adesea moștenite de la părinți și că votanții independenți sunt cel mai puțin implicați în politică.

The American Voter a generat numeroase polemici, unii cercetători acuzându-i pe autori că au fixat un standard prea ridicat, așteptând de la votanți să fie mai sofisticați și mai raționali decât este rezonabil să te aștepți, iar alții argumentând că, în realitate, votanții americani sunt mai raționali decât a evidențiat lucrarea menționată.

În anii următori, psihologia politică a fost utilizată în analize cu privire la socializarea politică, rolul mass-media în modificarea atitudinilor politice, politicile rasiale în Statele Unite ș.a.

Cu timpul, atitudinile politice și comportamentul politic au devenit obiect de studiu și pentru cercetătorii din Europa. Referindu-se la concepția celui

mai cunoscut exponent de limbă franceză al psihologiei politice cu privire la obiectul de studiu al acestei discipline, profesorul Adrian Neculau enumera, printre subiectele de interes: „*funcționarea elitelor, ponderea mitului fondator, presiunea prejudecăților, construirea oligarhiilor, rolul oamenilor providențiali, supunerea maselor, gestionarea crizelor sociale, acceptarea principiului echilibrului, ambiguitățile democrației, caracterele dictaturii, regulile machiavelismului, erupția violenței sociale, succesul populismului, receptarea autoritarismului, aportul ideologiei în dezvoltarea socio-cognitivă a personalității*”³.

Cea de a treia etapă în evoluția disciplinei a constituit-o aplicarea analizei comportamentului politic în domeniul relațiilor internaționale. Ea a debutat în anii '60, cu studii referitoare la percepția reciprocă sovieto-americană și la conflictul din Vietnam.

Începând cu jumătatea anilor '70, concepte ale psihologiei politice au fost folosite în înțelegerea descurajării nucleare, confruntărilor armate, luării deciziilor în situații de criză, naționalismului, conflictelor inter-etnice și a altor subiecte adiacente relațiilor internaționale.

Cele mai recente studii de psihologie politică sunt cele descrise de Sears (1993), referindu-se la „moarte și oroare” care acoperă subiecte precum purificarea etnică, genocidul, terorismul și alte comportamente care implică nivele extreme de violență motivată politic.

În ceea ce privește evoluția disciplinei de psihologie politică, din bibliografia parcursă reiese că primele cursuri universitare cu această titulatură au apărut în Statele Unite în anul 1930. Astăzi, aproape că nu există universitate americană în care psihologia politică să nu se predea până la nivelul studiilor doctorale (Vezi Anexele 1 – 4).

³ Neculau A. Prefață la A. Dorna, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004, p. 11.

Bibliografie

- Betea Lavinia, *Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001
- Cottam Martha, Dietz-Uhler Beth, Mastors Elena, Thomas Preston, *Introduction to political psychology*, Lawrence Erlbaum Associates, New York, 2004
- Dorna Alexandre, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004
- Floyd W. Rudmin, *G. B. Grundy's 1917 proposal for political psychology: "A science which has yet to be created"*, ISPP News, 2005, 16 (2), p. 6-7.
- Kuklinski James (ed.), *Thinking about Political Psychology*, Cambridge University Press, New York, 2002
- Maricuțoiu Laurențiu, *Psihologie politică*, Editura Institutul European, Iași, 2006
- Sears David, Huddy Leonie, Jervis Robert (ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, Oxford University Press, New York, 2003

Capitolul al II-lea. Reflecții asupra societății și politicii în Grecia antică

În opinia lui A. Dorna (2004, p. 32), gânditorii Greciei Antice au perceput psihologia și politica drept “surori gemene”, ambele constituind aspecte ale *logosului* (λόγος), termen folosit în filosofia antică pentru a denumi “ordinea” sau “rațiunea cosmică”, altfel spus, realitatea preexistentă a lucrurilor. Ulterior, noțiunea de “logos” a fost utilizată pentru a descrie facultatea rațiunii umane și cunoștințele pe care oamenii le dețineau cu privire la lume și la ei înșiși.

Relevantă pentru concepția despre politică a autorilor Greciei antice este noțiunea de *politeia* (πολιτεία), care se referea la binele comun care guverna “cetatea”. După unii autori, conceptul este similar celui latin de *civitas*, descriind ansamblul drepturilor ce decurgeau din calitatea de cetățean. În concepția filosofilor greci, principalul înțeles al termenului *politeia* era “cum să conduci o cetate”.

Politeia este, de asemenea, titlul original al lucrării lui Platon, tradusă de către Cicero prin *res publica* („Republica”). În „constituția atenienilor”, Aristotel a folosit termenul *politeia* pentru a desemna cele 11 state ale guvernului atenian din epoca sa.

Alături de sensul menționat, într-o lucrare ulterioară, „Politica”, autorul a folosit termenul și cu alte sensuri:

- formă specifică de guvernare; Aristotel a clasificat constituțiile în funcție de 2 criterii: numărul cetățenilor care participă la elaborarea legilor și motivul care îi animă (binele tuturor cetățenilor sau cel personal). Alături de monarhie și aristocrație, *politeia* este una din cele trei forme de guvernare. În timp ce monarhia presupune conducerea de către o persoană, iar aristocrația de către un grup restrâns, *politeia* se referă la conducerea de către cei mulți;
- o constituție care nu poate fi inclusă în categoriile epocii (cartagineză, spartană sau cretană), deoarece întrunește trăsături din fiecare dintre ele;
- o constituție care amestecă oligarhia cu democrația.

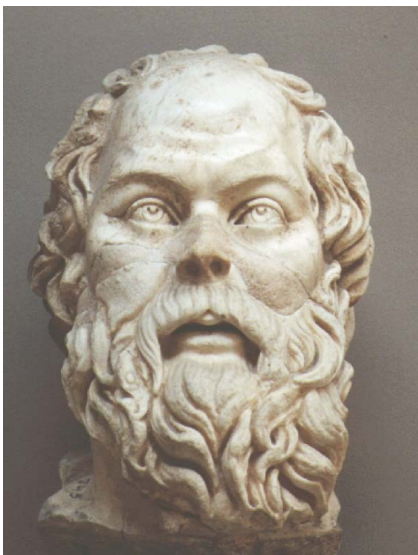
În Grecia antică, politica a fost strâns legată de dezvoltarea urbană, al cărei apogeu a fost atins în secolul V. î. Hr., cel care va rămâne în istoria umanității drept “secolul lui Pericle”, după numele cunoscutului general, om politic și orator care a trăit în Atena, între 495 (cca) și 429 î.Hr. Sub conducerea tânărului născut într-o reputată familie aristocrată, democrația ateniană a atins apogeul dezvoltării iar orașul a devenit centrul economic, politic, artistic și cultural al lumii grecești. Pericle va aduna în jurul său o mare parte dintre figurile reprezentative ale epocii: Anaxagoras, Fidias, Herodot, Sofocle.

În perioada în care a condus partida democraților radicali, Pericle a introdus o legislație care a permis accesul claselor inferioare la funcțiile publice și în politică, acces limitat anterior de naștere sau avere. El era convins că „demosul” va deveni principala sursă a puterii ateniene și un element crucial al dominației militare a Atenei. Nu puțini au fost criticii lui Pericle care au susținut că Atena a fost o democrație doar cu numele, fiind în realitate guvernată de „primul său cetățean”, a cărui politică a fost descrisă drept „populistă”.

În viața publică, Pericle (al cărui nume în limba greacă se traduce prin „înconjurat de glorie”) s-a dovedit a fi un politician subtil. Personalitate charismatică, Pericle nu a ezitat să își folosească calitățile pentru a-i convinge și manipula pe ceilalți. Excelentul orator, considerat „gură de aur” și supranumit „Olimpianul”, a constituit pentru contemporani un exemplu de corectitudine. De menționat că, în cei 15 ani în care a fost ales consecutiv „strateg”, cu o largă majoritate, Pericle nu și-a sporit în nici un fel averea, vastele proprietăți pe care le deținea fiind lăsate în administrarea unui sclav.

Evident, dezbateră despre rădăcinile psihologiei politice în Grecia antică are drept structură de rezistență contribuțiile aduse de cei trei autori considerați fondatorii filosofiei, ca domeniu distinct al cunoașterii: Socrate, Platon, Aristotel.

Socrate

(4.06. cca 470 – 7.05.399 î. Hr.)

Filosof grec, născut la Atena, în familia unui sculptor.

A participat la mai multe campanii militare, în care s-a distins prin acte de bravură.

Singura ocupație cunoscută a lui Socrate a fost arta discutării filosofiei. Puținele scrieri în care se vorbește despre el ni-l înfățișează deplasându-se prin cetate și intrând în vorbă cu persoane de vârste și categorii sociale diferite. Metoda de a răspunde la orice întrebare cu o întrebare, cunoscută sub numele de dialectică sau metoda socratică, a fost utilizată de autor pentru analiza unor concepte morale, precum binele sau dreptatea.

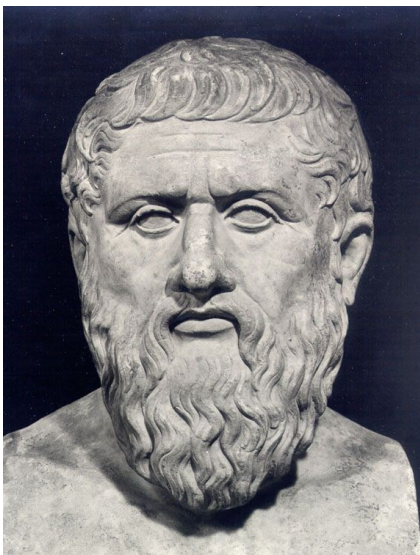
În cadrul dialecticii, unei persoane sau unui grup i se pun o serie de întrebări pentru a se stabili convingerile de bază și nivelul cunoștințelor. Prin eliminarea repetată a ipotezelor care conduc la contradicții, se ajunge în final la cele mai bune ipoteze. Potrivit autorului, „cea mai înaltă formă a excelenței umane este de se chestiona pe sine și pe ceilalți”. În esență, gândirea socratică gravitează în jurul cunoașterii de sine. Cunoașterea propriei ființe se poate realiza pe 2 căi: mediat, pe cale oraculară, prin metode divinatorii și directă, prin cunoașterea de sine, care invită la contemplare interioară, la introspecție. Începând cu Socrate, omul devine obiect de studiu pentru el însuși.

În ceea ce privește opiniile politice, Socrate a criticat în repetate rânduri sistemul de guvernare democratic atenic, susținând că pretențiile de superioritate ale acestuia nu au acoperire în realitate. „Statul ideal” al lui Socrate, pe care ni-l prezintă Platon în „Republica”, este un stat militar, în care copii sunt smulși la o vârstă fragedă din brațele mamelor pentru a fi trimiși în tabere de instrucție. În sistemul de guvernare „ideal”, conducătorii aleși din rândul filosofilor, singura categorie aptă să guverneze cetatea, le spun minciuni cetățenilor pentru binele lor și asigură educația tinerilor astfel încât aceștia să nu își dorească nimic altceva decât să lupte și să moară pentru binele statului.

Detestat pentru înfățișarea sa exterioară, care contrasta cu criteriile de frumusețe ale epocii, pentru atitudinea sa în raporturile cu concetățenii, permanent ironică, pentru stilul său de viață ascetic, Socrate a fost acuzat de „crima de a nu recunoaște zeii recunoscuți de cetate, precum și de coruperea tinerilor”. El a fost găsit vinovat de către judecători, care îl percepeau ca o amenințare la adresa democrației, existând riscul ca ideile sale să influențeze opinia publică dezamăgită după înfrângerea Atenei de către coaliția condusă de Sparta în războiul peloponezic (431 – 404 î. Hr.) și condamnat la moarte, prin înghițirea unei cupe de cucută.

Socrate a rămas pentru posteritate, după cum a fost și în viață, o enigmă, o persoană care, deși nu a scris nimic, se numără printre cei care au marcat pentru totdeauna destinul filosofiei. Informațiile disponibile provin din surse secundare, în majoritatea lor controversare, dar judecarea și condamnarea sa de către reprezentanții democrației ateniene constituie, fără îndoială, mitul fondator al filosofiei ca disciplină academică. El este considerat „părintele” filosofiei politice și al eticii sau al filosofiei morale și fondatorul principalelor teme ale filosofiei occidentale.

În articolul dedicat lui Socrate de către *Stanford Encyclopedia of Philosophy* se precizează că este atât de dificil de distins între Socrate, figura istorică, Socrate, personajul din sursele primare (dramaturgul Aristofan – *Clouds*, istoricul Xenofon – *Memorabilia*, *Hellenica* ș.a. și filosoful Platon – „Dialogurile”) și Socrate, cel din sutele de interpretări ulterioare ale textelor originare, încât referirile la acest subiect controversat ar trebui reunite, mai degrabă, în sintagma „problema socratică”.

Platon
(cca 427 – cca 347 î. Hr.)

Filosof grec, născut la Atena, într-o familie aristocratică, cu descendenți celebri (Solon, Critias).

Numele său de naștere a fost Aristocles, Platon fiind porecla datorată lățimii pieptului.

A fost student al lui Socrate și învățător al lui Aristotel.

A primit o educație aleasă, în domenii dintre cele mai diverse, completată prin călătorii repetate în Egipt și sudul Italiei.

Încercarea sa de a exercita printre tiranii din Siracuză o pedagogie filosofică și politică s-a soldat cu un eșec, determinând, conform legendei, vânzarea sa ca sclav.

După moartea lui Socrate a renunțat la politică și a deschis la Atena prima școală filosofică despre care se poate vorbi cu certitudine, situată în apropiere de grădinile eroului mitic Heros Akademos, de la care își va lua numele de Academia. Deschisă tuturor „iubitorilor de înțelepciune” (Gh. Vlăduțescu, 1994, p. 7), școala va funcționa timp de un mileniu (până în 529 d. Hr.), beneficiind de statut juridic, reglementări interne și buget propriu. De menționat că, printre obiectivele sale, s-a numărat și asigurarea pregătirii de specialitate a viitorilor conducători politici.

Platon este primul filosof de la care s-au păstrat scrieri complete: 35 de lucrări și 13 scrisori. Cele mai cunoscute sunt Dialogurile (în număr de 29), scrieri în care problemele filosofice sunt dezbătute sub forma dialogului dintre filosof și diverși cetățeni ai Atenei. Cu o singură excepție, figura lui Socrate este prezentă în toate dialogurile.

Cronologia dialogurilor platoniene include dialogurile de tinerețe, în care influența lui Socrate este majoră – „Apărarea lui Socrate”, „Eutyphron”, „Criton”, „Ion”, „Laches”, „Lisis”, „Charmides”, „Alcibiade”, „Republica” (*Politeia*, cartea I); dialogurile de mijloc – „Protagoras”, „Gorgias”, „Menon”, „Eutidem”, „Hippias Minor”, „Cratylus”, „Hippias Maior”, „Menexene”; dialogurile de maturitate („marile dialoguri”) – „Banchetul” (*Symposion*), „Fedon” (*Phaidon*), „Fedru” (*Phaidros*), „Republica” (cărțile II – X); dialogurile de bătrânețe – „Teaitetos”, „Parmenides”, „Sofistul”, „Political” (*Politikos*), „Timaios”, „Philebos”, „Critias”, „Legile” (*Nomoi*, neterminat).

Nucleul filosofiei platoniene – teoria ideilor – se regăsește în dialogurile de maturitate, autorul aplicând-o ulterior în diverse domenii: metafizică, estetică, etică și politică. Ideile sunt valori independente de părerile oamenilor, care se impun oricărui spirit și prezintă următoarele caracteristici: există în sine și prin sine (apriori), desemnează o existență eternă, universală (înglobează toate calitățile particulare) și imuabilă (neschimbătoare).

La baza doctrinei ideilor se află distincția între existența sensibilă (planul realității aparente, accesibilă cunoașterii prin simțuri) și existența inteligibilă (lumea metafizică a realității esențiale, accesibilă cunoașterii de tip rațional).

Omul ajunge la cunoașterea ideilor prin mai multe trepte. Prima treaptă, scrie autorul în dialogul „Republica”, este opinia. Treapta a doua este cunoașterea logică ori noțională, superioară primeia. Pentru a cunoaște esențele, omul trebuie însă să treacă și dincolo de cunoașterea logică. Treapta a treia este cunoașterea intuitivă, care duce la cunoașterea ideilor. Platon numește această intuiție reamintire. Reamintirea nu trebuie confundată cu memoria obișnuită. Pentru a explica sensul reamintirii, Platon recurge la mitul conform căruia sufletul omului a intuit ideile în stare de preexistență, într-o altă viață pe care a trăit-o deja. La venirea lui în lumea aceasta și intrarea sa în corp, sufletul a uitat iarăși aceste idei. Reamintirea lor se realizează în clipa în care omul privește obiectele din această lume ce au asemănare cu Ideile intuite în starea de preexistență.

Imaginea alegorică a lumii și a modului în care aceasta poate fi cunoscută este sintetizată în mitul peșterii, în care singura posibilitate de a percepe lumea exterioară de către persoane născute într-o peșteră și care au crescut înlanțuite, o constituie un perete lateral, prin care răzbate lumina soarelui și pe care se conturează umbrele din afară. Câțiva locuitori ai peșterii care reușesc să se elibereze din lanțuri și să ajungă în lumea exterioară vor fi considerați la întoarcere, nebuni și respinși de semenii lor, cărora nu li se vor părea verosimile relatările lor.

Peștera simbolizează lumea sensibilă; întunericul din peșteră – ignoranța omului incult, limitat; lanțurile – prejudecățile, simțurile care ne limitează; focul – lumina cunoașterii; umbrele de pe peretele peșterii – imaginile corpurilor fizice, aparențele care generează opinii, rod al percepției și imaginației; corpurile purtate prin fața focului – realitatea fizică, care generează opiniile adevărate; suișul dificil spre ieșirea din peșteră – drumul inițiativ spre cunoașterea adevărată; contemplarea lumii din afara peșterii – cunoașterea metafizică, prin intelect și rațiune.

Din perspectiva psihologiei politice, prezintă interes concepția lui Platon cu privire la politică, autorul fiind recunoscut pentru calitatea sa de filosof politic.

Convingerea care l-a însoțit toată viața pe Platon a fost aceea că acțiunea politică, respectiv deciziile politice juste, pot fi bazate numai pe o cunoaștere profundă, respectiv pe filosofia autentică. Din aceasta perspectivă trebuie interpretată maxima sa politică: ori filosofii ar trebui să fie regi, ori regii să devină filosofi.

Una din trăsăturile principale ale concepției politice a marelui gânditor o constituie legătura strânsă cu latura etică. Statul este pentru Platon asemenea omului, iar omul asemenea statului. De aceea omul poate fi perfectibil din punct de vedere moral doar într-un stat bine organizat. Și reciproc, cetățenii cu adevărat culți și virtuoși se pot asocia formând un stat în care domnește legea și ordinea.

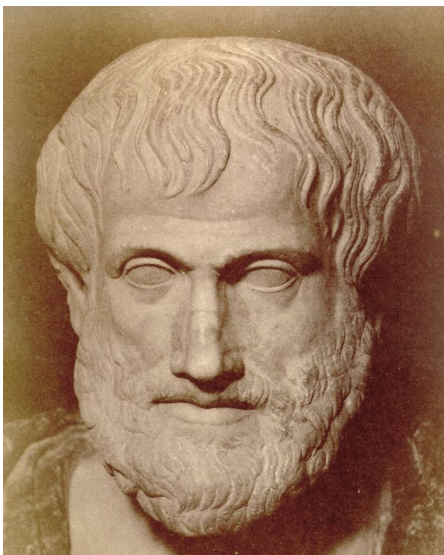
Platon a fost adeptul unui model ideal al cetății, în care domnește dreptatea (*oikeiopragia*), o virtute supremă conform căreia fiecare tip uman se ocupă de ceea ce îi este orânduit prin funcția sufletească dominantă: cei capabili de practicarea virtuții rațiunii (înțelepciunea) elaborează legi, cei capabili de practicarea virtuții părții pasionale (curajul) se ocupă cu apărarea, iar cei înzestrați cu posibilitatea practicării virtuții corespunzătoare părții apetente a sufletului (cumpătarea) sunt responsabili de asigurarea resurselor.

În cetatea ideală a lui Platon existau deci 3 clase sociale determinate natural: conducătorii (*archontes* – înțelepții, filosofi), războinicii (*phylakes* – paznicii, apărătorii) și producătorii (*demiurgii* - agricultorii și meșteșugarii). Armonia statului se realizează doar atunci când conducătorii sunt filosofi, apărătorii se ocupă numai de siguranța statului iar demiurgii îi hrănesc pe conducători și apărători.

În afară de practicarea de către fiecare tip uman a activităților care i se potrivesc, o altă condiție a *oikeiologiei* era, în opinia lui Platon, păstrarea ierarhiei claselor. Pentru ca luptătorii și conducătorii să nu fie tentați de putere sau de alte preocupări decât cele compatibile cu virtuțile lor, autorul a elaborat o concepție a „comunismului aristocratic”, în conformitate cu care luptătorii și conducătorii nu trebuiau să posede nimic personal, proprietățile și familia urmând să fie comune.

Statul ideal nu este un proiect politic, ci o analogie în care teoria virtuților sufletului este proiectată asupra ideii de stat, pentru a oferi răspunsul la întrebarea „ce este dreptatea?”. În lumea sensibilă nu există cetatea ideală, ci numai forme corupte ale ideii de cetate. Printre formulele imperfecte de stat descrise de Platon se numără: *timocrația* – conducerea exercitată de către soldați; *oligarhia* – conducerea exercitată de către cei bogați; *democrația* – conducerea exercitată de către popor; *despotismul* – conducerea exercitată de către un singur individ, a cărui unică motivație este menținerea puterii.

Concepția sa a exercitat o puternică influență asupra posterității, îndeosebi asupra scolasticii medievale, Renașterea instituind un adevărat cult pentru Platon. Printre marii gânditori a căror operă a fost direct influențată de Platon se numără Hegel, Kant, Leibnitz și Schopenhauer (H. Matei, 1991, p. 182).

Aristotel (384 – 7.03.322 î. Hr.)

Filosof grec, născut la Stagira (i se mai spune și Stagiritul), în familia medicului regelui Macedoniei.

Nu a urmat nici un fel de studii primare, fiind instruit de către tatăl său și, după ce a rămas orfan, de un unchi.

La vârsta de 17 ani vine la Atena, pentru a urma cursurile Academiei și devine cel mai strălucit discipol al lui Platon. După moartea acestuia, s-a stabilit în Asia Mică, în calitate de consilier al tiranului Hermias. Tot aici, a efectuat cercetări în domeniul biologiei. Ulterior, s-a deplasat în capitala Macedoniei, activând ca tutore al celui care avea să devină Alexandru cel Mare.

Urcarea pe tron a elevului său, căruia i-a transmis nu doar cunoștințe de etică și politică, ci și tainele filosofiei și plecarea acestuia în campania din Asia, îl determină pe Aristotel să se întoarcă la Atena, unde a predat filosofia într-un gimnaziu dedicat lui Apollo Lyceios. Aici el a pus bazele unei școli filosofice care va rivaliza cu Academia, numită Lykeion (Ὑκείον) sau Peripatos, pentru faptul că în timpul prelegerilor profesorul se plimba împrejurul zidului exterior care delimita gimnaziul (*peripateo*). În cei 13 ani petrecuți aici, Aristotel a elaborat cea mai mare parte din vasta sa operă, ce include 47 de titluri.

În anul 323, pe fondul virulentei reacții antimacedoniene provocate de moartea lui Alexandru, Aristotel a fost acuzat de impietate, ca și Socrate sau Anaxagoras, fiind nevoit să părăsească Atena. El s-a refugiat în localitatea Chalkis din insula Eubeea, unde a încetat din viață după numai un an, ca urmare a unei boli de stomac.

Scrierile sale se împart în 2 categorii: lucrări redactate în vederea publicării (exoterice), astăzi în cea mai mare parte pierdute și lucrări cu destinație școlară (esoterice sau akroamatice), rod al activității autorului în cadrul liceului, transmise până în prezent.

Sub influența platonică, Aristotel începe să scrie de timpuriu, primele lucrări fiind realizate sub formă de dialog și abordând subiecte comune cu ale maestrului: *Eudemos* sau „Despre suflet”, *Gryllos* sau „Despre retorică”, „Despre filosofie”, „Despre dreptate” și *Protreptikos* sau „Îndemn la filozofie”.

O latură distinctă a operei o reprezintă lucrările de compilație erudită, din cele mai diverse domenii. Printre cele mai reprezentative lucrări din această categorie, menționăm: *Politeia* („Constituțiile celor 158 de state grecești”), *Athenaion Politeia* („Constituția atenienilor”), *Didaskaliai* („Didascalii dramatice”), *Technon Synagoge* („Culegere de tratate retorice”), *Aporemata homerika* („Probleme homerice”) etc.

Restul scrierilor pot fi grupate în 3 categorii: de filosofie teoretică (teologie, matematică, fizică) – *Metaphysica* („Metafizica”), *Physica* („Fizica”), *De caelo* („Despre cer”), *Meteororologica* („Meteorogicele”), *Peri ton zoon historial* („Istoria animalelor”), *De anima* („Despre suflet”), *Povara naturalia* („Scurte trate de științe naturale”); de filosofie practică (etică, politică, logică) – *Politica*, *Ethica Nicomachea* („Etica nicomahică”), *Eticha Eumedia* („Etica eumedică”), *Magna Moralia* („Etica Mare”), *De Virtutibus et Vitiis Libellus* („Despre virtuți și vicii”) și *Organon* („Organonul”) și de filosofie poetică – *Diaireseis sophistikai* („Reputația sofistilor”), *Ars Rhetorica* („Retorica”) și *Ars poetica* („Poetica”).

Dimensiunea reală a lui Aristotel este completă dacă luăm în calcul remarcă conform căreia „a scris mult, s-a păstrat mult, dar s-a și pierdut mult” (Gh. Vlăduțescu, 1994, p. 199). Aristotel a fost un savant encicloped, după cum avea să sublinieze Leibniz „numai cu matematica nu s-a ocupat”, dar a scris în spirit matematic. El este considerat fondatorul principalelor ramuri ale științelor: filozofie, logică, etică, psihologie, economie politică, politologie, retorică, poetică, fizică.

Perioada „trinității” filosofice a Greciei antice (A. Dorna (2004, p. 34) a fost urmată, în sec. V î. Hr., de o mișcare a eliberării intelectuale de povara vechilor mituri și tradiții. Pentru a descrie această perioadă istoricii au folosit sintagma "iluminismul grec".

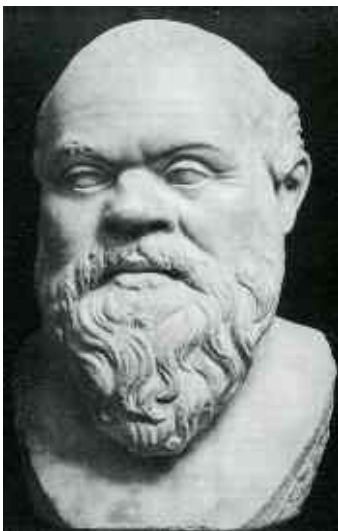
Din punct de vedere al evoluției gândirii în perioada clasică a antichității grecești, principala mutație o reprezintă apariția *sofiștilor*, denumire dată profesorilor de retorică și de filosofie plătiți, care îi pregăteau pe tineri pentru viața publică. Adoptând poziții critice față de concepțiile sociale, morale și religioase tradiționale, promotorii acestui curent filosofic au ajuns la un relativism gnoseologic și etic, considerând că orice poate fi deopotrivă adevărat și fals, pe cale de consecință, că orice opinie poate fi susținută sau combătută.

Deși au fost acuzați că prin răsturnarea valorilor general admise au generat confuzie, urmărind exclusiv să câștige bani și glorie, sofiștii au avut un rol determinant în evoluția gândirii logice.

Fiecare sofist a dispus de propria sa filosofie, motiv pentru care nu se poate vorbi de o școală sofistică. Cei mai cunoscuți exponenți sunt Protagoras din Abdera și Goegias din Leontoi.

Două secole mai târziu, eșecul cetății democratice grecești, cauzat de dominația macedoneană, a determinat și „eclipsa gândirii filosofice” (A. Dorna, p. 45). Pe acest fond, se înregistrează o ruptură majoră între social și politic, indivizii ajungând la concluzia că interesele lor nu mai sunt reprezentate nici de instituțiile politice, nici de oamenii politici. În planul gândirii filosofice, concepțiile clasice au fost înlocuite de mai multe curente care au urmărit să ofere individului izolat și dezamăgit de clasa politică soluția dobândirii liniștii interioare. Principalele școli filosofice din această perioadă sunt: epicureismul, stoicismul și scepticismul.

Exponenții acestor curente, ai căror fondatori au fost Epicur din Samos, Zenon din Ellea și Pirus din Elis, au influențat în mod decisiv gândirea unor reprezentanți ai psihologiei politice din toate epocile ulterioare, de la Evul Mediu și Renaștere, la epoca modernă.

Protagoras (cca 485 – 410 î.Hr.)

Filosof grec, născut în Abdera, Tracia.

Și-a petrecut o mare parte din viață în călătorii, pe parcursul cărora predă, contra plată, cursuri de retorică.

În timpul unei vizite întreprinse la Atena, s-a împrietenit cu Pericle.

Printre puținele detalii biografice, se numără acela că în anul 444, cu prilejul fondării orașului Thurioi, la cererea lui Pericle a redactat proiectul constituției noii cetăți.

După unele date, și-a pierdut viața într-un naufragiu, într-o călătorie cu destinația Sicilia.

Protagoras este considerat cel mai important reprezentant al sofismului. În dialogul intitulat *Protagoras*, Platon susține că personajul său a inventat rolul de sofist profesionist sau profesor de virtute. Format în spiritul tradiției ioniene, caracterizată prin criticism, Protagoras a fost promotorul așa-numitei metode a „antilogiilor”, care consta în identificarea unui argument bun prin respingerea argumentelor mai puțin viabile.

De departe cel mai cunoscut aspect cu privire la cel mai în vârstă dintre sofști este paternitatea cunoscutului aforism: „Omul este măsura tuturor lucrurilor. A celor ce sunt pentru că sunt, și a celor ce nu sunt, pentru că nu sunt”. Asemenea multor fragmente atribuite presocraticilor, această frază s-a transmis până în zilele noastre scoasă din context, fiind, ca atare, supusă unor interpretări din cele mai diverse.

Autorul a devenit cunoscut în epocă prin discursurile referitoare la virtute și viața politică. Spre deosebire de alți educatori care ofereau lecții de instruire practică în retorică, Protagoras s-a remarcat prin încercarea de a-i face pe interlocutori să înțeleagă, la un nivel cât mai general, o mare varietate de fenomene umane, cum ar fi limba, educația etc.

Din vasta sa operă, care a inclus scrieri de retorică, estetică, drept, filozofie și gramatică, nu s-au păstrat decât 20 de rânduri (H. Matei, 1991, p. 189). Printre lucrările pierdute, enumerate de filosoful Diogene Laerțiu, se numără: „Despre starea de fapt originară”, „Despre adevăr”, „Despre Zei”.

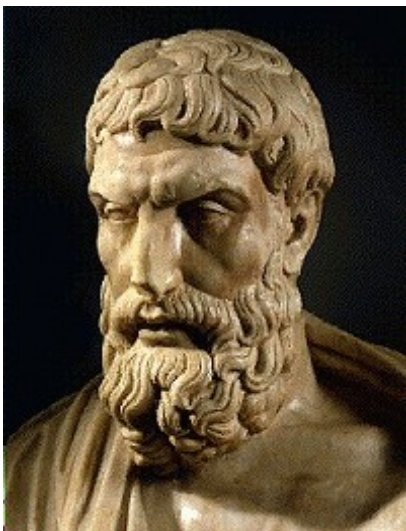
Printre gânditorii Antichității influențați de Protagoras se numără Democrit, Euripide și o parte dintre reprezentanții scepticismului.

În zilele noastre, unul din craterele din partea de nord a Lunii a primit numele sofistului.

Istoria consemnează dilema în care s-au găsit judecătorii atenieni atunci când au avut de judecat un proces inițiat de sofistul Protagoras în contradictoriu cu unul din elevii săi, Evalthos. Între cei doi intervenise o convenție potrivit căreia Protagoras urma să îl inițieze pe Evalthos în legile filosofiei și arta dialecticii, astfel încât tânărul, de profesie avocat, să devină capabil să realizeze pledoarii eficiente în cadrul proceselor. Protagoras urma să primească pentru efortul său suma de 500 de drahme, dar numai după ce Evalthos ar fi câștigat primul său proces. După finalizarea lecțiilor, Evalthos a refuzat să pledeze în vreun proces, ceea ce l-a determinat pe Protagoras să îl acționeze în judecată. Ambii considerau că vor câștiga procesul, ghidându-se după următoarele raționamente, cunoscute drept „dilema lui Protagoras”:

Protagoras - fie că vei pierde procesul, fie că îl vei câștiga, va trebui să îmi plătești, deoarece în primul caz te va condamna chiar tribunalul, iar în al doilea caz, te va obliga convenția noastră.

Evalthos - nici într-un caz și nici în celălalt nu îți voi plăti, Protagoras. În primul caz, după învoiala noastră, voi fi pierdut primul meu proces, în al doilea fiindcă tribunalul mă va fi achitat de datoria către tine.

Epicur (cca 341 – cca 270 î. Hr.)

Epikouros (în limba greacă), filosof grec născut în insula Samos, într-o familie de exilați atenieni.

Și-a urmat părinții la Colofon, unde a devenit profesor de filosofie, atrăgându-și primii adepți. Ulterior, a ținut prelegeri în Mytilene și Lampsacos.

În anul 306 s-a stabilit la Atena, unde a cumpărat o grădină (*kepos*) în care a deschis o școală de filosofie care a concurat cu Academia lui Platon și Lyceum-ul lui Aristotel. Spre deosebire de locațiile menționate, publice, Epicur a optat pentru un spațiu privat plăcut, situat la marginea orașului, care a devenit un simbol al detașării specifice doctrinei.

În cadrul Grădinii au fost puse bazele epicureismului, un curent filosofic care a influențat gândirea antică în următoarele 6 secole, până în momentul în care a fost eclipsată de interesul romanilor pentru stoicism.

Din cele peste 40 de titluri ale operei sale, menționate de Diogene Laerțius, până în zilele noastre s-a păstrat o mică parte, din care menționăm *Kyriai doxai* („Catehismul celor 40 de sentințe”), fragmente din cea mai importantă lucrare, *Peri physeos* („Despre natură”) și 3 scrisori.

Contribuțiile lui Epicur au vizat 3 domenii principale: *Kanonika* („Logica”), a cărei rol consta în distingerea adevărului de fals, *Physika* („Fizica”), care urmărea să ofere o explicație filosofică a genezei substanței și *Ethika* („Etica”), care urmărea identificarea modalităților și idealurilor existenței (H. Matei, 1991, p. 96).

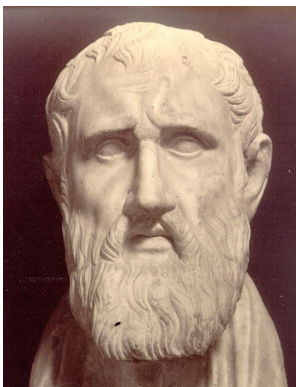
Filosofia lui Epicur reprezintă un amestec de idei contrare. El este un hedonist care predică prudența și cumpătarea, susținând că idealul filosofic îl constituie satisfacerea echilibrată a „plăcerii” (*hedone*), care îl eliberează pe om de orice durere, de neliniștile fizice sau psihice, de frica de moarte sau de teama acțiunilor divine. În opinia sa, această concepție este singura care asigură *ataraxia* (în limba greacă, absența tulburării), spaimele și superstițiile fiind alimentate în realitate de ignoranța oamenilor cu privire la natura lucrurilor.

Autorul este în același timp un reprezentant al concepției atomiste, continuând ideile formulate de către Democrit, potrivit căroră lumea este alcătuită din elemente minuscule și invizibile, atomii și un teist care respinge intervenția divină și supraviețuirea sufletului după moarte.

Astfel, a susținut Epicur, dacă zeii sunt indiferenți, nu avem de ce să ne temem de ei. Dacă sufletul nu este decât un compus material de atomi, nu avem de ce să ne temem nici în legătură cu călătoria lui în regatul morții, sau în legătură cu diferitele reîncarnări, credințe obișnuite pentru greci. Nu avem, de asemenea, de ce să ne temem de moarte, care este descompunerea compusului material din care suntem alcătuiți, corp și suflet, și care nu este deci, decât privare de senzații. "Moartea nu înseamnă nimic pentru noi", căci atunci când suntem noi, ea nu este, iar când survine, noi nu mai suntem. Întrucât nu există lumea de dincolo, fericirea înțeleptului trebuie să se realizeze în această lume, prin neparticiparea la viața publică și retragerea în cercul prietenilor, conform devisei *lathe biosas* (trăiește retras sau ascunde-ți viața).

Doctrina epicureică a avut o largă răspândire în Grecia și Imperiul Roman, dar sensul inițial s-a pierdut în timp, ca urmare a denaturării și vulgarizării noțiunii de plăcere. Succesorii săi sunt cunoscuți sub numele de epicureici, cel mai cunoscut fiind de departe *Lucretius Carus*, autorul poemului epic „Despre natura lucrurilor”, menit să atragă noi adepți.

Printre personalitățile influențate de acest curent filosofic se numără Thomas Hobbes, John Stuart Mill, Thomas Jefferson și Friedrich Nietzsche.

Zenon
(cca 336 – cca 264 î. Hr.)

Filosof grec pre-socratic, originar din Citium (sudul Italiei).

Informațiile cu privire la viața sa sunt extrem de sărace. Sursa primară o constituie dialogul *Parmenide* al lui Platon, scris la aproximativ un secol după moartea sa. În dialogul menționat autorul descrie vizita lui Zenon însoțit de părintele său adoptiv, fondatorul Școlii Eleatice, în Atena. Cu această ocazie, filosoful le-ar fi prezentat atenienilor unica sa carte – *Erides* („Dispute”), astăzi dispărută.

Ulterior, mai mulți scriitori antici au făcut referire la Zenon, dar din păcate lucrările acestora s-au păstrat doar fragmentar. Potrivit tradiției, filosoful a fost torturat pentru participarea la un complot împotriva tiranului Eleiei, dându-și viața fără a dezvălui numele celorlalți complotiști.

Zenon este fondatorul școlii stoice, o școală filosofică înființată în *Stoa poikile* („Porticul cu picturi”) din Atena, renumită prin etica sa, potrivit căreia „înțeleptul” trebuie să se conducă numai după rațiune și să își reprime pasiunile. De asemenea, este inventatorul așa numitei metode a demonstrației prin contradicție sau reducere la absurd (*reductio ad absurdum*), constând în evidențierea consecințelor inacceptabile la care ar fi condus dezvoltarea logică a premiselor adversarilor (H. Matei, 1991, p. 249). Autorul este celebru prin paradoxurile sale (cele mai cunoscute fiind „Achille și broasca țestoasă”, „Săgeata” și „Stadionul”), care au constituit un stimulent pentru dezvoltarea rigorii logice și matematice și au constituit motivul pentru care Aristotel l-a calificat drept întemeietor al dialecticii. Paradoxurile (aporiile) descrise în „Fizica” aristoteliană au influențat, inspirat, înfuriat sau amuzat filosofi, matematicienii, fizicienii și reprezentanții altor științe, timp de două milenii.

Piron
(cca 360 – cca 270 î. Hr.)

Pyrrhon (în limba greacă), filosof grec născut în localitatea Elis.

După Diogene Laerțius, a profesat ca pictor și l-a însoțit pe Alexandru cel Mare în expedițiile sale, studiind filosofia orientală în India și Persia.

La întoarcere, a deschis în orașul natal o școală de filosofie, care a atras numeroși adepți.

Asemenea altor gânditori celebri ai Antichității, nu a lăsat nici o lucrare scrisă, informațiile cu privire la opera sa provenind din scrierile satirice ale unui fost elev (Timon din Flius). Influențat de concepția lui Democrit, a pus bazele unei doctrine filosofice independente, scepticismul, ai cărui adepți pun la îndoială posibilitatea cunoașterii veridice a realității și existența oricăror cunoștințe certe, evidențiind caracterul relativ, incomplet și precis al acestora.

În opinia lui Piron, orice judecată umană este în același timp îndreptățită și neîndreptățită, întrucât se bazează exclusiv pe o convenție umană. Dată fiind limitarea capacității de cunoaștere, atitudinea filosofică recomandabilă este abținerea. Imposibilitatea cunoașterii îl determină pe omul înțelept să se închidă în sine, evitând astfel stresul și dobândind *ataraxia* („netulburarea”, „liniștea”), considerată de Piron bunul suprem. Pentru a ajunge la *ataraxie*, individul trebuie să se ghideze după deviza „nu hotărâsc nimic”, renunțând la orice fel de judecăți de valoare.

Bibliografie

Aristotel, *Politica*, Editura Antet XX Press, Prahova, f. a. (Anexa 6, fragmente, pp. 62 – 65, 138)

Barnes Jonathan, *Aristotel*, Editura Humanitas, București, 2006

Dorna Alexandre, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004

Hare Richard Mervin, *Platon*, Editura Humanitas, București, 2006

Matei C. Horia, *Lumea antică. Mic dicționar biografic*, Editura Danubius, București, 1991

Platon, *Republica*, Editura Antet XX Press, Prahova, 2005

Platon, *Opere*, vol. 1, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986 (Anexa 5, fragmente pp. 348 - 368)

Vlastos Gregory, *Socrate*, Editura Humanitas, București, 2002

Vlăduțescu Gheorghe, *Filosofia în Grecia veche*, Editura Albatros, București, 1984

Vlăduțescu Gheorghe, *Cei doi Socrate*, Editura Polirom, București, 2001

Capitolul al III-lea. Rădăcini romane și creștine ale psihologiei politice

„În constituirea psihologiei politice, masiva influență greacă nu poate elimina impactul de durată și al altor două importante matrici culturale: cea a Imperiului Roman și cea a Bisericii creștine. Fiecare supradetermină în felul său cursul gândirii și perceperii politicii și psihologiei”, arăta profesorul A. Dorna în manualul său de psihologie politică (2004, p. 51).

În expansiunea sa continuă, după consolidarea teritoriului în Italia, Roma a ieșit victorioasă din cele 3 războaie punice (264 – 241 î. Hr., 218 – 202 î. Hr. și 149 – 146 î. Hr.), devenind cea mai puternică națiune din Europa și din spațiul mediteraneean, statut pe care îl va menține până la divizarea Imperiului Roman. Cucerită, Grecia a fost reorganizată de către romani în provinciile Aheea și Macedonia. O lungă perioadă de timp, gândirea greacă va continua însă să exercite influențe considerabile asupra culturii romane. Numeroși exponenți ai școlilor filosofice grecești s-au stabilit în orașele romane, reușind, prin calitățile personale, să se facă apreciați de clasa politică conducătoare și să „transmită” romanilor propriile concepții filosofice și politice.

În cadrul civilizației greco-romane s-a desăvârșit trecerea de la spiritul colectivist al orașelor-state antice, la un spirit individualist și cosmopolit, care a determinat dezrădăcinarea și sentimentul de izolare al indivizilor. Reintegrarea acestora în grupuri care să le asigure din nou sentimentul de comuniune personală și religioasă s-a făcut prin proliferarea cultelor de mistere. Filosofii morale au fost treptat înlocuite de filosofii mistice (concepții filosofico-religioase care afirmă posibilitatea unei comuniuni a omului cu divinitatea și a unei cunoașteri tainice obținute pe aceasta cale).

Extinderea teritorială prin victorii militare succesive a adus cu sine o criză socială și politică care a degenerat treptat în războaie civile, aducătoare de haos politic și economic. Moartea fraților Tiberius și Gaius Gracchus, care au încercat să impună echitatea drept o nouă forță în politica romană, a marcat sfârșitul dezbaterilor și procedurilor legale. Din acest moment, puterea a ajuns în mâinile oricui era dispus să meargă până la capăt. Omorurile au devenit comune în timpul alegerilor, unde numeroase persoane erau eliminate de către partidele de opoziție pentru a speria adversarul politic. Folosirea forței pentru „conservarea

Republicii“ a devenit o practică curentă. Senatorii care nu puteau bloca legal reforma recurgeau la asasinat. Reformatorii care nu-și puteau impune legile se foloseau de labilitatea populației pentru a terifia Senatul sau apelau la generali și armatele lor pentru sprijin militar. Un rol important în manipularea maselor a revenit cuvântului și celor care stăpâneau arta oratoriei.

Stoparea declinului i s-a datorat lui Gaius Octavius, nepot al lui Iulius Cezar. Politician abil, acesta a reușit în doar câțiva ani să determine o Romă nepregătită pentru un regim despotice care să-i confere puteri depline. De aici până la dictatura absolută a celui cărui Senatul i-a conferit titlul de Augustus („cel venerat”) nu a mai fost decât un pas. În anul 23 î. Hr. acesta și-a asumat funcția de Împărat al Romei, optând însă pentru titlul civil de Princeps („Primul Cetățean”). „Maestru al propagandei”, Octavian a folosit jocurile și ceremoniile pentru a-și spori popularitatea. Controlul său devenise absolut, ceea ce i-a permis să-și numească succesorul, un obicei abandonat încă de la fondarea Republicii.

Criza religioasă manifestată prin decadența religiei clasice greco-romane a fost una din cauzele apariției cultului imperial, practicat la început în răsăritul imperiului. Nici acest cult nu a dat însă imperiului religia de care avea nevoie. Practicarea cultului imperial a devenit numai un criteriu de loialitate politică, transformându-se într-un motiv de conflict principal între stat și noua religie apărută în Imperiul Roman în primul secol al erei noastre: creștinismul.

Circa 300 de ani creștinismul s-a confruntat cu problema externă a persecuțiilor (din partea statului roman) și cu problema internă a ereziei (gnosticismul, maniheismul).

Deși a persecutat creștinismul, Imperiul Roman, cu unitatea sa teritorial-administrativă și cu mijloacele sale de comunicație performante a favorizat extinderea credinței creștine. Marea contribuție a civilizației romane la dezvoltarea creștinismului a fost interesul ei pentru aspectul practic și moral. Aceasta a conferit creștinismului apusean un simț etic profund și a pus temelia unei psihologii umane adânci, manifestată, de pildă, în "Confesiunile" lui Augustin și ale celorlalți Părinți ai Bisericii.

Polibiu
(cca. 208 – cca 125 î. Hr.)

Istoric și om politic grec, născut într-o familie bogată din orașul Megalopolis, Arcadia.

Devenit o personalitate proeminentă a epocii, în anul 167 î. Hr. s-a numărat printre cei 1000 de ostatici greci de viță nobilă trimiși la Roma după încheierea celui de-al treilea război macedonean.

A fost mentor al viitorului celebru general roman Scipio Africanul iar după ce i s-a oferit libertatea, a participat la asediul Cartaginei (148 – 146 î.e.n).

După înfrângerea ultimei răscoale antiromane a cetăților grecești, a reușit să obțină de la liderii romani o serie de concesii pentru tabăra învinșilor.

Pasionat de istorie, Polibiu s-a angrenat într-un proiect ambițios de realizare a unei istorii universale, în acest scop vizitând numeroase situri istorice din jurul mării Mediteraniene, luând interviuri de la veterani de război, pentru a reconstitui bătăliile la care au participat și având acces la principalele arhive ale vremii.

Istoricul grec este autorul mai multor lucrări, dar cea mai mare parte a acestora, printre care o biografie a strategului Ligii aheene, Filopoimen, folosită drept sursă de către Plutarh, un manual de tactică militară greacă și romană și o monografie istorică a războiului Numantin, s-au pierdut. Opera principală, intitulată *Historiai* („Istории”), având drept model scrierile istoricului Tucidide, s-a păstrat fragmentar (5 volume integrale, dintr-un total de 40), în cadrul ei autorul explicând ascensiunea Romei de la o putere locală la statutul de lider al bazinului Mării Mediterane.

Polibiu este unul din primii istorici care a prezentat istoria ca o secvență de cauze și efecte, bazată pe examinarea atentă a tradiției, dublată de un acut simț critic. El a reușit să redacteze o istorie mult diferită de cronologiile clasice, care seamănă mai degrabă cu o „radiografie” a comportamentului uman, atingând teme precum: naționalismul, xenofobia, duplicitatea politică, brutalitatea, dar și loialitatea, curajul, inteligența, rațiunea.

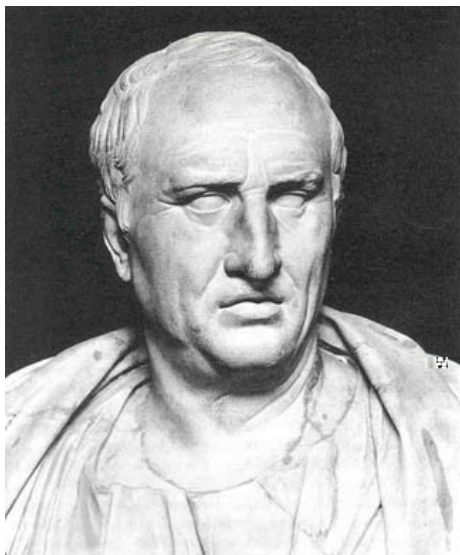
Majoritatea specialiștilor apreciază că istoria lui Polibu constituie cea mai bună sursă pentru epoca la care se referă (218 – 146 î.Hr).

Din perspectiva psihologiei politice, meritul de necontestat al autorului este de a fi introdus, pentru prima dată în istoriografia greacă, un element nou: aspectul politic (H. Matei, p. 184). Polibiu a exercitat influențe semnificative nu doar asupra principalilor istorici ai Antichității, de la Strabon la Plutarh și Cicero, ci și asupra gândirii politice a unor nume de referință din istoria psihologiei politice, precum Machiavelli și Montesquieu.

În cadrul Istoriei, autorul a dezvoltat așa numita teorie anaciclică, ai cărei autori originari au fost Platon și Aristotel. În opinia sa, cele trei forme primare ale guvernării (monarhia, aristocrația și democrația) sunt în mod inerent instabile, tinzând să degenereze rapid în cele trei forme primare ale guvernării „maligne”, datorită corupției: tirania, oligarhia și ochlocrația (dictatura majorității).

Polibiu a susținut că ascensiunea Romei se datora, în primul rând, caracterului mixt al Constituției republicane. Astfel, monarhia era reprezentată de către consuli, care dețineau controlul asupra armatei și finanțelor, aristocrația de către Senat, care avea autoritatea de a-i numi pe Consuli, Cenzori și fixa politica externă, iar democrația de către alegători. Fiecare instituție era deci complementară și o controla pe cealaltă, ceea ce a permis garantarea stabilității și prosperității.

În opinia autorului, aceasta este cauza pentru care Roma nu a fost supusă ciclului de degradare, menținându-se într-o fază a echilibrului care caracterizează sistemul politic ideal.

Cicero **(3.01.106 – 7.12.43 î. Hr.)**

Orator, filosof, jurist și om politic roman, născut la Arpinum, într-o bogată familie de cavaleri.

A beneficiat de o educație aleasă la Roma, unde a avut ocazia să studieze cu cei mai valoroși oratori romani și greci. A profesat ca avocat iar ulterior, pentru a-și completa studiile, a călătorit în Orient, studiind la Atena și în Rodos.

Optând pentru cariera politică, a parcurs succesiv mai multe demnități, până la cea de consul (63 î. Hr.). Orator desăvârșit, Cicero s-a numărat printre cei mai entuziaști apărători ai democrației și republicii, criticând cu aciditate aristocrația și dictatura.

După instaurarea primului triumvirat (Cezar, Pompei, Crassus), dezamăgit de tendințele tiranice, Cicero a plecat în exil în Grecia. Iertat de Cezar pentru faptul că s-a alăturat taberei lui Pompei, a revenit la Roma dar s-a retras din politică, dedicându-se profesiei de jurist. După asasinarea lui Cezar, l-a susținut pe Octavian în lupta pentru succesiune, atacându-l în cunoscutele discursuri *Filipicele* pe adversarul acestuia, Marcus Antonius. În anul 43 î. Hr. a căzut victimă răzbunării acestuia, fiind asasinat.

Cicero a rămas în istorie drept unul din cei mai iluștri oratori ai Antichității romane. Vasta sa operă include însă, alături de cele 58 de discursuri (*In Catalinam* – „Catalinarele”, *In Verrem* – „Împotriva lui Verres” etc.), tratate de teorie a artei oratorice (*De oratore* – „Despre Orator”, *De Optimo Genere Oratorum* – „Despre cel mai bun gen de orator”), lucrări de retorică (*Partitiones oratorie* – „Despre părțile discursului”, *De optimo genere oratorum* – „Despre cel mai bun fel de elocvență”), opere de filosofie (*De finibus bonorum et malorum* – „Despre limitele binelui și răului”, *De natura deorum* – „Despre natura zeilor”, *De fato* – „Despre destin”) și morală (*De senectute* – „Despre înțelepciune”, *De officiis* – „Despre îndatoriri”), precum și o bogată corespondență, ce constituie o adevărată frescă a epocii.

Din perspectiva disciplinei psihologie politică, prezintă interes lucrările *De legibus* („Despre legi”) și *De republica* („Despre stat”), care au contribuit la popularizarea unor concepții și teorii politice într-o perioadă caracterizată printr-o accentuată instabilitate politică. Autorul a privit activitatea politică ca pe o datorie sacră, care trebuia realizată în conformitate cu cele mai înalte principii ale spiritului. Omul de stat model (*princepsul*) este, în concepția lui Cicero, cel care întrunește calitățile de orator, conducător militar și filosof, reușind ca, prin talent, cultură și responsabilitate politică, „să transforme cuvântul în instrument al acțiunii practice (H. Matei, 1991, p. 67). Prin atributele pe care le deține, acesta este primul cetățean (*primo inter pares*), fiind capabil să acționeze astfel încât să salveze Republica aflată în criză.

În „Despre stat”, lucrare ale cărei fragmente au fost descoperite în anul 1820, la Vatican, Cicero a căutat să îmbine speculația filosofică cu exigențele practicii politice, sistemul de guvernare ideal pe care îl descrie, generat de rațiune și nu de contextul social al unui moment istoric, fiind o republică aristocratică, la baza căreia se află înțelegerea între clasele sociale dominante – senatori și cavalei (*concordia omnia*) și respectarea drepturilor tuturor cetățenilor (*dignitas*). Regimul constituțional pentru care a optat este unul mixt, care îmbină elemente monarhice, aristocratice și democratice.

Viața și opera lui Cicero l-au determinat pe A. Dorna (2004, p. 54) să îl califice drept „cel mai politic dintre filosofi și cel mai filosof dintre politicienii tuturor timpurilor”, considerând că analiza lucrărilor acestuia poate duce la identificarea rolului și obiectului de studiu al psihologiei politice. Discursul politic, personalitatea politică, cultura politică sunt numai câteva din temele asupra cărora s-a aplecat cel care, dată fiind varietatea preocupărilor, a fost calificat de unii autori drept *homo universalis*.

Plutarh (cca. 46 – cca. 127 d. Hr.)

Istoric și scriitor de origine greacă, născut la Cheroneia (Beoția), într-o familie înstărită.

A studiat la Atena matematica, retorica și filosofia, iar ulterior a profesat ca arhonte în orașul natal.

A vizitat de mai multe ori Roma, în cadrul unor misiuni diplomatice, efectuând numeroase călătorii în întreaga lume mediterană. Odată cu conferirea cetățeniei romane, și-a ales numele de familie Mestrius.

De-a lungul timpului, a fost numit de către împăratul Traian procurator al provinciei Achaia din Grecia și a activat ca preot la templul lui Apollo din Delphi, unde s-a ocupat de interpretarea prezicerilor celebrei Phitia.

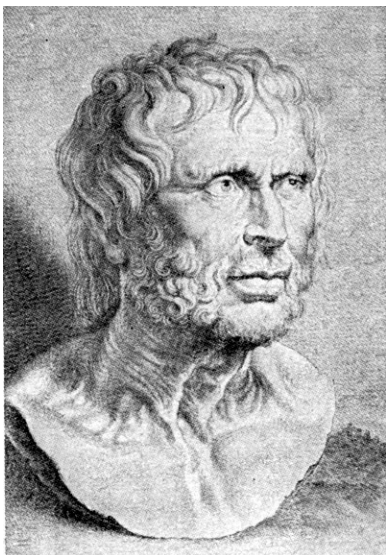
De o erudiție enciclopedică, a creat o operă vastă (aproximativ 230 de titluri) din care nu s-au păstrat decât aproximativ 1/3. Majoritatea lucrărilor abordează teme de filozofie și etică, sub influența lui Platon, dar și teme de retorică, fizică, medicină etc.

Operele lui Plutarh au fost reunite în anul 1296 de către Maximos Planudes în 2 categorii. *Moralia* („Scrieri morale”) cuprinde 78 de eseuri și dialoguri pe teme literare, estetice și pedagogice, dar și dezbateri cu privire la probleme religioase și mitologice, de o însemnătate aparte fiind descrierea unor vechi rituri egiptene. Din cadrul acestora face parte și textul dialogat *Symposiaca ton hepta sophon* („Banchetul celor șapte înțelepți”), în care autorul dezvoltă învățăturile celor șapte înțelepți legendari ai Greciei antice. Textele extrem de diverse, dezvăluie un filosof pragmatic, care urmărea să îi facă pe oameni mai virtuoși, și prin aceasta mai fericiți. O parte din textele reunite în *Moralia* constituie adevărate lecții de psihologie socială aplicată. Iată numai câteva din temele abordate: „Este un bun obicei să discuți despre vin?”, „Cine a apărut mai întâi, oul sau găina?”, „De ce ne face plăcere să îi vedem pe actori reprezentând furia și durerea, dar nu și să îi vedem pe oameni parcurgând trăiri similare?”.

„Viețile paralele ale oamenilor iluștri” (*Bioi Parállēloi*) este de departe cea mai cunoscută lucrare a lui Plutarh, în cadrul căreia sunt prezentate 23 de biografii ale unor personalități grecești și 23 de biografii ale unor personalități romane, la care se adaugă 4 biografii izolate. Biografiile sunt prezentate sub formă de diade (Theseu – Romulus, Alexandru cel Mare – Cesar, Demostene – Cicero etc.), majoritatea fiind însoțite și de un scurte comentarii comparative (*synkrisis*), menite să evidențieze calitățile morale comune ale personajelor.

Lucrarea s-a bucurat de celebritate până în zilele noastre, constituind o sursă de inspirație pentru numeroși scriitori, dintre care îi menționăm pe W. Shakespeare, F. Rabelais, M. Montaigne, F. Bacon și J. J. Rousseau. Ea permite nu numai o reconstituire istorică a perioadei descrise, ci conține anecdote și detalii cu privire la viața unor personalități (Alexandru cel Mare, Numa Pompilius) care nu se mai regăsesc în nici o altă sursă. Supranumit „prințul biografilor antichității”, Plutarh s-a bucurat însă de o popularitate deosebită și în epoca în care trăiește, în primul rând pentru talentul de a prezenta teme filosofice unui public neavizat, într-un limbaj pe înțelesul acestuia.

Contribuția lui Plutarh la fundamentarea psihologiei politice constă, în principal, în faptul că profilurile prezentate în „Viețile paralele” nu sunt exclusiv psihologice, ci și politice. A. Dorna (2004, p. 59) îl consideră pe autorul menționat un precursor al lui Machiavelli, evidențiind o serie de precepte după care trebuie să se conducă, în opinia sa, omul politic: convingerea bazată pe rațiune și reflecție; evitarea exceselor; punerea în concordanță a caracterului cu discursul; cunoașterea poporului; cucerirea autorității și a încrederii; punerea binelui statului mai presus de dușmăniile personale. Arta politică o constituie, pentru Plutarh, *concordia*, asigurarea armoniei și înțelegerii dintre locuitorii cetății prin promovarea de către conducător a egalității, meritului și virtuții.

Seneca
(cca 4 î. Hr. – 65 d. Hr.)

Om politic, filosof și scriitor roman, pe numele întreg Lucius Annaeus Seneca, zis și Seneca cel Tânăr, pentru a-l deosebi de tatăl său, un cunoscut istoric și retorician.

S-a născut într-o familie de rang ecvestru din Corduba (Hispania). A beneficiat de o educație aleasă la Roma.

După un stagiul de 6 ani petrecuți în Egipt, în anul 31 d. Hr. s-a întors la Roma unde a profesat ca avocat, fiind ales chestor și apoi senator. O relație de adulter cu nepoata împăratului Claudius, a determinat trimiterea sa în exil, în Corsica, unde a studiat filosofia și științele naturale.

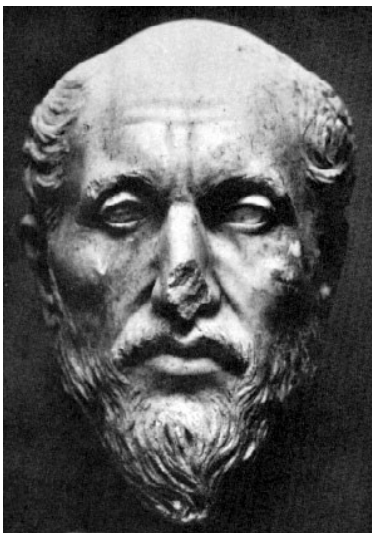
Ulterior, a fost rechemat în capitală pentru a i se încredința educația celui care va deveni împăratul Nero.

În primii ani ai regimului acestuia, Seneca a deținut o putere totală. În paralel cu ascensiunea politică (pretor și apoi consul), a dobândit o avere impresionantă, numărându-se printre cei mai bogați oameni ai epocii. Intrat în dizgrație după consolidarea tendințelor dictatoriale ale lui Nero, s-a retras din viața publică, dedicându-se exclusiv creației filosofice și literare. Învinuit de a fi participat la o conspirație împotriva conducătorului Romei, a primit ordinul de a se sinucide. Fostul preceptor al împăratului s-a conformat, tăindu-și venele, după cum relatează cunoscutul istoric roman Tacitus.

Seneca a fost unul din cei mai importanți reprezentanți latini ai stoicismului. A creat o operă vastă, din care s-au păstrat până în zilele noastre 12 cărți de dialoguri (*De ira* – „Despre furie”, *De brevitae vitae* – „Despre scurtimea vieții”, *De Otio* – „Despre timpul liber”, *De Tranquillitate Animi* – „Despre liniștea sufletului”, *De providentia* – „Despre înțelepciune”, *De Constantia Sapientis* – „Despre fermitatea persoanei înțelepte”, *De Vita Beata* – „Despre viața fericită”, *De Clementia* – „Despre milă”, *De Beneficiis* – „Despre câștig” etc.), o lucrare în care sunt descrise teorii antice din domeniul meteorologiei, astrologiei și altor științe naturale - *Questiones naturales* („Chestiuni naturale”), o colecție de 124 de scrisori pe teme de morală - *Epistulae morale ad Lucilium* („Scrisori morale către Lucililius”), o satiră caustică la adresa împăratului Claudius - *Apocolocyntosis divi Claudii* („Prefacerea în dobleac a divinului Claudiu”). Acestea li se adaugă 9 tragedii, a căror paternitate a fost frecvent contestată (*Hercules furens* – „Nebunia lui Hercule”, *Troades* – „Femeile troiane”, *Phoenissae* – „Femeile feniciene”, *Medeea*, *Phaedra* – „Fedra”, *Oedipus* – „Oedip”, *Agamemnon*, *Thyestes* – „Tieste”, *Hercules Oetaeus*). Destinate lecturii, acestea conțin analize psihologice detaliate ale unor sentimente extreme, constituind unicele specimene ale dramaturgiei latine care au supraviețuit timpului.

Concepția lui Seneca se opune celei a lui Cicero, pentru care viața socială și datoria de cetățean se aflau pe primul loc. Înțelepciunea constă, în opinia sa, în a-ți cultiva voința de a-ți găsi fericirea în virtute și nu în hazardul bogăției materiale. Originalitatea autorului stă în pătrunderea cu care a surprins viciile contemporanilor săi iar locul acordat milei și omeniei față de sclavi face din Seneca un precursor al unuia din domeniile de studiu actuale ale psihologiei sociale: comportamentul prosocial.

Stilist desăvârșit, considerat “al doilea fondator” al limbii latine, Seneca a exercitat influențe puternice asupra creației literare și filosofice din următoarele secole (H. Matei, 1991, p. 205). Concepțiile sale au făcut ca Seneca să fie consultat nu numai de filosofi, ci și de Părinții Bisericii și de moralisții creștini. De altfel, el a introdus în doctrina creștină „mitul Vârstei de aur”, pe care l-a tradus în forma „paradisului pierdut” (A. Dorna, 2004, p. 62). Seneca. Încheiem această scurtă prezentare cu unul din cele mai semnificative citate care i se atribuie: „Binele absolut al naturii omenești e cuprins în pacea corpului și a sufletului”.

Plotin
(cca 205 – 270 d. Hr.)

Filosof grec, născut în Egipt, la Lykopolis.

A studiat filosofia la Alexandria, cu Ammonios Sakkas, un platonician care, asemenea lui Socrate, nu a scris nimic.

În anul 244 d. Hr. s-a stabilit la Roma, unde a deschis o școală de filosofie, dobândindu-și în scurt timp un renume în cercurile senatoriale.

S-a bucurat de protecția și prietenia împăratului Gallienus, care și-a dat acordul cu privire la propunerea lui Plotin de construire a unei „cetăți a filosofilor” pe ruinele unui oraș abandonat din Campania, după modelul descris de Platon în *Republica* și care ar fi urmat să poarte numele de *Platonopolis*.

Din păcate, proiectul nu s-a materializat, din motive rămase necunoscute.

După unele surse, înainte de a înceta din viață, la vârsta de 66 de ani, ca urmare a unei boli îndelungate, Plotin ar fi rostit: „să ne străduim să înălțăm divinul din noi la divinul din Univers”.

Autorul a început să scrie la vârsta de 49 de ani când își formulase deja pe deplin sistemul filosofic. Prelucrând și dezvoltând comentariile la opera lui Platon din ultimele secole, Plotin a întemeiat un nou curent filosofic, neoplatonismul, care, a exercitat o puternică influență în antichitatea târzie.

Concepțiile sale filosofice au fost prelucrate și sistematizate de principalul său discipol, Porfir, care i-a fost și biograf (prin lucrarea *Vita Plotini*) și publicate între 301 - 305 sub titlul de „Enneade”. Tratatele incluse în „Enneade”, în număr de 54 (șase grupe a câte nouă tratate, εννεὰ însemnând în limba greacă nouă), reprezintă comentarii asupra unor teme clasice din filosofia greacă anterioară (inspirate nu numai din Platon, ci și din Aristotel, stoici, etc.) pe baza cărora Plotin a construit o doctrină originală (H. Matei, 1991, p. 183). Prima Enneadă se referă la chestiunile de etică, a doua și a treia pe cele de fizică, a patra Enneadă cuprinde tratatele care au ca temă Sufletul, a cincea pe cele care au ca temă Intelectul, iar a șasea Enneadă pe cele care se referă în mod precumpănitor la Unul.

Plotin a încercat să concilieze în demersul său exigența raționalității, proprie filosofiei grecești, cu aspirațiile mistice, dezvoltând o cosmologie spirituală complexă, care implică 3 ipostaze: Unul (o entitate supremă, transcendentă, care nu poate fi divizată sau multiplicată), Intelectul și Sufletul. Toate existențele emană din unitatea acestor 3 entități. Platon a dezvoltat, de asemenea, o teorie originală a cunoașterii, conform căreia mintea joacă un rol activ în cunoașterea lumii și nu se limitează la a recepta pasiv datele experienței simțurilor.

În opinia autorului, sufletul este alcătuit din 2 părți: una superioară, de origine divină, imuabilă și una inferioară, care determină trăsăturile de personalitate (inclusiv pasiunile și viciile). Îmbrățișând o doctrină mistică, Plotin a susținut că pentru unificarea cu sufletul universal, indivizii trebuiau să parcurgă un proces de purificare, renunțând la plăcerile trupești și optând pentru o viață ascetică (A. Dorna, 2004, p. 62).

Originale sunt și teoriile estetice plotiniene, îndeosebi conceperea artei drept cunoaștere, și nu imitație și asocierea frumosului cu binele.

Alunecând spre ocultism, neoplatonismul a exercitat o puternică influență asupra creștinismului fiind revalorificat, în secolul XV, prin intermediul culturii arabe și reabilitat, în Renaștere, odată cu interesul crescând pentru Platon. În secolele următoare, interesul pentru el scade din nou. La începutul secolului XIX, Plotin a redevenit un "autor la modă". Goethe îl citește cu entuziasm și scrie chiar versuri "plotiniene". Ceva mai târziu Plotin a fost citit și comentat de Hegel, care a formulat unele obiecții la concepția sa. Printre cei influențați de concepția lui Plotin s-a numărat și filosoful francez H. Bergson.

Procesul de împăcare între Biserica și Statul roman a început cu Constantin cel Mare. Angrenat în războaiele pentru succesiunea imperială, Constantin a adoptat creștinismul în anul 312, din dorința de a da o nouă unitate imperiului. El s-a angajat în politica de favorizare a creștinismului, acordând, prin Edictul de la Milano, libertatea de cult, noii religii. În 325, din ordinul său a avut loc primul Conciliu ecumenic al Bisericii creștine la Niceea, având ca scop combaterea arianismului.

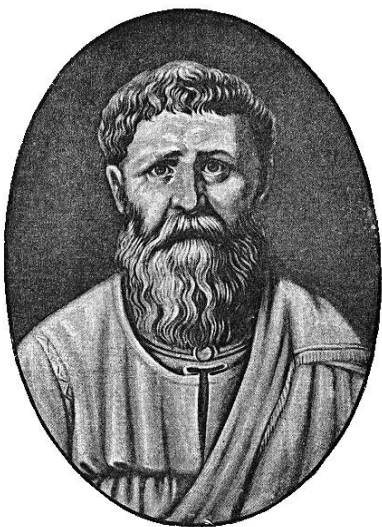
În 394, în timpul împăratului Theodosius, creștinismul era singura religie oficială. Templele au fost transformate în biserici iar ultima lovitură dată "pagânismului" a avut loc în anul 529, când Iustinian a ordonat închiderea școlii de filosofie din Atena. De la acordarea libertății de cult la hegemonia noii religii nu trecuseră decât 2 secole.

Împărații creștini au dispus o serie de măsuri menite să șteargă urmele politeismului și să instaureze o dogmă religioasă unitară pentru întreg imperiul. Credințele și principiile noii religii au fost fixate într-un sistem. Dogmele nu reprezintă doar norme canonice nou-apărute, ci și rezumate ale doctrinelor biblice majore. Aceasta este epoca de aur a Părinților Bisericii, care au început interpretarea Evangheliilor, cel mai important dintre ei fiind Augustin.

Tot acum apare monasticismul. Promotorii acestuia au fondat mănăstiri ale căror principii conducătoare erau sărăcia, munca și ascultarea.

Treptat, episcopul Romei a câștigat supremația în raport cu ceilalți episcopi și a luat titlul onorific de Papă (considerat succesor al apostolului Petru, crucificat la Roma).

După mutarea capitaliei imperiului la Constantinopol (în anul 300), pentru o lungă perioadă de timp episcopul Romei a fost cea mai puternică persoană din Roma. Autoritatea sa a sporit și mai mult după ce, în anul 476, Imperiul roman de apus s-a destrămat, Papa fiind cel care și-a asumat misiunea de a conduce rezistența împotriva năvălirilor barbare. Practic, după dezmembrarea statului „Biserica rămâne singura forță capabilă să răspundă exigențelor organizării sociale și spirituale” (A. Dorna, p. 61).

Sfântul Augustin
(13.11.354 – 28.08.430 d.Hr.)

Cunoscut și sub numele de Aureliu Augustin, episcop, filosof și scriitor latin, doctor al Bisericii, născut în Tagaste (astăzi Algeria), în familia unui funcționar păgân.

A studiat retorica la Madaura și Cartagina, primind o educație creștină. Ulterior, impresionat de lucrarea lui Cicero, *Hortensius*, a început să aprofundeze filosofia.

A predat retorica în orașul natal, apoi în Cartagina. A călătorit la Roma și Milano. Convertit la creștinism în 387, a renunțat la cariera publică. Un an mai târziu a devenit episcop în Hippo Regius (N Africii), influențând major politica religioasă a bisericii africane.

A fost autorul unei opere imense (după propriul inventar, 93 de titluri, cu 232 cărți, la care se adaugă o bogată colecție de scrisori și predici. Printre altele, a scris dialoguri de inspirație filosofică (*De dialectica* – Principiile dialecticii, *De ordine* – Despre ordinea în succesiune, *Contra Academicos* – Împotriva academicienilor, *De beata vita* – Despre viața fericită), lucrarea *Soliloquia* (Solilocvii), în care a pus bazele filosofice ale creștinismului, cărți de exegeză a doctrinei creștine și tratate de teologie dogmatică (*De fide et symbolo* – Despre credință și crez, *De Trinitate* – Despre Sfânta Treime, *De doctrina christiana* – Despre doctrina creștină etc.), precum și numeroase scrieri polemice împotriva diverselor erezii. Temele predilectate din această parte a operei sunt păcatul original, harul dumnezeiesc și predestinația (H. Matei, 1991, p. 43).

Operele fundamentale, care au exercitat o influență constantă până în zilele noastre, dar îndeosebi în Evul Mediu și Renaștere, au fost *Confessiones* („Confesiunile”) și *De civitate Dei* („Despre Cetatea lui Dumnezeu”).

În cele 13 cărți care alcătuiesc *Confesiunile*, autorul descrie ascensiunea spirituală pe care a parcurs-o până în momentul în care a decis să îmbrățișeze definitiv creștinismul. Descrierea pasiunilor, temerilor și aspirațiilor sufletului omului, în pasaje de o expresivitate aparte, l-a îndreptățit pe A. Dorna (2004, p. 62) să îl califice pe Sfântul Augustin drept „cel mai psiholog dintre gânditorii Bisericii”.

Concepția politică a autorului se regăsește în cele 22 de cărți ale „Cetății lui Dumnezeu”, redactate în intervalul 413 – 426, lucrare ce se constituie într-o monumentală sinteză istorică și filosofică. Autorul apelează la date din istoria romană și universală pentru a argumenta teza despre coexistența permanentă a „două cetăți” (categorii umane): *civitas improborum*, cetatea celor care împărtășesc concepții religioase păgâne, urmărind exclusiv obținerea de bunuri pământești și *civitas dei*, Biserica, pe care o concepe drept o împărăție spirituală universală, în care Dumnezeu pregătește omenirea pentru o viață viitoare. Cele 2 cetăți nu reprezintă așadar distincția dintre Biserică și stat, ci o prezentare simbolică a 2 tipuri de societate: cea divină (perfectă) și cea terestră (perfectibilă, prin purificare spirituală).

Din dorința de a justifica primatul puterii ecleziastice asupra celei laice, autorul a criticat mitologia și unele aspecte ale gândirii antice (magia, păgânismul, cultul strămoșilor și al morților etc.), opunându-le metafizica creștină (A. Dorna, 2004, p. 64).

Canonizat de Biserica Catolică, care îl celebrează pe 28 august, Sfântul Augustin, unul din cei patru Părinți ai Bisericii (alături de Ambrozie, Ieronim și Grigore cel Mare), se numără printre teologii care au exercitat o influență considerabilă asupra creștinătății occidentale, opera sa constituind o punte de legătură între filosofia antică și cea medievală. Cunoscutul istoric american Thomas Cahill l-a calificat drept „primul om medieval și ultimul om clasic”. Concepțiile sale etice au fost analizate în detaliu de filosofi celebri, precum Schopenhauer și Nietzsche.

Sfântul Toma d'Aquino (1225 – 7.03.1274)

Filosof și teolog italian, născut în localitatea italiană Aquino, într-o familie nobiliară.

De la 5 ani, a fost trimis la studii în mănăstirea benedictină din Monte Casino și apoi la Universitatea din Neapole.

La vârsta de 17 ani a intrat la școala dominicană din Cologna iar apoi a studiat cele șapte arte liberale - gramatica, logica, retorica, aritmetica, geometria, muzica și astronomia în cadrul Universității din Paris.

A debutat în viața publică și în activitatea literară la vârsta de 23 de ani.

În etapa pariziană, a devenit un discipol al preotului dominican Albert cel Mare (1193 – 1280), considerat cel mai mare filosof și teolog german din întreg Evul Mediu, sub influența acestuia luând decizia de a aprofunda opera enciclopedică a lui Aristotel, care fusese tradusă în limba latină cu puțin timp în urmă.

Poreclit de colegi „boul taciturn”, pentru constituția masivă și calmul imperturbabil, și-a transformat porecla în renume, după cum avea să remarce maestrul său încă din timpul studiilor: „acest bou taciturn va umple întreaga lumea cu mugetul său”. După încheierea studiilor, a dobândit titlul de doctor în teologie și a început să predea teologia la Paris, Roma și în alte orașe italiene. În capitala Franței a finalizat prima sa carte – *Summa contra gentiles*, un manual teologic pentru uzul misionarilor trimiși printre evrei și musulmani.

În paralel, a efectuat numeroase călătorii în Europa și a activat ca și consilier al regelui Louis al VIII-lea. Pentru activitatea desfășurată, biserica a dorit să îl recompenseze cu titlurile de arhiepiscop de Neapole și abate de Monte Casino, onoruri pe care acesta le-a refuzat. A încetat din viață ca urmare a unei răni căpătate accidental la cap în timpul unei misiuni încredințate de către Papa Grigore al X-lea, ce viza reconcilierea bisericilor grecească și latină.

Puternica impresie făcută asupra tuturor celor cu care a intrat în contact și vasta sa erudiție i-au atras poreclele de „doctorul înger” (*doctor angelicus*) sau „doctorul universal” (*doctor universalis*). În 1323 a fost canonizat de către biserica catolică, influența sa asupra gândirii și limbajului teologic occidental fiind depășită doar de către Augustin. Un argument în acest sens îl constituie și faptul că în 1879 Papa Leo al XIII-lea a dispus ca doctrina sa să fie predată în toate seminariile și facultățile de teologie catolice din universități. Un an mai târziu, Sfântul Toma a fost declarat patron spiritual al tuturor așezămintelor educaționale ale bisericii catolice, fiind sărbătorit pe data de 28 ianuarie.

Nu a lăsat o operă voluminoasă întrucât, pe 6 decembrie 1273, în timp ce ținea liturgia, a avut o experiență religioasă profundă care a pus capăt carierei sale de savant. De atunci, nu a mai scris nimic iar atunci când a fost îndemnat de secretarul său să își reia lucrul la principala operă - *Summa Theologiae* („Summa teologică”), a răspuns că nu poate, întrucât i se pare că tot ceea ce a scris „sunt paie”. Cu toate acestea, concepția teologică expusă în lucrarea menționată a exercitat o influență majoră nu doar asupra bisericii catolice, ci și asupra filosofiei occidentale în general. Cartea a fost concepută ca o expunere sistematică și concisă a tuturor problemelor teologice ale epocii sale. Prima parte a sintezei enciclopedice vorbește despre Dumnezeu ca principiu, a doua despre Dumnezeu ca scop final și Hristos ca partener al omenirii pe traseul de întoarcere la Dumnezeu iar ultima parte detaliază contextul creștin al acestei reîntoarceri, tratând despre întrupare, sacramente, botez, penitență, căsnicie etc.

Referindu-se la raportul rațiune – credință, autorul a susținut că rațiunea este domeniul de studiu al filosofiei iar revelația (autoritatea lui Dumnezeu) constituie domeniul teologiei. În afara teologiei relevante, există și o teologie naturală, care include reflecțiile raționale despre divinitate și care este parte a filosofiei.

Elemente de filosofie politică se regăsesc nu doar în opera principală, ci și în lucrările *De Regimine Principium* și *Sententia libri Politicorum*, ultima constituind un comentariu asupra *Republicii* lui Aristotel.

În opinia autorului, oamenii ajung să trăiască într-o comunitate politică cu semenii lor din nevoia de vecinătate. „Binele comun” (*bonum commune*) este factorul determinant al oricărei asocieri, de la familie la grupuri de diferite dimensiuni și până la statul în ansamblul său. Grupul ca întreg (*totum*) se caracterizează printr-o dublă ordine: coordonarea membrilor între ei și conjugarea eforturilor membrilor pentru realizarea obiectivului grupului. În cazul asocierilor politice, „binele comun”, numit de Toma d'Aquino și binele public, este reprezentat de lege și instituțiile statului. Preluând principiul lui Aristotel conform căruia „omul este un animal social” (*zoon politikon*), autorul a susținut că ființa umană are o înclinație naturală spre stabilirea de relații interpersonale.

Pentru Toma d'Aquino statul este o „comunitate completă” ai cărei membri sunt, în același timp, membri ai unei alte „comunități complete” – Biserica. Guvernarea oricărui stat este supusă următoarelor tipuri de limitări:

1. În primul rând, guvernarea se supune standardelor morale, în principal, dar nu exclusiv, principiilor și normelor juridice. Autoritățile publice nu sunt exceptate de la obligativitatea de a respecta normele morale, chiar dacă acestea nu li se aplică la fel ca și persoanelor fizice;

2. În al doilea rând, guvernele statelor fac obiectul legilor electorale sau numirii. Chiar și conducătorii supremi, care nu fac obiectul autorității coercitive a nici unui for, nu se pot sustrage obligațiilor juridice sau morale. Dacă ignoră acest principiu, conducătorii devin tirani și pot fi înlăturați prin acțiunea concertată a supușilor.

Pornind de la concepția aristotelică, autorul consideră că cea mai bună formă de guvernare este cea mixtă, care reunește monarhia, aristocrația și democrația. Într-o astfel de guvernare conducerea este exercitată de o persoană, sprijinită de un grup restrâns de persoane alese pentru aptitudinile lor deosebite de către popor, care își exprimă opțiunea prin vot. Înființarea și menținerea unui astfel de sistem trebuie realizată printr-o lege care să delimiteze precis competențele fiecăreia din cele 3 componente.

3. Guvernările au datoria de a apăra „binele comun”, care include „virtutea”. Această responsabilitate implică autoritatea de a utiliza coerciția pentru combaterea infracțiunilor îndreptate împotriva persoanelor sau bunurilor acestora.

4. Autoritatea morală a guvernării este limitată de către Biserică, în acest domeniu acționând cu precădere directivele emise de către Papă și episcopi.

Deși nu formulează explicit noțiunea de „contract social” pentru a justifica originea guvernării sau a unui anumit regim politic, Toma d'Aquino susține că legile existente constituie, inclusiv în monarhie, un fel de „convenție (*pactum*) între monarh și popor”, iar încălcarea acesteia de către conducător îi eliberează pe oameni de obligațiile ce le revin prin această convenție.

Autoritatea politică are la bază autoritate divină. În paralel cu legile statului, supușii trebuie să se supună și legilor Bisericii, al cărei rol constă în a le transmite mesajul divin cu privire la viața eternă și a îi determina pe oameni să se ajute unii pe alții, din convingere, pentru a se pregăti pentru această viață. Așadar, asociațiile umane pot fi de 2 tipuri: temporare sau seculare, care se pot divide, la rândul lor, în civile și politice și spirituale. Corespunzător acestora, responsabilitatea este divizată între instituțiile seculare, în primul rând statul și familia și Biserică. Distincția dintre secular și spiritual este similară cu cea dintre cunoașterea naturală și cea revelată.

Mergând pe firul acestui raționament Toma d'Aquino susține că liderii Bisericii nu trebuie să aibă nici o jurisdicție în probleme seculare, după cum nici liderii politici nu trebuie să se implice în activitățile liderilor sau membrilor Bisericii legate de religie, cu excepția situațiilor în care este periclitat „binele politic” (*bonum civile*). Autoritatea și legitimitatea unui regim politic nu pot fi contestate pentru faptul că liderii nu sunt membri ai Bisericii.

Bibliografie

Anthony Kenny, *Toma d'Aquino*, Editura Humanitas, București, 2006

Augustin Aureliu, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, Editura Științifică, București, 1998 (Anexa 9, fragmente, pp. 47 – 52)

Cicero, *Despre îndatoriri*, Editura Științifică, București, 1957 (Anexa 7, fragmente, pp. 121 – 128)

Dorna Alexandre, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004

Matei C. Horia, *Lumea antică. Mic dicționar biografic*, Editura Danubius, București, 1991

Plotin, *Opere*, vol. 1, Editura Humanitas, București, 2003

Plutarh, *Vieți paralele*, Editura Aldo Press, București, 1994 (Anexa 8, fragmente, pp. 303 – 305)

Seneca Lucius Annaeus, *Dialoguri*, vol. 1, Editura Polirom, Iași, 2004

Vlăduțescu Gheorghe, *Filosofia primelor secole creștine*, Editura Enciclopedică, București, 1995

Capitolul al IV-lea. Rădăcini moderne ale psihologiei politice

În Europa, secolele XV și XVI au reprezentat o epocă de înnoiri sociale și culturale, care a urmat Evului Mediu și a precedat Reforma, perioadă cunoscută sub denumirea de Renaștere. Originară din Italia, Renașterea s-a răspândit ulterior în întreaga Europă apuseană.

Societatea feudală a Evului Mediu, caracterizată printr-o structură ierarhică rigidă și dominația Bisericii Catolice, a suferit în intervalul menționat transformări economice, sociale și politice profunde, care au marcat trecerea spre societatea modernă.

Baza spirituală a Renașterii a constituit-o umanismul, principiul liberei dezvoltări a personalității omenești, eliberată de rigorile dogmelor, prejudecăților și superstițiilor religioase și promovarea unui spirit critic, esențialmente laic.

Nevoia acut resimțită a unei conduceri politice puternice s-a concretizat prin apariția în Europa apuseană a unor guvernări centrale eficiente, ceea ce a reprezentat principale realizări politice a Renașterii. În acest proces, diplomația modernă a reprezentat, alături de războaie, un important instrument politic. Dacă în Europa de Nord (Anglia și Franța) au apărut monarhii naționale conduse de regi, în Italia soluția adoptată a fost cea a orașelor – stat, conduse, cel mai adesea, de familii oligarhice avute. Potrivit unei concepții larg răspândite în epocă, un rol decisiv în accesul la putere revenea meritelor conducătorului. Iată de ce mare parte din literatura Renașterii descrie caracterul și comportamentul ideal al conducătorului și regulile după care acesta trebuia să se conducă pentru a avea o domnie cât mai îndelungată. De departe cea mai cunoscută lucrare de acest fel este „Principele” lui N. Machiavelli. În opinia scriitorului umanist, pentru a putea realiza scopul politic suprem – realizarea statului național unitar, principele ideal (monarhul absolut), trebuie să conducă cu o mână de fier, fără a face concesii nici unor scrupule morale ori religioase (O. Drâmba, 1998, p. 211).

Nicolló di Bernardo dei Machiavelli

(3.05.1469 – 21.06.1527)

Filosof, om politic, istoric și scriitor italian, născut la Florența. Detaliile biografice cu privire la Machiavelli sunt relativ sărace.

În tinerețe, a dobândit o temeinică educație umanistă, în cadrul universității din orașul natal.

În 1494 a intrat în diplomatie, dobândind în scurt timp poziția de adjunct al secretarului de stat al Consiliului seniorilor din Republica Florența, calitate în care a efectuat, timp de 14 ani, misiuni diplomatice în toate orașele italiene, precum și la curțile regelui Franței, împăratului Germaniei și Sfântul Scaun.

După redobândirea puterii de către familia Medici, în 1512, Machiavelli, care jucase un rol important în politica externă a Republicii, a fost inițial exilat, iar ulterior, acuzat de conspirație și arestat. Supus torturii, a refuzat să își recunoască vinovăția, fiind în cele din urmă eliberat. Ulterior, s-a refugiat pe o proprietate situată în apropiere de Florența, la San Casciano, unde a început să lucreze la operele care i-au asigurat un loc de cinste în evoluția gândirii politice: *Il Principe* („Principele”, 1513), în care a dezvoltat teoria politicii realiste, arătând că în politică dictează interesele și forța și nu considerentele morale și *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* („Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius”, 3 volume, 1512 - 1517), o pledoarie în favoarea guvernării republicane, disimulată sub forma comentariilor pe marginea cunoscutului istoric al Imperiului Roman.

Închinată personalității fascinante a lui Cesare Borgia, opera fundamentală a autorului, *Principele*, constituie o frescă fidelă a unei epoci frământate din istoria Italiei, în care Papii conduceau armatele și bogatele orașe-stat italiene cădeau, unul după altul, în mâinile puterilor străine – Franța, Spania și Sfântul Imperiu Roman. O perioadă de modificări bruște de alianțe, de schimbări neanunțate ale taberelor de către trupele de mercenari și de apariții și dispariții de guverne, la intervale de săptămâni. Analiza personalităților și evenimentelor l-a transformat într-un adept al realizării în Peninsula Italică a unui stat național unitar, sub egida monarhiei absolute.

În ce constă însă importanța operei lui Machiavelli? Până la apariția *Principelui*, filosofi politici au considerat că există o relație de cauzalitate între corectitudinea morală și legitimarea autorității. Numeroși autori din Evul Mediu și Renaștere au susținut că utilizarea puterii politice este permisă numai acelor conducători care întrunesc virtuți morale. De aceea, conducătorilor li se recomanda adoptarea unui comportament politic în concordanță cu normele etice ale epocii, condiție esențială a unei domnii îndelungate, lipsită de conflicte. Machiavelli a răsturnat această perspectivă „moralizatoare” cu privire la autoritate. Autorul a susținut că distincția dintre utilizarea legitimă și ilegală a puterii nu are la bază criterii morale. În opinia sa, unica preocupare a conducătorului politic o constituie dobândirea și menținerea puterii, indiferent de mijloace. Deoarece puterea reprezintă o caracteristică esențială a activității politice, orice conducător trebuie să știe cum să o utilizeze. Aplicarea adecvată a puterii constituie, pentru Machiavelli, singura modalitate prin care conducătorii pot asigura siguranța internă și externă a statului.

Figură cheie a Renașterii italiene, Machiavelli a contribuit nu doar la dezvoltarea științei politice, ci și a altor domenii ale gândirii occidentale: istorie, literatură, diplomatie, teorie militară. Opera sa include: piese de teatru (cea mai cunoscută fiind *Mandragola* – „Mătrăguna”, o satiră la adresa corupției societății italiene), volume de poezii (*Sonetti*, *Canzoni*, *Ottave*, *Canti carnascialeschi*), nuvele satirice (*Belfagor arcidiavolo* – „Belfagor, arhidiavolul”), precum și lucrări cu caracter istoric (*Istorie fiorentine* - „Istoriile florentine”, 8 volume, 1520 – 1525) și militar (*Dell'arte della guerra* - „Arta războiului”, 1519 - 1520).

Baltasar Gracián y Morales (1601 - 1658)

Călugăr iezuit, filosof și scriitor moralist spaniol, născut în Belmonte, Aragon, în familia unui doctor.

Crescut de un unchi, de profesie preot, a studiat la o școală iezuită din Toledo iar la vârsta de 18 ani a devenit novice. Ulterior, a urmat studii de filosofie și teologie în Saragosa și Valencia.

Devenit preot, s-a afirmat ca un bun predicator și după o perioadă în care a activat ca și capelan militar a fost numit rector al colegiului iezuit din Tarragona. În paralel, a predat filosofia și teologia în mai multe școli iezuite din Aragon, la Universitatea din Gandia și la Colegiul din Huesca.

O parte din lucrările sale, scrise fără aprobarea superiorilor ierarhici, au determinat sancțiuni repetate (pierderea dreptului de a preda, confiscarea instrumentelor de scris, regim de pâine și apă), care au culminat cu trimiterea sa în exil, la Graus. Aici Gracian a încercat să părăsească ordinul iezuit, însă fără succes, devenind călugăr.

Prima lucrare a lui Gracian, *El héroe* ("Eroul", 1637), constituie o critică la adresa portretului conducătorului ideal prezentat de Machiavelli. Concepția proprie cu privire la imaginea politicianului ideal este descrisă pe larg în *El político Don Fernando el Católico* ("Regele politician Ferdinand catolicul", 1640). În opinia autorului, principalele calități ale conducătorului sunt inteligența, șarmul, discreția și îndeosebi vigilența împotriva proștilor. Un lider trebuie să își aplece urechea la oamenii obișnuiți, dar să nu facă greșeala să creadă dictonul *Vox populi, vox dei* ("Vocea poporului, vocea lui Dumnezeu"), punctul de vedere al maselor fiind mai degrabă unul al ignoranței. Semnificativă este și rețeta sa pentru succesul politic: "Orice succes se datorează pe trei sferturi norocului, o cincime farmecului personal și numai a douăzecia parte abilității". Eroul lui Gracian este o persoană al cărei succes se bazează pe integritate, abilități lingvistice și, mai presus de toate, pe realizări politice subtile.

Opera sa mai include *Agudeza y arte de ingenio* ("Ascuțimea și arta inteligenței", 1642), un eseu de literatură și estetică, *El discreto* ("Gentelmenul perfect", 1646), în care sunt prezentate calitățile omului sofisticat, *Oráculo manual y arte de prudencia* ("Oracolul manual al înțelepciunii în viață", 1647), o culegere de aproximativ 300 de aforisme comentate, în majoritate sfaturi practice pentru viața socială. Cu excepția ghidului de împărtășanie *El Comulgario* ("Cuminecătorul", 1655), toate celelalte cărți au fost publicate sub pseudonimul Lorenzo Gracian sau apelând la anagrama Gracian de Marlones, pentru a evita cenzura.

Cea mai importantă și controversată carte a autorului este însă *El Criticón* ("Criticonul", 1651 – 1657), un roman didactico-alegoric care s-a bucurat de un mare succes în epocă, îndeosebi în țările de limbă germană. Pentru a satiriza societatea în care trăia, intrată într-un declin accentuat, generat de războaie, corupție și limitarea libertăților civile și religioase, autorul se folosește de un pelerinaj întreprins de personajele principale ale lucrării: Critilo, "omul ideal", care simbolizează deziluzia și simțul critic și Andrenio, "omul natural", care simbolizează inocența și impulsurile primitive. Cei doi pornesc din Insula Sf. Elena spre o destinație imaginară ("Insula nemuririi"), iar călătoria prin Spania, Franța, Germania și Italia îi oferă autorului prilejul de a prezenta contrastul dintre viața primitivă ideală și răul civilizației, dintr-o perspectivă pesimistă.

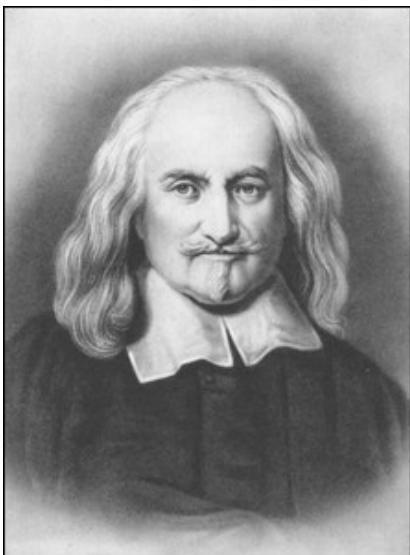
Gracian este considerat cel mai reprezentativ scriitor al stilului literar baroc spaniol cunoscut sub numele de conceptism, caracterizat prin concentrarea maximului de semnificații în minimum de formă, apelând la paralelisme, antiteze, inversiuni, metafore, epigrame, neologisme etc. Lucrările celui considerat ca fiind cea mai "strălucită" minte a secolului XVII, au influențat numeroși gânditori, dintre care îi menționăm pe La Rochefoucauld, Voltaire, Nietzsche și Schopenhauer, care a considerat *El criticón* drept una din cele mai bune cărți scrise vreodată.

Din perspectiva evoluției gândirii politice, a doua jumătate a secolului al XVII-lea a marcat apariția teoriilor contractului social. Autorii care au pus bazele acestor teorii au pornit de la premisa că indivizii trăiesc într-o stare naturală departe de a fi ideală. Pentru a-și asigura siguranța, oamenii intră în relație unii cu ceilalți, asumându-și de bună voie termenii unui contract social a cărui încălcare i-ar întoarce la starea de natură. Teoriile contractului social au la bază perspective antropologice diferite cu privire la natura umană, funcție de care omul este „bun” sau „rău” de la natură.

După cum am arătat într-o temă anterioară, germenii ideii de contract social pot fi întâlniți încă din Antichitate. Spre exemplu, în „Republica” Platon explică formarea societății prin neputința individului de a-și fi el însuși de ajuns și dorința de a-și satisface diversele nevoi. Un alt autor antic, Epicur, a susținut că justiția are la bază acordul oamenilor de a nu-și face rău unii altora. Din această perspectivă, justiția este un produs al convențiilor sociale, în timp de adopții contractualismului consideră că temeiul justiției este natura.

Din cauza incompatibilității cu concepțiile teologice ale epocii, demersurile teoretice în direcția deschisă de Platon au lipsit cu desăvârșire în Evul Mediu. Teoria excluderii providenței divine din organizarea oamenilor a fost readusă în discuție abia în secolul XVI, de către protestanți, pentru a se opune catolicismului.

Thomas Hobbes („Leviatanul” - 1651), John Locke („Două tratate despre cârmuire”, 1689) și Jean – Jaques Rousseau („Despre contractul social”, 1762) sunt principalii teoreticieni ai contractarianismului, care a asigurat cadrul dezvoltării ulterioare a democrației. Spre deosebire de Hobbes și Rousseau, care au perceput contractul social ca pe un acord explicit, Locke i-a acordat un sens mai degrabă ficțional. Contractul social este, în esență, un mijloc de atingere a unui rezultat – beneficiul tuturor și este legitim doar în măsura în care satisface interesul general. Acceptarea calității de membru al societății presupune, pe de o parte, asumarea responsabilității de conformare la regulile existente, iar pe de altă parte existența amenințării cu sancțiuni în cazul încălcării acestora.

Thomas Hobbes
(5.04.1588 – 4.12.1679)

Filosof englez născut în Wiltshire, în familia unui vicar.

De la vârsta de 4 ani a fost educat în biserica din satul natal, apoi a studiat într-o școală privată și remarcându-se drept un elev silitor a fost trimis la un colegiu din Oxford.

Pasionat de greacă și latină, a tradus pentru prima oară în limba engleză, după un manuscris grec, *Istoria războiului peloponesiac* a lui Tucidide (1629), ajungând la concluzia că o guvernare democratică nu poate supraviețui unui război sau asigura stabilitatea.

A vizitat Florența în 1636 iar ulterior a devenit o prezență nelipsită în cercurile filosofice din Paris

Primele contribuții în domeniul filosofiei politice au fost *Human Nature, or the Fundamental Elements of Policie* („Natura umană sau elementele fundamentale ale politicii”) și *De corpore politico, or the Elements of Law, Moral and Politik* („Despre corpul politic sau elemente de drept, morală și politică”), publicate în 1650 sub titlul *The Elements of Law, Natural and Political* („Elemente de drept, natură și politică”). O a treia lucrare, *De cive*, scrisă în limba latină, a fost finalizată în noiembrie 1641.

Din cauza războiului civil declanșat între timp în țara natală (1642), a scris cea mai mare parte a operei în Franța. Tot acum, Hobbes a fost desemnat ca profesor de matematică al tânărului Prinț de Walles, Charles. În anii ce au urmat, cercurile adeptilor partidei regaliste, refugiați în număr mare în Franța, i-au solicitat lui Hobbes să redacteze o carte în care să expună o teorie a guvernării civile raportată la criza politică cauzată de război. Autorul a dat curs cererii, redactând, sub titlul *Elementa philosophica de cive*, o primă formă a ceea ce va deveni ulterior opera sa magna. În 1651 această lucrare a fost tipărită într-o formă completată, sub titlul *Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*. Lucrarea a avut un impact imediat, aducându-i celebritatea, dar spiritul secularist al cărții a stârnit furia catolicilor anglicani și francezi, determinându-l să apeleze la guvernul revoluționar englez pentru a solicita protecție.

Leviathanul conține doctrina autorului cu privire la formarea societăților și guvernarea legitimă, expunând o formă timpurie a teoriei contractului social. În opinia lui Hobbes, starea naturală se caracterizează printr-un „război al tuturor împotriva tuturor” (*bellum omium contra omnes*), generat de resursele limitate. În această stare caracterizată printr-o lipsă de securitate universală oamenii trăiesc cu teama permanentă a unei morți violente. Animați de dorința de a pune capăt războiului, indivizii încheie un „contract social”, supunându-se de bună voie unei entități - *Leviathanul*, termen ce desemnează o persoană sau un grup împuternicit(ă) să ia decizii cu privire la orice aspect social și politic pentru a asigura pacea internă și apărarea comună. Contextul intern din Anglia justifică pledoaria autorului pentru o autoritate centrală puternică, care să evite haosul provocat de războiul civil, pentru aceasta suveranul trebuind să controleze atât puterea civilă și militară, cât și pe cea judiciară și ecleziastică. Concluzia conform căreia orice abuz din partea acestei autorități trebuie acceptat, ca preț al păcii, a stârnit numeroase critici. În 1666 cartea lui Hobbes a fost nominalizat într-o lege a Camerei Comunelor menită să combată ateismul și profanarea. Bucurându-se de protecția fostului său elev, urcat între timp pe tron, Hobbes nu a fost condamnat ca eretic, dar nu a mai putut publica în Marea Britanie. Iată de ce noi ediții ale cărților sale au apărut în străinătate iar restul lucrărilor au fost editate postum (inclusiv o traducere în engleză a poemelor Iliada și Odiseea și cunoscuta istorie a războiului civil intitulată *Behemoth, or the Long Parliament* - „Behemoth sau Parlamentul lung”).

Hobbes este considerat unul din fondatorii filosofiei politice, viziunea sa originală asupra lumii fiind încă relevantă pentru politica contemporană.

John Locke
(29.08.1632 – 28.10.1704)

Filosof și om politic englez născut în satul Wrington, din apropiere de Bristol, în familia unui avocat puritan.

A urmat o școală reputată din Londra, *Westminster School* și apoi a fost student al colegiului *Chris Church* din Oxford. După absolvire, a îmbrățișat cariera academică, predând greaca și retorica la Universitatea Oxford.

Devenit medic și ulterior colaborator apropiat al lordului Anthony Ashley, ministru de finanțe și ulterior lord Cancelar, în 1683, pe fondul unor acute conflicte interne, Locke a fost nevoit să se refugieze în Olanda. A revenit din exil după 5 ani, odată cu preluarea puterii de către Wilhelm de Orania, dobândit o poziție politică influentă.

Stabilit la Essex, Locke a întreținut relații apropiate nu doar cu principalii politicieni ai epocii, ci și cu personalități științifice din diferite domenii: Isaac Newton, părintele mecanicii moderne, chimistul Robert Boyle, filosoful François Bernier, teologul Philip van Limboch. Filosoful care „și-a trăit cea mai mare parte din viață printre cărți” a devenit, după moartea sa, survenită în 1704, o adevărată „instituție”, punându-și definitiv amprenta nu doar asupra filosofiei, ci și asupra teoriei și practicii politice occidentale. Deși a ocupat sporadic posturi publice, Locke s-a manifesta îndeosebi ca lider intelectual al politicienilor *Whig* (alături de *Tory*, unul din cele 2 partide politice din Marea Britanie, între secolele XVII și XIX), cărora le-a oferit o consiliere permanentă și susținută. Din perspectiva filosofiei politice, Locke este considerat întemeietorul liberalismului politic. Nu este însă vorba de ideologia curentului politic doctrinar, a liberalismului de partid, ci de „spiritul politic” liberal modern.

Confirmând citatul hegelian potrivit căruia „bufnița Minervei își ia zborul doar în amurg”, Locke a redactat lucrările care îi vor aduce nemurierea spre apusul existenței. Astfel, *A Letter Concerning Toleration* („Scrisoare despre toleranță”), o adevărată pledoarie liberală pentru separarea chestiunilor de interes public și cele de interes privat, a apărut în 1689. În toamna aceluiași an Locke a publicat cea mai importantă lucrare de filozofie politică – *Two Treatises of Government* („Două tratate despre cârmuire”), considerată, de unii autori, drept „strămoșul intelectual” al Declarației de Independență și al Constituției americane”. Alte lucrări care vor exercita influențe considerabile asupra diferitelor domenii ale gândirii occidentale sunt: *An Essay Concerning Human Understanding* („Eseu asupra intelectului omenesc”, 1689), *Some Thoughts Concerning Education* („Câteva gânduri asupra educației”, 1693), *The Reasonableness of Christianity* („Izvoarele creștinătății”, 1695).

Din perspectiva prezentului curs, prezintă interes îndeosebi cel de-al doilea tratat despre cârmuire, care sintetizează concepția autorului referitoare la originea și scopul societății civile/politice, natura și limitele puterii politice, drepturile și libertățile civice, guvernarea legitimă/ilegitimă, condițiile care justifică o revoluție legitimă etc. În opinia sa, anterior apariției societății oamenii trăiau în *stare naturală*, o stare de deplină libertate și egalitate politică și juridică între oameni. Lipsiți de legi, instituții și conducători, indivizii aflați într-o astfel de stare își rezolvă conflictele prin acțiuni individuale (forță). Constituirea societății civile și politice și instituirea guvernământului sunt explicate de Locke prin dorința indivizilor de conservare a proprietății. Acesta este motivul pentru care indivizii acceptă să formeze o comunitate, renunțând, printr-un acord sau contract, la dreptul natural de a-și apăra singuri proprietatea, pe care îl cedează unei puteri publice în care au încredere. Această putere înglobează puterea legislativă (responsabilă cu elaborarea legilor), puterea executivă (responsabilă cu aplicarea legilor) și puterea federativă (responsabilă cu apărarea comunității față de amenințările externe). Acesta este, în linii mari, mecanismul de constituire a guvernământului (cârmuirii), conceput ca ansamblul instituțiilor publice însărcinate cu apărarea tuturor membrilor societății.

Jean – Jaques Rousseau
(28.06.1712 – 02.07.1778)

Filosof, scriitor și muzician francez, născut la Geneva, motiv pentru care întreaga viață se va considera „cetățean al Genevei”.

Abandonat de tată, a fost dat de către un unchi în grija unui pastor elvețian, care i-a acordat o educație severă. A profesat ca notar, gravor iar în 1742 s-a stabilit în Paris. Un an mai târziu a devenit secretar al ambasadorului francez la Veneția, etapă care a marcat debutul preocupărilor sale pentru teoriile politice. Revenit în capitala Franței, s-a împrietenit cu Diderot, căruia i-a predat mai multe articole în vederea publicării în celebra „Enciclopedie”.

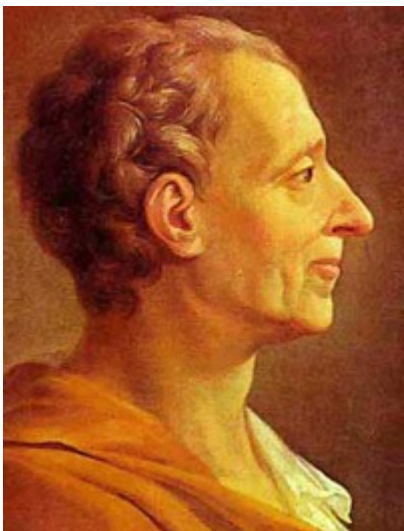
Lucrarea care i-a adus celebritatea în epocă a fost *Discours sur les sciences et les arts* („Discurs asupra științelor și artelor”, 1750), o carte care abordează teme de morală. Pornind de la idealizarea naturii și a „stării naturale” inițiale a omului (individul bun de la natură este corupt de societate și civilizație), în primul tratat cu caracter politic - *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* („Discurs asupra originii inegalității dintre oameni”, 1755) Rousseau condamnă inegalitatea politică și economică și critică tezele monarhiste. În același an publică *Discours sur l'économie politique* („Discurs asupra economiei politice”), lucrare în care anticipează concepția contractului social compară corpul politic cu o ființă vie și anticipează teoria contractului social.

Romanul *Julie, ou la nouvelle Héloïse*, („Julia, sau noua Eloiză”, 1761) este emblematic pentru calitatea autorului de precursor al romantismului, susținând primordialitatea sentimentului în raport cu rațiunea și principiul întoarcerii la natură. Concepția pedagogică a autorului, dezvoltată în *Émile ou de l'éducation* („Emil, sau despre educație”, 1762), susține necesitatea adoptării educației la particularitățile copilului. Ca muzician, a inventat un sistem de notație muzicală, a abordat chestiuni de teorie muzicală și a compus muzică de operă: *Le Devin du Village* („Vrăjitorul satului”, 1752), *Pygmalion*, 1770). Opera autorului mai include: *The Creed of a Savoyard Priest* („Profesia de credință a unui preot din Savoia”, 1762), *Projet de constitution pour la Corse* („Proiect de constituție pentru Corsica”, 1772) și („Considerații asupra guvernământului Poloniei”, 1772).

Esența concepției politice a lui Rousseau este inclusă în lucrarea *Du contrat social. Principes du droit politique* („Despre contractul social sau Principiile dreptului politic”, 1762), una din cele mai influente lucrări de filosofie politică din gândirea occidentală. Obiectul declarat al cărții îl constituie identificarea unor reguli care să permită stabilirea unui regim politic legitim, care să țină cont de cerințele rațiunii și ale moralei. Concluzia autorului este că puterea de stat este legitimă doar atunci când se bazează pe înțelegerea încheiată între indivizi („contractul social”), în virtutea căreia aceștia cedează o parte din drepturile lor comunității. Corpul politic sau suveranul este reprezentat de popor, noțiune care desemnează ansamblul cetățenilor uniți printr-o voință comună. În ceea ce privește guvernământul (putere executivă), acesta aparține principelui și are drept scop asigurarea libertății, egalității și justiției pentru toți cei aflați în interiorul statului.

În opinia lui Rousseau, politica și morala nu pot fi separate. Când un stat nu mai este capabil să acționeze într-o manieră morală, el încetează să mai funcționeze normal și nu mai exercită autoritate asupra indivizilor.

Teoria suveranității poporului și critica religiei au determinat interzicerea lucrării la Geneva și Paris, autorul, acuzat că „predică anihilarea tuturor formelor de guvernământ”, fiind nevoit să se refugieze în Marea Britanie. A revenit la Paris în 1770, dar interdicția de a publica s-a menținut până la sfârșitul vieții, autobiografia *Les Confessions* („Confesiuni”) fiind publicată postum. Alături de Voltaire, Rousseau a fost o personalitate majoră a secolului XVIII, a cărei ideologie a influențat decisiv Revoluția franceză de la 1789.

Charles-Louis de Secondat, baron de Montesquieu
(18.01.1689 – 10.02.1755)

Jurist, filosof și scriitor francez născut în castelul La Brède, lângă Bordeaux, într-o familie aparținând micii nobilimi.

A studiat la colegiul catolic din Juilly, unde a dobândit o solidă cultură clasică iar apoi a optat pentru cariera de magistrat. Moartea unuia din unchi i-a lăsat nu doar o avere considerabilă, ci și un post de consilier în Parlamentul din Bordeaux, al cărui președinte a devenit în scurt timp.

În 1726 și-a vândut slujba pentru a se consacra studiilor. În paralel cu activitatea literară, a călătorit în Austria, Ungaria, Italia, Turcia, Germania, Olanda și Marea Britanie.

A colaborat cu „Enciclopedia” franceză iar în 1728, ca o recunoaștere a meritelor sale, a fost ales membru al Academiei Franceze.

Celebritatea literară i se datorează prozei epistolare *Lettres persanes* („Scrisori persane”, 1721), în care autorul realizează o satiră politică, socială și religioasă a Franței feudale, bazată pe corespondența imaginară a doi călători persani aflați la Paris și prietenii lor din Asia. Lucrarea probează excelențele calități de pamfletar politic și portretist ale lui Montesquieu, fiind publicată în străinătate, sub anonim, din dorința magistratului de a nu avea de suferit de pe urma atacurilor îndreptate împotriva monarhiei, parlamentului, bisericii, academiei sau universității. Lucrarea *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* („Considerații asupra cauzelor măreției romanilor și decadenței lor”, 1734), în care statul roman a fost prezentat ca o instituție naturală, care se naște, trăiește și moare, l-a consacrat drept o autoritate în știința politică.

Concepția politică a autorului este reflectată în detaliu în lucrarea *De l'esprit des lois* („Despre spiritul legilor”, 1748). În cadrul acesteia, autorul, intuind legitatea obiectivă a proceselor sociale, a definit legile în genere ca „raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor”. Montesquieu a făcut distincție între două tipuri de puteri guvernamentale: suverane și administrative, din ultima categorie făcând parte puterile legislativă, executivă și judecătorească. Gânditorul francez este primul care a formulat cunoscutul principiu al separației puterilor în stat, potrivit căruia legislativul, executivul și autoritățile judecătorești trebuie să funcționeze separat una de alta, astfel încât influența uneia să nu o poată excede pe a celorlalte.

Autorul a susținut existența a trei forme de guvernare, fiecare bazându-se pe un „principiu” social: monarhiile (guvernări libere conduse de o figură ereditară – rege, regină, împărat), conduse după principiul onoarei; republicile (guvernări libere conduse de lideri aleși prin vot), conduse după principiul virtuții și guvernările despotice (conduse de dictatori) și bazate exclusiv pe frică. Dintre acestea, cea mai bună formă de guvernare o reprezintă, în opinia lui Montesquieu, monarhia.

Această concepție radicală a stârnit multiple nemulțumiri, întrucât propunea eliminarea completă a ultimelor vestigii ale structurii feudale a monarhiei franceze, bazată pe cler, aristocrație și restul păturilor sociale reprezentate prin Stările Generale. Din aceste considerente, în 1751 Biserica Catolică a plasat lucrarea pe lista cărților interzise.

Printre altele, „Despre spiritul legilor” a contribuit la fundamentarea determinismului geografic, autorul susținând că omul și societatea sunt influențate substanțial de către condițiile climatice, iar clima optimă este cea a Europei meridionale.

Aproape lipsit de vedere datorită unei afecțiuni a ochilor, Montesquieu a încetat din viață la Paris, în 1755. El a exercitat o influență considerabilă nu doar asupra coloniilor britanice din America, unde a fost considerat autoritatea supremă în materie de guvernare și politică, opera sa contribuind la elaborarea primei Constituții americane, ci și asupra gândirii politice occidentale.

Bibliografie

Brion Marcel, *Machiavelli*, Editura Artemis, București, 2001

Crăiuțu Aurelian, *Elogiu moderației*, Editura Polirom, Iași, 2006

Dorna Alexandru, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004

Gracian Baltasar, *Cărțile omului desăvârșit*, Editura Humanitas, București, 1994

Hobbes Thomas, *Elementele dreptului natural și politic*, Editura Humanitas, București, 2005

Ledeen Michale, *Machiavelli despre arta modernă a conducerii*, Editura Humanitas, București, 2004

Locke John, *Al doilea tratat despre cărmuire. Scrisoare despre toleranță*, Editura Nemira, București, 1999 (Anexa 12, fragmente, pp. 104, 161)

Machiavelli Nicolló, *Principele*, Editura Mondero, București, 2004 (Anexa 10, fragmente, pp. 56 – 57)

Machiavelli Nicolló, *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius*, în „Măștile puterii”, Editura Institutul European, Iași, 1996 (Anexa 11, fragmente, pp. 133 – 142)

Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura Științifică, București, 1964 (Anexa 14, fragmente, pp. 18 – 29)

Rousseau Jean Jaques, *Contractul social*, Editura Științifică, București, 1957 (Anexa 13, fragmente, pp. 102, 178)

Socaciu Emanuel – Mihail (coord.), *Filosofia politică a lui Thomas Hobbes*, Editura Polirom, Iași, 2001

Zarka Yves Charles, *Hobbes și gândirea politică modernă*, Editura Galaxia Gutenberg, București, 2005

Capitolul al V-lea. Fondatorii psihologiei politice în Franța

În fundamentarea domeniului de studiu al psihologiei politice, autorilor francezi le revine un rol decisiv.

În opinia lui A. Dorna (p. 90), în Franța, terenul psihologiei politice a fost pregătit de patru autori care și-au adus contribuții semnificative la elaborarea conceptelor care au stat la baza evoluției ulterioare a disciplinei: François Fourier, Alexis de Tocqueville, Hippolyte Taine și Ernest Renan.

Opera acestora a fost puternic marcată de evenimentele politice interne ale epocii, în primul rând de Revoluția franceză (1789-1799), care a dus la răsturnarea Vechiului Regim și la instaurarea unei noi ordini politice și sociale, marcând trecerea la epoca modernă.

În timpul desfășurării revoluției, Franța a experimentat toate sistemele de guvernare, trecând succesiv de la monarhia absolută, în care întreaga putere era exercitată de către monarh, la monarhia constituțională, având la bază principiul „regele domnește, dar nu guvernează” și apoi la republică, forma de guvernare bazată pe principiul libertății și egalității tuturor cetățenilor.

Ideile liberale și naționale promovate de participanții la Revoluția franceză s-au răspândit în întreaga Europă, având drept efect intensificarea luptei de eliberare împotriva dominației străine.

În mod evident, o mișcare socială de asemenea proporții a marcat sistemul de valori și opera tuturor intelectualilor epocii, inclusiv al celor din domeniul psihologiei indivizilor și psihologiei popoarelor.

„Preamărită de liberali, contestată de revoluționari, Revoluția este o sursă nesecată de studiu pentru cei care se apleacă asupra legăturii sociale și politice”, de la Auguste Comte la Alexis de Tocqueville (M. Lallement, 1995, vol. 1, p. 49). Concluzia acestor este că Revoluția a avut efecte ambivalente: pe de o parte, a determinat o egalizare a drepturilor, dar pe de alta a generat o atomizare a societății și riscul privării de libertate a cetățenilor de către stat, prin dispariția aristocrației și clerului, care anterior asigurau un echilibru.

François Marie Charles Fourier
(7.04.1772 – 10.10.1837)

Filosof și economist francez, născut la [Besançon](#), în familia unui negustor.

Considerat de Karl Marx un reprezentant al socialismului critico-utopic, a pus bazele unei filosofii sociale întemeiate pe principiul *atracției pasionate* (manifestarea în societate a legii atracției universale decoperite de Newton), preconizând o orânduire viitoare a *armoniei*, în care se vor putea dezvolta toate capacitățile omului. În opinia sa, perfecțiunea lumii societare urma să fie atinsă după parcurgerea de către

umanitate a opt etape: epoca primitivă; sălbăciea; patriarhatul; barbaria; civilizația; semi-asociația; sociantismul și armonia.

Organizarea socială alternativă propusă de Fourier are la bază o matematică socială denumită de autor “a seriilor pasionale”. Seria reprezintă o grupare de indivizi în care fiecare individ desfășoară o activitate clar delimitată. Prin distribuirea matematică a atribuțiilor, se constituiau asociații de producție autonome, desemnate de Fourier prin termenul de *falanstere*.

Fiecare falanster era alcătuit din 810 membri (“armonici”), reunind toate caracterele posibile ale speciei umane, care-și repartizau între ei sarcinile agricole, industriale sau comerciale. Practic, era vorba de cooperative de producție și de consum alcătuite din bărbați și femei cu trăsături opuse și complementare, care își distribuiau între ei necesarul, utilul și plăcutul.

Principalele lucrări elaborate de Fourier sunt: *Théorie des 4 mouvements et des destinées générales* („Teoria celor patru mișcări și a destinelor generale”, Lyon, 1808), *Le nouveau monde amoureux* („Noua lume amoroasă”, 1816, publicată prima oară la Paris, în 1967) *Traité de l'association domestique-agricole* („Tratat despre asociația domestic – agricolă”, 2 volume, Lyon, 1822), *Nouveau Monde industriel et sociétaire* („Noua lume industrială și societară”, Paris, 1829).

Deși proiectul social al lui Fourier s-a dovedit a fi o utopie, concepția sa, denumită *fourierism*, a influențat acumulările teoretice ale mișcării socialiste, servind în același timp și ca sursă de inspirație pentru doctrinele anarhiste (Lallement, p. 79). În țara noastră ideile lui Fourier au fost propagate de Theodor Diamant (1810 – 1841), care a înființat un falanster la Scăieni-Prahova, în 1835, pe moșia lui Emanoil Bălăceanu.

Atât în timpul vieții lui Fourier, cât și ulterior, au fost înregistrate mai multe tentative de punere în practică a ideilor sale, de departe cele mai cunoscute fiind falansterul din Condé-sur-Vesgre (1833) și *familisterul* din Guise (1860), ale cărui baze au fost puse de discipolul lui Fourier, fabricantul de mașini de gătit Jean-Baptiste André Godin (în imaginea alăturată, astăzi monument istoric).

Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville
(29.07.1805 – 16.04.1859)

Om politic, istoric și publicist francez, născut la Paris, într-o veche familie nobiliară normandă.

După finalizarea studiilor de drept, a fost numit judecător stagiar la Versailles. Trimis în Statele Unite pentru a studia sistemul penitenciar, la întoarcere a elaborat lucrarea *Du système pénitencier aux Etats-Unis et de son application en France* („Despre sistemul penitenciar din Statele Unite și aplicațiile sale în Franța”, 1833). Ulterior, a îmbrățișat profesia de avocat și s-a implicat activ în viața politică franceză.

În 1835 Tocqueville a publicat primul volum din cunoscuta lucrare *De la démocratie en Amérique* („Despre democrația în America”), considerată până în zilele noastre o lucrare de referință a sociologiei mondiale. Succesul de care s-a bucurat aceasta a determinat recunoașterea valorii autorului prin conferirea titlului de „Cavaler al Legiunii de Onoare” (1837), alegerea în „Academia de științe morale și politice” (1838) și în „Academia Franceză” (1841). Cel de-al doilea volum a fost publicat în 1840.

Reprezentant de marcă al tradiției politice liberale, Tocqueville a fost deputat, membru al Adunării legislative, președinte al Comisiei însărcinate cu redactarea Constituției celei de a doua Republici (susținând ideea parlamentului bicameral și alegerea președintelui prin sufragiu universal) și Ministru pentru Afaceri Străine (1849).

Tocqueville a călătorit și în Marea Britanie, documentare care l-a inspirat în lucrarea *Mémoire sur le paupérisme* („Memoriu despre sărăcie”, 1835), în Algeria, vizite în urma cărora a redactat cărțile *Travail sur l'Algérie* („Călătorie în Algeria”, 1841) și *Rapport sur l'Algérie* („Raport despre Algeria”, 1847) și în Germania (1849, 1854). Retras din viața politică la castelul familiei, în 1856 a publicat primul volum al lucrării *L'Ancien Régime et la Révolution* („Vechiul regim și Revoluția”), operă nefinalizată, ca urmare a decesului autorului, survenit la Cannes, trei ani mai târziu.

În excelenta lucrare dedicată democrației americane, Tocqueville realizează un prim studiu sistematic și empiric despre consecințele puterii politice asupra societății moderne. Pentru autorul american, sursa puterii democratice rezidă, înainte de toate, în egalizarea statutului și condițiilor sociale, societatea democratică fiind aceea în care nu mai există diferențieri de ordin social, iar indivizii ce compun colectivitatea sunt socialmente egali. Autorul percepe democrația ca o ecuație care pune în relație libertatea și egalitatea, preocuparea pentru individ și cea pentru comunitate. El identifică trei determinanți ai dezvoltării democratice nord-americane: situația specifică a Statelor Unite (izolarea geografică și imensitatea spațială), caracterul legilor și credințele poporului american. Variabila „legi” privește caracterul federal al Constituției ce combină avantajele statelor mari și mici, garantarea liberei circulații a bunurilor, capitalurilor și a persoanelor, pluralitatea partidelor politice diferențiate mai puțin prin ideologie și mai mult prin abordarea pragmatică a intereselor, împărțirea puterii legislative în două camere, libertatea de asociere și multiplicitatea asociațiilor voluntare, libertatea presei. În cadrul credințelor, Tocqueville introduce libertatea, disciplina morală înscrisă în conștiința indivizilor, buna informarea a cetățenilor și descentralizarea administrativă care să permită cetățenilor americani gestionarea propriilor probleme la nivel comunitar.

Valoarea educativă a democrației reprezentative constă în aceea că ea introduce indivizii în viața politică, provocând dezbateri și co-interesându-i în participarea la viața publică. Remediul propus de Tocqueville împotriva tendinței de apatie politică este acela al separării puterilor, dar a unor puteri orientate spre susținerea voinței de libertate.

Hippolyte Adolphe Taine
(21.04.1828 – 5.03.1893)

Critic literar, filosof, estetician și istoric francez, născut în Vouziers, în familia unui procuror.

A absolvit un bacalaureat în știință și litere în cadrul Școlii Normale din Paris, desfășurându-și activitatea ca profesor de filosofie în Nevers iar ulterior ca profesor de retorică la licee din Poitiers și Besançon. Student strălucit, a dobândit recunoaștere odată cu publicarea tezei sale de doctorat: *Essai sur les fables de La Fontaine* („Eseu asupra fabulelor lui La Fontaine, 1853). În 1863 a fost numit profesor de istorie și germană la reputata Academie Militară Saint Cyr iar un an mai târziu a devenit profesor de istoria artei și estetică la Școala de Arte Frumoase.

Taine a promovat o concepție deterministă care a stat la baza naturalismului, considerând că omul este produsul eredității („rasei”), mediului și condiționării istorice („momentului”).

Opera sa, de dimensiuni ample, include lucrări de filosofie (*Les philosophes français du XIXe siècle* – „Filosofi francezi ai secolului XIX”, 1856), istorie literară (*Histoire de la littérature anglaise* – „Istoria literaturii engleze”, 1864, 4 volume) și istorie (*Origines de la France contemporaine* – „Originile Franței contemporane”, 1876 – 1894, 6 volume).

Prin studiile sale cu privire la vechiul regim, Revoluția franceză și regimul modern, Taine a susținut că istoria este preocupată de întreaga viață socială a națiunii. O importanță aparte o constituie încercarea autorului de a identifica mecanismele psihologice care au dat naștere fanatismului iacobin, concluzia fiind că acesta a apărut ca o alienare a identității individuale în cadrul comunității. Taine are preocupări de pionierat și în studiul autoritarismului, prin prezentarea trăsăturilor conducătorilor iacobini.

Din perspectiva prezentului demers, prezintă însă interes activitatea sa de promotor al pozitivismului în psihologie (*De l'intelligence* – „Despre inteligență”, 1870, 2 volume) și contribuțiile la dezvoltarea psihologiei politice ca disciplină (*Du suffrage universel et de la manière de voter. Un séjour en France de 1792 à 1795. Notes sur l'Angleterre* – „Despre sufragiul universal și modalitatea de vot. Un sejur în Franța între 1792 și 1795. Note despre Anglittera”, 1871).

În opinia lui A. Dorna (2004, p. 92) studiile publicate de H. Taine, implicarea în proiectul de creare a unei Școli Private de Științe Politice (*École Libre des Sciences Politiques*) și încurajarea discipolilor săi în direcția realizării de studii cu privire la psihologia popoarelor constituie tot atâtea argumente cu privire la preocuparea autorului de a pune bazele unei noi ramuri a psihologiei.

Cea mai valoroasă contribuție a lui Taine în acest domeniu o constituie prezența sa printre fondatorii Școlii de Științe Politice ale cărei baze au fost puse la Paris, în februarie 1872, alături de alți intelectuali și politicieni europeni de marcă: Emile Boutmy, Ernest Renan, Albert Sorel, Paul Leroy Beaulieu, François Guizot.

Pe fondul evoluțiilor tumultuoase din istoria Franței, personalitățile menționate și-au propus să modernizeze sistemul de instruire al politicianilor și diplomaților, cu accent pe studierea pragmatică a științelor sociale, care să permită viitorilor conducători să reprezinte cu mai mult succes Franța pe arena politică internațională. Printre cei implicați în acest proiect, s-au numărat nu doar universitari, ci și practicieni (miniștri, înalți funcționari bancari, membri ai Consiliului de Stat etc.).

Ernest Renan
(28.02.1823 – 12.10.1892)

Filosof, scriitor și istoric al religiilor francez, născut la Tréguier (Marea Britanie), într-o familie de pescari. Formația intelectuală de bază și-a consolidat-o în seminariile teologice din Paris și Issy-les-Moulineaux, unde a studiat filosofia și filologia.

În opera sa a căutat să realizeze, într-o modalitate literară, o fuziune între gândirea filosofică și cea religioasă. Alături de Taine, Ernest Renan a fost unul din cei mai influenți intelectuali ai epocii sale, a cărui celebritate a fost asigurată de controversata lucrare *Vie de Jésus* („Viața lui Isus”, 1863), în care a negat caracterul divin al acestuia.

Ca și Taine, Renan este autorul a numeroase lucrări, unele de dimensiuni enciclopedice: *Histoire générale et systèmes comparés des langues sémitiques* („Istoria generală a sistemelor comparate ale limbilor semitice”, 1845); *L'Antéchrist* („Antihristul”, 1873); *Histoire des origines du Christianisme* („Istoria originilor creștinismului”, 1866 – 1881, 8 volume); *Histoire du peuple d'Israël* („Istoria poporului lui Israel”, 1887 – 1893, 5 volume).

Pornind de la principiul continuității între trecutul, prezentul și viitorul națiunilor, autorul militează pentru necesitatea unei reforme intelectuale și morale în Franța (*La Réforme intellectuelle et morale*, 1871). În opinia lui Renan, „răul francez” este rezultatul democrației insuficient de autoritară și a elitelor slabe. Pentru a înlătura acest „rău” nu e nevoie de o revoluție, ci de o reformă bazată pe inteligență și morală, ale cărei jaloane trebuie fixate de foarte puținele persoane în conștiința cărora se regăsește națiunea și nu de mulțime, pe care o percepe drept incapabilă să conștientizeze „dificultățile politicii”, comparând-o cu „o movilă de nisip, lipsită de coeziune și de un raport fix între atomi” (apud Dorna, 2004, p. 95).

Valențele de psiholog politic ale lui Renan sunt relevate de cunoscutul discurs *Qu'est-ce qu'une nation?* („Ce este o națiune?”), prezentat pe 11 martie 1882 la Universitatea din Sorbona (*Discours et Conférences*, Paris, Calman-Levy, 1887, pp. 277-310). În timp ce alți autori au definit națiunea prin criterii obiective (cum ar fi rasa sau grupul etnic care împărtășește anumite caracteristici comune, spre exemplu limba, teritoriul sau religia), Renan o descrie astfel:

„O națiune este un suflet, un principiu spiritual. Două lucruri, care în fapt sunt unul, alcătuiesc acest suflet sau principiu spiritual. Unul se află în trecut, altul în prezent. Unul este posesia în comun a unei bogate moșteniri de amintiri; celălalt este actual – dorința de a locui împreună, hotărârea de a perpetua bunurile moștenite într-o formă indivizibilă... Națiunea, asemenea individului, este încununarea unui lung trecut de strădăni, sacrificii și devotamente. Dintre toate cultele, cel al strămoșilor este cel mai legitim, deoarece strămoșii ne-au făcut ceea ce suntem. Un trecut eroic, strămoși eroici, glorie (prin care înțeleg glorie eternă), acesta este capitalul social pe care se bazează ideea de națiune. A împărtăși glorie comune în trecut și a avea o voință comună în prezent; a fi realizat lucruri mari împreună și a dori să realizezi și mai multe – acestea sunt condițiile esențiale pentru a fi un popor...”

O națiune este, de aceea, o mare solidaritate, constituită din sentimentele de sacrificiu ale celor care l-au comis și ale celor pregătiți să îl comită. Ea presupune un trecut și este sumară în prezent printr-un fapt tangibil, și anume dorința clar exprimată de a continua viața în comun. Existența unei națiuni este, dacă îmi veți scuza metafora, un plebiscit zilnic, după cum existența individuală este o perpetuă afirmare a vieții”.

Eforturile „pionierilor” au fost urmate de contribuțiile substanțiale ale celei de „a doua generații de fondatori” ai psihologiei politice (A. Dorna, p. 97). Demersurile acestora au întâmpinat obstacole, generate în primul rând de rezistența opusă de promotorii sociologiei, care se bucurau de o autoritate solidă în epocă.

O contribuție semnificativă la cristalizarea psihologiei politice ca disciplină universitară va reveni, în această etapă, unor autori considerați drept exponenți ai perioadei de început a psihologiei sociale: Gabriel Tarde și Gustave Le Bon.

Printre „deschizătorii de drumuri” s-au numărat și autori mai puțin cunoscuți în țara noastră sau care au intrat în tratatele universitare pentru contribuțiile din alte domenii: Èmile Boutmy, Alfred Binet, Albert Camus.

Spre exemplu, cunoscutul psiholog francez A. Binet (1857 – 1911), al cărui nume este legat de testul de măsurare a inteligenței care îi poartă numele (1905), precum și de înființarea primului laborator de psihologie experimentală (Sorbonna, 1899), a avut contribuții de pionierat în domeniul influenței sociale, susținând că orice interacțiune umană include și o anumită doză de sugestibilitate.

La rândul său, filosoful și romancierul francez A. Camus (1913 - 1960), laureat al Premiului Nobel pentru Literatură (1957) și cunoscut militant antifascist, a abordat în unele din lucrările sale teme ce fac obiectul psihologiei politice (raportul putere – liberate, regimul autoritar etc.).

În această categorie, reputatul profesor Alexandre Dorna, președintele Asociației Franceze de Psihologie Politică, îl include pe filosoful și sociologul român Dimitrie Drăghicescu (1875 – 1945), autorul lucrărilor „Determinism biologic și determinism social” (1903) și „Din psihologia poporului român” (1907), publicate în limba franceză, care, în 1904, a obținut un doctorat în sociologie la Universitatea din Paris, sub coordonarea lui Èmile Durkheim. Între 1905 și 1910 acesta a susținut primul curs de psihologie socială în cadrul Facultății de Litere și Filosofie a Universității București.

Émile Boutmy
(1835 - 1906)

Politolog și publicist francez, a urmat studii de drept public, finalizate prin doctorat, iar ulterior a studiat istoria civilizațiilor comparate în cadrul Școlii speciale de arhitectură.

În 1872 a fondat Școala Particulară de Științe Politice, al cărei director a devenit până la moartea sa iar între 1873 și 1890, a predat în cadrul acestei instituții cursuri de istorie constituțională britanică, franceză și americană.

Meritele sale au fost recunoscute în 1879, prin alegerea ca membru al Academiei de științe morale și politice.

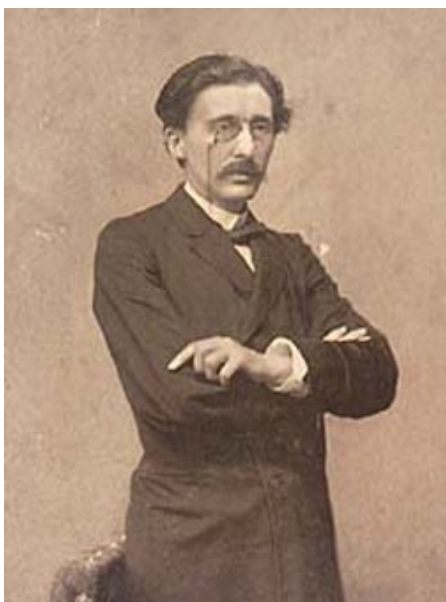
Astăzi, principalul amfiteatru al *l'Institut d'études politiques de Paris* („Institutului de studii politice din Paris”), inaugurat în 1936, îi poartă numele.

Dintre lucrările lui Boutmy menționăm: *Quelques idées sur la création d'une faculté libre d'enseignement supérieur: lettres et programme* („Câteva idei despre crearea unei facultăți particulare de învățământ superior: scrisori și programe”, cu Vinet Ernest, 1871); *Projet d'une faculté libre des sciences politiques: programme des cours* („Proiectul unei facultăți particulare de științe politice: programa cursurilor”, cu Vinet Ernest, 1871); *Le développement de la constitution et de la société politique en Angleterre* („Dezvoltarea Constituției și societății politice în Anglia”, 1887); *Etudes de droit constitutionnel: France, Angleterre, Etats-Unis* („Studii de drept constituțional: Franța, Anglia, Marea Britanie”, 1888); *Les conditions démographiques de la nationalité aux Etats-Unis* („Condițiile demografice ale naționalității în Statele Unite”, 1899); *La notion de l'Etat aux Etats-Unis* („Noțiunea de stat în Statele Unite”, 1899); *A propos de la souveraineté du peuple* („Cu privire la suveranitatea poporului”, 1904); *Etudes politiques* („Studii politice”, 1907).

E. Boutmy este primul autor care a folosit noțiunea de **psihologie politică**. În 1901, 1902 și 1904 el a publicat trei lucrări în titlul cărora a utilizat sintagma menționată: *Essai d'une psychologie politique du peuple anglais au XIXe siècle* („Eseu despre psihologia politică a poporului englez în secolul XIX”, Colin, Paris), *Eléments d'une psychologie politique du peuple américain: la nation, la patrie, l'Etat, la religion* („Elemente pentru o psihologie politică a poporului american: națiune, patrie, stat, religie”, Colin, Paris) și *The English people: A study of their political psychology* („Poporul englez: un studiu al psihologiei sale politice”, Putnam, New York).

În anul apariției celei de doua dintre lucrările menționate, Boutmy a intrat în polemică cu filosoful german Georg Jellinek (1851 – 1911), care a susținut că Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789 constituie o imitație a declarațiilor anterioare din Statele Unite (Declarația de independență din 1776, declarațiile adoptate de primele state americane independente: Virginia – 1776 și New Hampshire – 1784), declarații inspirate, la rândul lor, din principiile enunțate de Martin Luther. Opinia lui Jellinek a fost respinsă cu fermitate de către Boutmy, care a caracterizat-o drept o „tentativă de anexare a Declarației drepturilor omului”. Autorul francez a susținut, la rândul său, că Declarația din 1789 este produsul „geniului francez” (Roseline Letteron, *L'universalité des droits de l'homme: apparences et realités. L'idéologie des droits de l'homme en France et aux Etats-Unis*, http://www.u-paris2.fr/letteron_r.htm).

A. Dorna (2004, p. 104) a utilizat polemica menționată pentru a reliefa recunoașterea, încă de la începutul secolului XX, a calității de psiholog politic a lui Boutmy, chiar de către adversarul său în planul ideilor.

Jean - Gabriel De Tarde
(12.03.1843 – 12.05.1904)

Filosof, sociolog, psiholog și criminolog francez, născut în familia unui militar de carieră.

A absolvit cursurile unei școli iezuite și apoi studii juridice la Toulouse și Paris.

Orfan de tată, de la vârsta de 7 ani, Tarde a îmbrățișat profesia acestuia, activând ca judecător de instrucție în orașul natal – Sarlat (Dordogne).

Ulterior, a devenit șeful Departamentului de Statistică al Ministerului Justiției și profesor de filozofie modernă la *Collège de France* din Paris.

În anul 1900 a fost ales membru al Academiei de Științe Morale și Politice.

A fost unul din principalii promotori al orientării psihologice în sociologie.

Tarde a perceput sociologia ca sumă a interacțiunilor psihologice dintre indivizi, la baza proceselor sociale aflându-se, în opinia sa, două fenomene psihosociale: imitația și inovația. Legitățile acestora au fost fundamentate teoretic într-o lucrare de referință: *Les lois de l'imitation* („Legile imitației” - 1890).

Concepția sa cu privire la sociologie l-a plasat în polemică cu Emile Durkheim, cel mai important reprezentant al sociologiei din sistemul universitar francez și principalul promotor al teoriei conform căreia individul este produsul societății și nu invers.

Preocupat constant de constituirea unei discipline autonome, situată la confluența dintre psihologie și sociologie, Tarde nu a reușit să depășească barierele epocii. El este considerat un precursor al psihologiei sociale, principalele contribuții în domeniu fiind studiul dedicat psihologiei maselor - *L'opinion et la foule* („Opinia maselor” – 1901), în care a abordat teme legate de comportamentul colectiv, opinia publică și influența personală și unul din primele tratate de psihologie socială - *Écrits de psychologie sociale* („Studii de psihologie socială” - 1898).

O parte dintre concepțiile lui Tarde îl situează, în opinia lui A. Dorna (2004, p. 97), printre precursorii psihologiei politice. El a fost ferm convins de necesitatea cuantificării diferitelor opinii anticipând astfel măsurarea atitudinilor. De asemenea, a militat pentru culegerea sistematică de informații cu privire la producția industrială, rata criminalității, frecvența participării la slujba religioasă, prezența la vot și alte acțiuni similare.

Tarde a susținut că este nevoie de o elită pentru a guverna societatea și a menține inovația creativă, pattern-urile culturale de bază și o minimă stabilitate socială și politică. Infrațiunile, tulburările mentale și devianța socială în general au fost percepute de către autorul menționat ca un rezultat al dezintegrării elitelor tradiționale. Migrația, mobilitatea socială și contactul cu subculturi deviante contribuie, la rândul lor, la accentuarea tendinței spre devianță.

Față de Gustave Le Bon, care a analizat societatea modernă în termeni de mulțime, Tarde a accentuat importanța publicului. Spre deosebire de mulțimi, care depind de proximitatea fizică, publicurile derivă din experiența comună a membrilor lor, care nu se află neapărat în imediată apropiere. Partidele politice, syndicatele și bisericile, au, fiecare, propriul public, iar Tarde a considerat aceste publicuri care se suprapun parțial, dar totuși distincte, drept o sursă majoră de flexibilitate în societățile industriale moderne. Dezvoltări tehnologice, cum ar fi telegraful, telefonul, cărțile în tiraj de masă și calea ferată au jucat un rol important în constituirea diferitelor publicuri, a susținut autorul menționat, dar cea mai importantă contribuție în această direcție a revenit ziarelor, care au consolidat loialitatea față de un anumit grup. Tarde a considerat că, în răspândirea opiniilor un rol important, conjugat cu cel al mass media, revine contactelor interpersonale.

Charles Marie Gustave le Bon
(7.05.1841 – 13.12.1931)

Sociolog, psiholog social și medic francez, născut în familia unui administrator de ipotecă.

A urmat cursurile unui liceu din Tour și a obținut un doctorat în medicină la Paris, în 1866. Între 1860 și 1880 a călătorit în Europa, Africa de Nord și Asia, fiind preocupat de studiul antropologiei și arheologiei. În această perioadă a elaborat mai multe lucrări despre civilizațiile orientale, arabe și indiene.

Notorietatea a dobândit-o în 1894, odată cu publicarea cărții *Lois psychologiques de l'évolution des peuples* („Legile psihologice ale evoluției popoarelor”).

Ulterior, interesul său științific s-a deplasat spre studiul psihologiei sociale, abordând în lucrările sale teme referitoare la teoria trăsăturilor naționale, superioritatea rasială, comportamentul colectiv și psihologia maselor.

De departe cea mai cunoscută operă a lui Le Bon este *La psychologie des foules* („Psihologia maselor”), apărută în 1895. În conformitate cu teoria contagiunii, autorul a susținut că mulțimile exercită o influență hipnotică asupra membrilor lor prin sugestibilitatea colectivă.

Ideile prezentate în lucrarea menționată au jucat un rol important în primii ani de cercetare în domeniul psihologiei maselor, cartea lui Sigmund Freud, intitulată *Massenpsychologie und Ich-Analyse* („Psihologia grupului și analiza Ego-ului”, 1922), fiind axată explicit pe critica concepției lui Le Bon.

Unii autori au susținut că teoriile totalitariste cu privire la conducere, cristalizate în anii 1920, au avut la bază, în bună măsură, opera psihologului social francez. Astfel, s-a speculat că celebra *Mein Kampf* a lui Adolf Hitler, dar și concepțiile bolșevice, au preluat o mare parte din tehnicile de propagandă descrise în lucrarea citată a lui Le Bon.

Studiile sale despre psihologia maselor au contribuit major la fundamentarea, în prima jumătate a secolului XX, a disciplinei sociologia opiniei publice, când autori precum Hadly Candril sau Herbert Blumer au descris influența media asupra grupurilor.

Alte lucrări importante din opera lui Gustave Le Bon sunt: *Psychologie du socialisme* („Psihologia socialismului”, 1899), *Psychologie de l'éducation* („Psihologia educației”, 1910), *Les opinions et les croyances* („Opinii și credințe”, 1911).

În *La Révolution française et la psychologie des révolutions* („Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor”, 1912) autorul detaliază o serie de subiecte ce vor face ulterior obiectul de studiu al psihologiei politice: revoluțiile politice și consecințele lor, psihologia mișcărilor revoluționare, psihologia capilor Revoluției, psihologia Terorii, democrația, votul universal și aleșii săi etc.

În 1910 Le Bon publică o lucrare de referință din perspectiva prezentului curs - *La psychologie politique* („Psihologia politică”), în care sunt abordate teme precum: „rolul politic al fricii, elita și mulțimea, lipsa de popularitate a parlamentului, iluziile socialiste și sindicaliste, erorile psihologice în materie de colonizare etc.” (apud A. Dorna, p. 99).

Autorul percepe psihologia politică ca fiind știința guvernării, al cărei obiectiv este de a răspunde cu instrumente științifice la întrebările „cum, când și în ce condiții” trebuie să acționeze un conducător, fără a ceda presiunilor maselor.

Dincolo de caracterul discutabil al unora dintre pozițiile sale teoretice, este demn de menționat efortul autorului de a aborda problemele specifice politicii din perspectiva psihologiei.

Émile Durkheim
(15.04.1858 – 15.11.1917)

Sociolog și antropolog francez, născut la Epinal (Lorena), în familia unui rabin.

În tinerețe a studiat ebraica și doctrina talmudică, conform canoanelor tradiției evreiești. Absolvent de filozofie (1882), a predat inițial la două licee din provincie, iar din 1887 a devenit profesor de științe sociale și pedagogice la Universitatea din Bordeaux, unde introduce primul curs de sociologie.

În 1893 și-a susținut teza de doctorat intitulată *De la division du travail social* („Despre diviziunea socială a muncii”), lucrarea fiind însoțită de o teză complementară în limba latină – „Contribuția lui Motesquieu la constituirea științei sociale”.

Începând cu 1902, a devenit profesor de știința educației și sociologie la Universitatea din Sorbona.

Considerat „părintele” sociologiei ca disciplină științifică și universitară, a fost în același timp și creatorul școlii franceze de sociologie, colaboratorii săi publicându-și studiile în revista *L'Année sociologique*, pe care a fondat-o în 1896.

Pentru a argumenta că societatea înseamnă mai mult decât suma părților, Durkheim a susținut că aceasta posedă o individualitate psihică proprie, care se reflectă într-o „conștiință colectivă” (ansamblul credințelor și sentimentelor comune mediei membrilor aceleiași societăți, care formează un sistem determinat”).

În cadrul tezei de doctorat, autorul a susținut că funcția principală a diviziunii muncii este de a produce „solidaritate socială”. Durkheim face distincție între 2 forme istorice de solidaritate socială: solidaritatea mecanică, specifică societăților primitive și bazată pe stări de conștiință comune tuturor indivizilor și solidaritatea organică, caracteristică societăților superioare, industriale, în interiorul cărora specializarea și rolurile sociale au creat dependențe între indivizi.

În *Les règles de la méthode sociologique* („Regulile metodei sociologice”, 1895) Durkheim, spre deosebire de contemporanii săi, Ferdinand Tönnies și Max Weber, el nu s-a axat pe factorii care motivează acțiunile indivizilor (individualismul metodologic), ci pe studiul „faptelor sociale”, termen definit drept „orice mod de a face, stabilit sau nu, care exercită asupra individului o constrângere exterioară”. Faptele sociale sunt, în concepția durkheimiană, fenomene observabile și explicabile prin intermediul categoriilor și al instrumentelor științifice.

Într-o altă lucrare de referință - *Le suicide* („Despre sinucidere”, 1897), autorul a evidențiat influența determinantă a societății asupra unui comportament eminamente individual: sinuciderea. Pentru o simplificare a analizei, Durkheim face distincție între 3 forme majore de sinucidere: altruistă (provocată de atașamentul față de grupul de apartenență), egoistă (determinată de slaba integrare în grupul social) și anomică (cauzată de starea de anomie – absența normelor, descrisă pentru prima dată de filosoful Jean – Marie Guyau). Concluzia, argumentată de un impresionant aparat statistic, este aceea că sinuciderea este un „fapt social” și că „fiecare societate este predispusă la o contribuție determinată de morți voluntare”.

Alte lucrări reprezentative sunt: *Les formes élémentaires de la vie religieuse* („Formele elementare ale vieții religioase”, 1917), în care ajunge la concluzia că elementul comun tuturor religiilor cunoscute îl reprezintă împărțirea lumii în două domenii – sacral și profanul, *Éducation et sociologie* („Educație și sociologie”, 1922) și *L'évolution pédagogique en France* („Evoluția pedagogică în Franța”, 1938).

Bibliografie

De Tocqueville Alexis, *Despre democrația în America*, vol. 1 și 2, Editura Humanitas, București, 1995 (Anexa 15, fragmente, pp. 302 – 306)

Dorna Alexandru, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004

Durkheim Èmile, *Regulile metodei sociologice*, Editura Polirom, Iași, 2002 (Anexa 18, fragmente, pp. 67 – 69)

Le Bon Gustave, *Psihologia mulțimilor*, Editura Antet XX Press, Filipeștii de Târg, Prahova, f.a. (Anexa 16, fragmente, pp. 60 – 62)

Le Bon Gustave, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, Editura Anima, București, 1992 (Anexa 17, fragmente, pp. 13 – 17)

Capitolul al VI-lea.

Fondatorii psihologiei politice în Italia și Germania

După unii autori, contribuțiile autorilor italieni la fundamentarea domeniului de studiu al psihologiei politice le devansează pe cele ale omologilor francezi.

Primele lucrări elaborate de aceștia vizează psihologia maselor și raporturile dintre psihologia colectivă și sociologie.

Printre pionierii domeniului se numără, în opinia lui A. Dorna (2002, p. 111), filosoful și scriitorul Carlo Cattaneo (1801 - 1869), care a contribuit la dezvoltarea psihologiei mișcărilor revoluționare - *Psicologia delle menti associate* („Psihologia gândirii asociate”, 1859) și filosoful și scriitorul Paolo Orano (1875 – 1944), unul din fondatorii mișcării fasciste, care a semnat în 1902, la Bari, lucrarea *Psicologia sociale* („Psihologie socială”), în care abordează și teme de psihologia maselor și psihologia grupului.

Pe aceleași coordonate se înscrie și opera criminologului și antropologului Scipio Sighele (1868 - 1913). Născut la Brescia, într-o familie de juriști renumiți, acesta a urmat studii de drept, alegându-și ca temă a lucrării de licență fenomenul complicității. Ulterior, a devenit profesor la Universitățile din Roma și Pisa și a ținut prelegeri de psihologie colectivă și sociologia delincvenței la Universitatea din Bruxelles. Reprezentative sunt lucrările *La folla delinquente* („Mulțimea delincventă”, 1891), *La foule criminelle. Essai de psychologie collective* („Mulțimea criminală. Eșeu de psihologie colectivă”, 1901) și *L'intelligenza della folla* („Inteligența mulțimilor”, 1903), în care autorul descrie mulțimile drept organisme patologice, care induc indivizilor sentimente criminale.

Contribuții deosebite la fundamentarea domeniului de studiu al psihologiei politice au avut însă Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca și Robert Michels, exponenții „școlii elitiste” italiene.

Vilfredo Pareto
(15.07.1848 – 19.08.1923)

Economist, filosof și sociolog italian, născut într-o familie nobiliară, aflată în exil la Paris.

Revenit în Italia în 1858, a obținut bacalaureatul în științe matematice (1867) și doctoratul în inginerie (1870), în cadrul Institutului Politehnic din Torino. A profesat ca inginer de căi ferate și apoi în domeniul privat.

În 1886 a devenit lector de economie și management la Universitatea din Florența. În paralel s-a implicat în activitatea politică, simpatiile fasciste și apoi socialiste atrăgându-i numeroase inamiciții.

Din 1893, a activat ca profesor de economie politică la Universitatea Lausanne din Elveția.

Pareto a fost în egală măsură un pionier în economie și în sociologie.

În primul domeniu, contribuțiile sale au stat la baza dezvoltării microeconomiei. În lucrarea de debut, *Cours d'economie politique* ("Curs de economie politică", 1896-97), apărută în 3 volume, Pareto a formulat "legea distribuirii venitului", o formulă matematică complicată, prin care a încercat să demonstreze că distribuția veniturilor și bunăstării în societate nu este întâmplătoare și că analiza istorică evidențiază un pattern valabil pentru toate țările și societățile. În cunoscutul *Manuale di economia politica con una introduzione alla scienza sociale* ("Manula de economie politică cu o introducere în știința socială"), publicat în 1906, Pareto a realizat faimoasa observație conform căreia 20% din populația Italiei deține 80% din proprietăți, constatare generalizată ulterior de inginerul american Joseph Moses Muran în așa numitul "principiu Pareto" (sau legea 80-20), care stipulează că în cazul multor fenomene 80% din consecințe sunt produse de 20% din cauze. Spre exemplu: 80% din venituri sunt generate de 20% dintre clienți; 80% din activitățile unui proiect se realizează în 20% din timpul alocat proiectului; 80% din rebuturi sunt cauzate de 20% din erorile de producție; 80% din valoarea stocurilor este deținută în doar 20% din spațiul de depozitare; 80% din noutățile unui ziar ocupă 20% din spațiul ziarului; 80% dintre decizii se iau în 20% din timpul alocat unei ședințe. Evident, raporturile menționate nu trebuie înțelese în cifre absolute, de reținut fiind ideea conform căreia cea mai mare parte din rezultate se datorează unui set redus dar foarte important de resurse.

În domeniul sociologiei, principala lucrare a lui Pareto este voluminosul *Trattato di Sociologia Generale* ("Tratat de sociologie generală", 1916), în care autorul a descris 2 tipuri de acțiuni sociale: logice (în care mijloacele sunt adecvate scopului propus) și non-logice (în care se apelează la mijloace inadecvate pentru atingerea scopului). Pentru a le înțelege pe cele din urmă, trebuie făcută distincția între credințele exacte pe care se bazează (domeniul reziduurilor, al manifestărilor instinctuale, sentimentelor, pasiunilor) și argumentele aduse pentru a le justifica (domeniul derivațiilor, al ideologiilor, care variază în funcție de epocă și cultură). Pareto a identificat 6 clase de reziduuri: instinctul de combinare, persistența agregatelor, exteriorizarea sentimentelor, sociabilitatea, integritatea indivizilor și a dependențelor sale și reziduul sexual (apud M. Lallement, p. 141). În ceea ce privește domeniul derivațiilor, idealurile pe care le proclamă promotorii diferitelor ideologii constituie, în opinia autorului, exclusiv o "perdea de fum", o propagandă menită să le asigure menținerea la putere și privilegiile.

Contribuția majoră a autorului la dezvoltarea psihologiei politice o constituie studiul elitelor, utilizat pentru fundamentarea unei teorii sociologice a dezvoltării ciclice, în conformitate cu care schimbarea socială trebuie percepută în termeni de mișcare ondulatorie.

În opinia lui Pareto, elitele se caracterizează prin calități superioare mediei, care le conferă în egală măsură putere și prestigiu (A. Dorna, p. 113). Spre deosebire de alți cercetători, Pareto consideră că la baza elitelor nu se află nașterea, ci meritul. În funcție de nevoile societății, elitele se substituie în permanență unele altora. Circulația elitelor asigură astfel ascensiunea regulată a celor mai buni membri ai societății, menținând echilibrul social și asigurând progresul. În descrierea plastică a autorului, istoria poate fi interpretată drept “un cimitir de aristocrații”, în care, rând pe rând, sunt îngropate aristocrațiile care dispar, din cele mai diverse cauze. Înlocuirea elitelor, ca urmare a procesului de mobilitate socială descris anterior se poate realiza în mod pașnic sau violent (prin revoluție, lovitură de stat, război civil etc.). Pentru a se menține la putere, elitele apelează uneori la forță sau la alte mecanisme care le asigură controlul (corupția, fraudă, violența).

Alte lucrări reprezentative ale lui Pareto sunt *Fatti e Teorie* („Fapte și teorie”, 1920) și *Trasformazione della Democrazia* („Transformarea democrației”, 1921).

„Dacă am vrea să arătăm în puține cuvinte diferențele care există între starea socială dinaintea Revoluției franceze (M) și starea actuală (N), ar trebui să spunem că ele constau în principal din preponderența intereselor economice și într-o mult mai mare intensitate a circulației elitelor. Din acest moment politica externă a statelor este aproape în exclusivitate economică, iar politica internă se reduce la conflicte economice.

Pe de altă parte, în afara unui mic număr de restricții, în Germania și Austria, nu numai că toate obstacolele din calea circulației elitelor au dispărut, însă această circulație a devenit efectiv intensă, datorită prosperității economice. Astăzi, aproape toți cei care posedă într-un înalt grad reziduurile primei clase (instinctul de combinare), și care dovedesc aptitudini în domeniul artelor, industriei, agriculturii, comerțului, în înființarea de întreprinderi financiare, oneste sau nu, în înșelarea producătorilor cinstiți, în obținerea autorizației de a exploata cetățenii mai puțin abili prin politică, prin sprijinul vamal sau de altă natură, prin avantajele de toate soiurile, toți aceștia cu siguranță se îmbogățesc, numai dacă nu se opune un ghinion excepțional, ba chiar primesc onoruri și putere, mai pe scurt pătrund în clasa conducătoare (...)

Așadar, prin circulația elitelor de astăzi pătrund în clasa conducătoare un mare număr de persoane care distrug bogăția, însă și un număr cu mult mai mare din cei care o produc. Avem aici dovada certă că acțiunile acestora din urmă au câștig de cauză în fața celor ale primilor, întrucât prosperitatea economică a popoarelor civilizate a crescut enorm.

În Franța, după 1854, în timpul febrei construcțiilor de căi ferate, mai mulți bancheri prea puțin cinstiți, mai mulți politicieni s-au îmbogățit și au distrus mari cantități de avere; însă căile ferate au produs cantități de bogăție, iar rezultatul final al operațiunii a fost creșterea uriașă a prosperității țării. Nu face obiectul cercetării noastre prezumția că s-ar fi putut obține același rezultat prin economisirea sumelor pe care le-au cheltuit paraziții financiari, politici sau alții; noi ne ocupăm de mișcările reale, nu de cele virtuale; noi descriem ceea ce s-a petrecut și se petrece, și nu intenționăm să mergem mai departe”.

V. Pareto, *Traité de sociologie générale*, Librairie Payot & Cie, Paris, 1917, pp. 1501 - 1502

Gaetano Mosca
(1.04.1858 – 8.11.1941)

Politician, jurist și ziarist italian, născut la Palermo.

Licenței în drept la Universitatea din Palermo, în 1887 s-a mutat la Roma, unde a devenit editor al stenogramelor Camerei Deputaților. A fost profesor de drept constituțional la Universitatea din Torino (1896) iar ulterior a predat cursul de drept public în cadrul Universității din Roma (1924). Implicat activ în politică, a fost membru în Camera Deputaților (1909 – 1919), subsecretar de stat pentru colonii (1914 - 1916) și senator pe viață (din 1919). În paralel, a profesat ca jurnalist politic la publicațiile *Corriere della Sera* din Milano și *Tribuna* din Roma.

Mosca este autorul unei opere importante în domeniul teoriei politice: *Sulla teorica dei governi e sul governo parlamentare* ("Teoria guvernelor și guvernării parlamentare", 1884), *Questioni costituzionali* ("Chestiuni constituționale", 1885), *Elementi di scienza politica* ("Elemente de știință politică", 1896), *Appunti di diritto Costituzionale* ("Însemnări de drept constituțional", 1906) și *Saggi di storia delle dottrine politiche* ("Istoria doctrinelor politice", 1936).

Lui Mosca îi revine meritul de a fi evidențiat pentru prima oară importanța elitelor, analiza istoriei politicii conducându-l la concluzia că destinul societăților umane a fost întotdeauna determinat de un nucleu restrâns de persoane. Aplicând metoda istorică instituțiilor politice, autorul a constatat că toate societățile au fost conduse, în fapt, de o minoritate, pe care a denumit-o "clasă politică".

Deși teoria sa este caracterizată ca elitistă, ea diferă substanțial de "puterea elitei" descrisă, de Wright Mills în 1956. Spre deosebire de sociologul american, Mosca și-a propus să dezvolte o teorie universală a societății politice, iar teoria cu caracter general a clasei politice reflectă acest obiectiv.

Mosca a definit elitele în termenii calităților lor organizaționale superioare. Aceste abilități erau utile îndeosebi pentru dobândirea puterii politice în societățile birocratice moderne. La baza procesului de constituire a elitelor se află atât legături de rudenie, cât și valori și interese comune. Acestea dau naștere unei rețele coezive, a cărei unitate de gândire îi conferă capacitatea de a domina o majoritate mult mai slab organizată.

În această accepțiune, elitele nu au o natură ereditară, teoretic statutul de elită putând fi dobândit de oameni din toate clasele sociale. Mosca a aderat la concepția lui Pareto privind "circulația elitelor", o teorie dialectică care susține existența unei competiții constante între elite, soldată cu înlocuirea succesivă a acestora.

Adâncirea analizei asupra elitelor, i-a permis autorului să evidențieze existența unei stratificări în interiorul acesteia, în funcție de poziția deținută, membrii elitelor au grade de putere diferite. Mosca ajunge astfel la noțiunea de "elită a elitelor" (A. Dorna, p. 115), ce definește acei componenți ai elitei, restrânși ca număr, care dețin o putere mai mare decât a celorlalți.

Dominația elitelor se bazează arareori pe forță și cel mai adesea pe ideologie. Pentru a justifica inegalitatea politică, elitele nu ezită să-i manipuleze pe cei dominați, făcând referire în discursul lor la valori superioare. Singurele discursuri eficiente, susține Mosca, sunt însă cele care justifică puterea prin apelul la Dumnezeu sau la popor.

Înlocuirea elitelor prin mijloace violente se produce, de regulă, atunci când cei dominați constată "decadența" clasei politice (termen ce s-ar traduce, în zilele noastre, prin corupție).

Robert Michels
(9.01.1876 – 3.05.1936)

Sociolog italian, născut la Cologne (Germania).

A studiat în Marea Britanie, la Sorbona și apoi la Universitățile din München, Leipzig și Halle. Ulterior, a urmat cursuri de economie, știință politică și sociologie la Universitatea din Torino. Fostul student al lui Max Weber a îmbrățișat idei socialiste, implicându-se activ în politică, în calitate de membru al Partidului Social Democratic German.

Între 1914 și 1926 a fost profesor de economie la Universitatea din Basel. Ultimii ani din viață și i-a petrecut în Italia, în calitate de profesor de istoria doctrinelor economice la Universitatea din Perugia.

Dezamăgit de evoluțiile politice din țara natală, s-a refugiat în Italia, implicându-se puternic în mișcarea sindicală și devenind un apropiat al regimului Mussolini.

Dintre lucrările sale, redactate în limbile germană, franceză și italiană, menționăm: *Proletariato e la borghesia nel movimento socialista italiano* ("Proletariatul și burghezia în mișcarea socialistă italiană", 1908); *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens* („Sociologia partidelor politice în democrația modernă: studiu asupra tendințelor oligarhice ale agregatelor politice”, 1911); *Imperialismo italiano, studi politico-demografici* („Imperialismul italian, studiu politico-demografic, 1914); *Sozialismus und fascismus in Italien* („Socialismul și fascismul în Italia”, 1925); *Storia critica del movimento socialista italiano: dagli inizi fino al 1911* ("Istoria critică a mișcării socialiste italiene: de la înființare până în 1911", 1926).

Michels și-a adus o contribuție majoră la studiul comportamentului politic al elitelor intelectuale.

În opinia sa, democrația nu poate fi concepută în absența organizării, singura care poate asigura eficiența. Departe de a contesta utilitatea democrației, Michels a căutat să evidențieze posibilele pericole pe care aceasta le include. Autorul a susținut că toate structurile considerate democratice, inclusiv partidele politice, manifestă tendințe oligarhice. Membrii organizației sunt cei care caută lideri și organizatori, persoane care, prin cunoștințele și abilitățile specializate pe care le dețin, sunt indispensabile. Dacă inițial liderii sunt percepuți drept „servitori” ai maselor, ulterior această tendință se inversează (A. Dorna, p. 117). Masa delegă unui număr restrâns de persoane (oligarhia) întreaga capacitate decizională, încrezătoare în bunele intenții ale acestora. Ea manifestă atitudini de recunoștință și loialitate față de lideri.

Odată ce organizația devine suficient de mare pentru a obține venituri și a acumula fonduri, ea numește funcționari remunerați, înființează ziare, școli de instruire etc. Astfel, liderii partidului dobândesc puterea patronală de a numi persoane în funcții plătite. În timp, liderii vor considera că drepturile delegate de subalterni le aparțin. Cei ajunși în această postură devin un element conservator. Ei se opun oricărei acțiuni pe care o consideră riscantă sau care ar putea genera dispute cu opinia publică sau interesele puterii, considerând că altfel ar fi pusă în pericol capacitatea partidului de a le plăti salariile. Din această perspectivă, sancționare a liderilor de către membrii organizației devine imposibilă, căci determină o deteriorare a imaginii instituției. Conștienți de acest lucru, liderii nu ezită să apeleze la „șantaj” menit să le întărească puterea, amenințând, atunci când punctul lor de vedere diferă de cel al majorității, cu demisia. Astfel se ajunge, în opinia autorului, la sfârșitul democrației interne a partidului.

Radiografia carierei liderului charismatic include un avertisment similar: „Este lipsit de sens să sperii că dictatorii care și-au inițiat într-un mod fericit activitatea politică, vor abdica în plină putere, întrucât abdicarea este un act de slăbiciune. El implică sentimentul dictatorului că nu mai are nimic de spus și nimic de făcut; sau implică ideea că actul menționat poate fi voluntar, în măsura în care, presat permanent de soartă sau de adversari în care a avut anterior încredere, consideră că este imposibil să mai continue pe drumul pe care a pornit și optează cu regret pentru o dispariție lipsită de glorie unui eșec glorios. Liderul charismatic nu abdică, nici măcar atunci când apa îi ajunge la gât. Determinarea de a se sacrifica constituie unul din elementele care îi asigură triumful” (*First Lectures in Political Sociology*, p. 130).

Analiza realizată în „Tendențele oligarhice ale partidelor politice” demonstrează că, asemenea oricărei organizații, partidele politice se birocratizează, proces datorat profesionalizării politice. Celebritatea autorului se datorează așa-numitei „legi de fier a oligarhiei”, formulate în lucrarea menționată, potrivit căreia, cu cât un grup este mai organizat, cu atât el este mai oligarhic. În concepția sa, toate organizațiile complexe, inclusiv partidele politice radicale sau socialiste și sindicatele, au o tendință inerentă de a da naștere unei clase conducătoare interesată de organizația în sine, și mai puțin de obiectivele acesteia. Ei ajung să își dorească conducerea, statusul și recompensele ce derivă din aceasta, mai mult decât implicarea în realizarea obiectivelor organizaționale. Inevitabil, influența liderilor este de tip conservator, vizând preservarea și consolidarea organizației și nu punerea acesteia în pericol prin acțiuni radicale.

Pornind de la constatarea că activitatea cotidiană a unei organizații complexe nu poate fi coordonată de către simplii membri, autorul susține că se impune existența unor lideri profesioniști, care să își dedice întregul timp organizației. Teoretic, liderii fac obiectul controlului membrilor organizației, prin votul exprimat în cadrul conferințelor naționale sau al alegerilor, dar, în realitate, liderii se află în poziții dominante. Ei dispun de experiență și expertiză în conducerea organizației, controlează comunicarea în interiorul organizației și monopolizează funcția de reprezentare a organizației. Practic, pentru masa membrilor devine practic imposibilă orice posibilitate de a contrabalansa eficient o astfel de conducere profesională.

Michels a susținut, de asemenea, că aceste tendințe organizaționale inerente sunt consolidate de o trăsătură a psihologiei maselor pe care a descris-o prin sintagma „dependența de conducere” – nevoia psihologică a oamenilor de a fi conduși.

Autorul și-a exprimat convingerea că formele democratice sunt de preferat celor totalitare, ele asigurând o diminuare a „răului” inevitabil reprezentat de birocratie și oligarhie.

Sintetizând, concepția lui Michels cu privire la raporturile dintre structura de partid și democrație se bazează pe următoarele constatări:

1. În democrațiile de masă individul este lipsit de puterea de a-și face vocea auzită și de a-și vedea satisfăcute solicitările.
2. Democrațiile de masă se caracterizează printr-o nevoie instinctivă pentru organizare. Pentru a-și face cunoscute cerințele și opiniile, indivizii trebuie să se organizeze colectiv.
3. La sfârșitul secolului 19 și începutul secolului 20, formele de organizare pentru care au optat indivizii au fost sindicatele, corporațiile de afaceri și partidele politice.
4. Toate cele 3 organizații menționate au o tendință internă către oligarhie – conducerea de către un grup restrâns sau de către o elită.
5. Această elită caută să își promoveze propriile interese.
6. În cazul partidelor politice, elitele utilizează cunoștințele și expertiza pe care o dețin pentru a influența procesul de luare a deciziilor în interiorul organizației.
7. Pe cale de consecință, membrii de rând ai organizației sunt practic excluși de la procesul de luare a deciziilor.

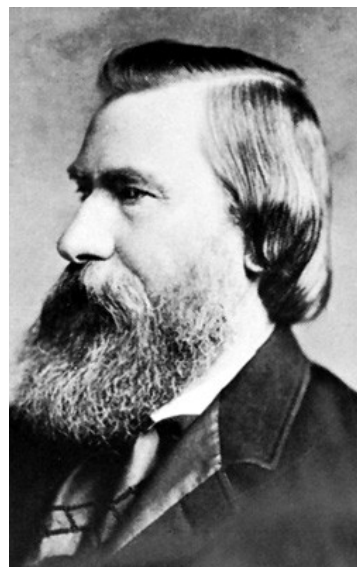
Principalul merit al autorului este de a fi inclus în domeniul de studiu al psihologiei politice fenomenul partitist, cadrul organizatoric în care se derulează acțiunea politică.

Reprezentanții psihologiei germane au fost preocupați, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de tema națiunii și statului. Psihologia popoarelor a constituit un domeniu de interes îndeosebi nu doar pentru psihologi, ci și pentru filosofi sau filologi.

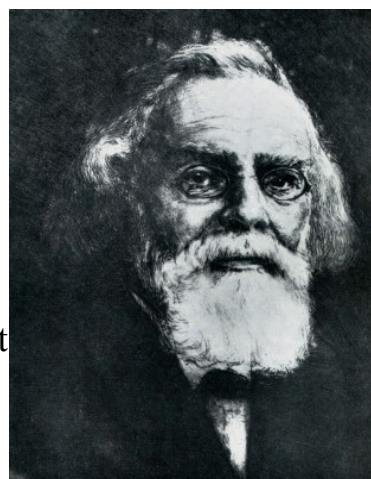
În analiza asupra națiunii, filosoful și poetul german Johann Gottfried von Herder (1744 - 1803) a utilizat noțiunea de *Volksgeist* ("suflet al poporului"), pentru a descrie identitatea culturală care se exprimă în limba și literatura unei națiuni. Spre deosebire de gânditorii englezi și francezi ai timpului, care plecau de la ideea că individul reprezintă realitatea fundamentală, Herder a așezat în centrul preocupărilor sale și a acordat valoarea supremă poporului, elaborând o filosofie a naționalismului cultural care se bazează pe înrudirea culturală, de sânge și de limbă.

Aplicând legile psihologiei individuale în analiza națiunilor, filosoful și psihologul Moritz Lazarus (1824 - 1903) a fondat un nou domeniu de studiu, pe care l-a denumit *Völkerpsychologie* („psihologia națiunilor”). Manifestul noii științe a fost publicat de către autor în revista „Deutsches Museum” (1851), sub titlul *Ueber den Begriff und die Möglichkeit einer Völkerpsychologie als Wissenschaft* („Despre ideea și posibilitatea unei psihologii a națiunilor ca știință”).

Nouă ani mai târziu, împreună cu filosoful și filologul Heymann Heinrich Steinthal (1823 – 1899), Lazarus a fondat revista *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* („Psihologia națiunilor și lingvistica”), în care au fost detaliate bazele teoretice ale psihologiei rasiale.

Începând cu 1890, revista și-a schimbat denumirea în *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* („Revista asociației pentru etnografie și folclor”).

La rândul său, psihologul și pedagogul ceh de origine germană Lindner Gustav Adolf (1828 – 1877) a fost preocupat de studiul mecanismelor psihologice ale societății, lucrarea *Ideen zur Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaften* („Idei despre psihologia societății ca fundament pentru știința socială”, 1871), constituind o operă de referință.

O contribuție substanțială la dezvoltarea psihologiei popoarelor se datorează psihologului Wilhelm Maximilian Wundt (1832 – 1920). Cunoscut drept fondator al psihologiei experimentale și psihologiei cognitive, Wundt reprezintă, în același timp, o figură marcantă a perioadei de constituire a psihologiei sociale. Opera fondatorului orientării

culturaliste în psihologia socială, prin analiza “trăirilor interioare” ale popoarelor, a culminat cu monumentală lucrare în 10 volume *Völkerpsychologie*, publicate între 1910 și 1920.

Psihologia politică germană va prelua ulterior, concepte și teme de interes furnizate de etnopsihologie.

Printre autorii germani de referință care au abordat în opera lor subiecte subsumate domeniului psihologiei politice se numără Max Weber, fondatorul sociologiei comprehensive și Sigmund Freud, „părintele psihanalizei”.

Ulterior, și alți reprezentanți ai orientării psihanalitice au contribuit la dezvoltarea disciplinei, îndeosebi prin contribuțiile aduse la explicarea psihanalitică a comportamentului liderilor politici și maselor sau la descifrarea mecanismelor ideologice ale mișcărilor totalitariste.

Astfel, medicul și psihologul Alfred Adler (1870 – 1937), cel care a inițiat prima dizidență față de Freud și întâiul președinte al Asociației vieneze de psihanaliză (1908), a rămas în istoria disciplinei drept fondatorul psihologiei individuale (pornind de la premisa că fiecare persoană este unică), bazată pe complexul de inferioritate (*Die individualpsychologie*, „Practica și teoria psihologiei individuale”, 1922). În

opinia sa, principala problemă a individului o constituie depășirea „complexului de inferioritate”, prin strategia numite compensare, care vizează dobândirea superiorității. În urma studiilor întreprinse, autorul a identificat 4 tipuri de oameni. „Tipul conducător” încearcă să îi controleze pe ceilalți. „Tipul obedient” este excesiv de pasiv, însușindu-și punctele de vedere ale celorlalți. „Tipul evitant” caută să se izoleze pentru a evita înfrângerea. „Tipul util social” caută să dețină controlul asupra propriei vieți și să realizeze lucruri folositoare pentru societate.

Psihologul și romancierul francez de origine austriacă Manés Sperber (1906 – 1984), care a scris și sub pseudonimele Jan Heger și N. A. Menlos, a fost un apropiat al lui A. Alfred, separându-se de acesta în 1932, datorită divergențelor cu privire la relația dintre psihologia individuală și marxism. În 1927 s-a stabilit la Berlin, intrând în rândurile partidului comunist.

După preluarea puterii de către Adolf Hitler, Sperber a fost închis, dar eliberat câteva săptămâni mai târziu, întrucât avea cetățenie poloneză. Această experiență l-a marcat profund, astfel că după ce a ajuns la Paris, autorul a redactat o lucrare în care a analizat totalitarismul și rolul individului într-o astfel de societate (*Zur Analyse der Tyrannis – Analiza tiraniei*). În opinia autorului, tirania nu reprezintă „un accident social” cauzat de hazard, fiind determinată de condiții social istorice. Totalitarismul nu este

reprezentat doar de către tiran, ci și de cei care au contribuit la instaurarea acestuia (A. Dorna, 2004, p. 125).

Wilhelm Reich

(24.03.1897 – 3.11.1957)

Medic psihiatru și psihanalist austriac, născut în familia unui prosper fermier din Galiția.

A absolvit gimnaziul și apoi s-a înrolat în armată, participând la al doilea război mondial.

După trecerea în rezervă, a urmat studii de medicină la Universitatea din Viena. Fascinat de personalitatea lui S. Freud, la 23 de ani a devenit membru al Societății psihanalitice din Viena.

A lucrat ca medic internist la clinica universității și ulterior s-a specializat în neuropsihiatrie, profesând la clinica privată a mentorului său. Aici a efectuat studii privind cauzele sociale ale nevrozelor.

Reich a fost un deschizător de drumuri în numeroase domenii de cercetare, de la sexualitatea adolescenților, la contracepție și avort, concepția sa fiind expusă în lucrarea *Der Einbruch der Sexualmoral* ("Revoluția Sexuală", 1932).

Scriitor prolific, a colaborat cu numeroase jurnale psihoanalitice din Europa iar lucrarea sa, *Charakteranalyse: Technik und Grundlagen für studierende und praktizierende Analytiker* ("Analiza caracterului: tehnici și îndrumări pentru studierea și practica analiticii", 1933), a stat la baza a ceea ce ulterior a devenit psihologia ego-ului, reprezentând încă un text de bază în facultățile de medicină din întreaga lume.

Ulterior, Reich s-a distanțat de Freud, optând pentru o viziune marxistă asupra societății (*Dialektischer Materialismus und Psychoanalyse* – "Materialismul dialectic și psihanaliza", 1929). În 1930 s-a mutat la Berlin, devenind membru al Partidului Comunist German, dar a fost exclus din partid după numai 3 ani, ca urmare a publicării lucrării *Massenpsychologie des Faschismus* („Psihologia de masă a fascismului”, 1933).

Analiza ascensiunii la putere a nazismului l-a condus pe autor la concluzia că proletariatul german a votat contra propriilor interese de clasă. Pentru a explica modul în care un partid lipsit de tradiție a putut câștiga peste 16 milioane de voturi în mai puțin de un deceniu, Reich a apelat la factorul psihologic, susținând că ideologia acționează independent de considerentele economice (A. Dorna, p. 128). Autorul a categorizat fascismul drept un simptom al „represiunii sexuale”. Reich a fost unul din primii gânditori de stânga care s-a distanțat de comunism, după o vizită în republica sovietelor ajungând la concluzia că acesta nu reprezintă altceva decât „fascismul roșu”.

După venirea la putere a naziștilor, lucrarea menționată a fost interzisă. În 1934 autorul a fost exclus din Asociația Internațională de Psihologie, pentru implicare în politică. Realizând că este în pericol, Reich a trecut granița în Austria, deghizat în turist. Ocuparea Austriei de către trupele germane l-a obligat să se refugieze din nou, inițial în Danemarca, Suedia și Norvegia, iar după 1939 în Statele Unite ale Americii.

Max Weber
(21.04.1864 – 14.06.1920)

Economist, sociolog, jurist și istoric german născut la Erfurt, în familia unui proeminent politician și industriaș protestant. A urmat studii secundare în Berlin și studii de drept la Universitatea din Göttingen. În 1889 a obținut doctoratul în drept, cu o teză intitulată „Istoria organizațiilor de afaceri medievale”. A fost, succesiv, profesor la Universitățile din Berlin (1893), Freiburg (1894), Heidelberg (1896), Viena și München (1919), unde a deținut, pentru scurt timp, și calitatea de director al primului institut universitar de sociologie.

A avut o influență considerabilă în politica Germaniei, fiind unul din negociatorii Tratatului de la Versailles și membru al comisiei însărcinate cu redactarea Constituției de la Weimar.

Alături de E. Durkheim, Weber este considerat unul din fondatorii sociologiei moderne, pe care a conceput-o drept o știință comprehensivă a acțiunii sociale.

Autorul a identificat 4 tipuri de acțiuni sociale: raționale (atât obiectivul, cât și mijloacele sunt alese rațional), etice (ghidate de repere morale), tradiționale (bazate pe cutume, obiceiuri) și afective (dictate de emoții, sentimente, pasiuni). Pentru a explica acțiunile sociale, Weber a apelat la un instrument conceptual pe care l-a numit „tipul ideal” (*idealtypus*). Acesta reprezintă o imagine mentală omogenă care nu reflectă în mod fidel realitatea, constituind doar o reprezentare utilă cercetătorului care analizează conținutul și orientarea faptelor sociale (M. Lallement, 1993, p. 211). Tipul ideal se obține accentuând unilateral unul sau mai multe aspecte ale fenomenului analizat, logica sa fiind ulterior comparată cu realitatea, pentru a determina factorii exteriori care îl influențează.

Unele din cele mai solide contribuții științifice ale lui Weber s-au înregistrat în domeniul sociologiei religiilor: *Die protestantische Ethik und der 'Geist' des Kapitalismus* („Etica protestantă și spiritul capitalismului”, 1905), *Konfuzianismus und Taoismus* („Confucianismul și taoismul”, 1916), *Hinduismus und Buddhismus* („Hinduismul și budhismul”, 1916) și *Das antike Judentum* („Iudaismul antic”, 1918). Principalele teme abordate au vizat efectul concepțiilor religioase asupra activităților economice, relația dintre stratificarea socială, ideile religioase, precum și particularitățile civilizației occidentale.

Pentru a descrie „spiritul capitalismului”, autorul a optat pentru raportarea la „spiritul tradițional”, caracterizat prin: opțiunea pentru muncă mai puțină în loc de bani mai mulți, preocuparea pentru maxim de confort și minim de efort, incapacitatea adaptării la noi metode muncă, ritm de muncă inegal, limitarea la venituri care permit o viață confortabilă, raporturi directe și personale între întreprinzători, lucrători și concurenți, avariție și lipsă de scrupule în organizarea afacerilor (M. Weber, 1993, p. 271).

Spre deosebire de „spiritul tradițional”, capitalismul este o „organizare economică de tip rațional care cuprinde întreprinderi bazate pe investițiile pe termen lung, pe libertatea juridică a forței de muncă, pe diviziunea planificată a muncii în cadrul întreprinderii și pe alocarea factorilor de producție în funcție de cerințele pieții” (Idem, p. 272).

În opinia lui Weber, apariția sistemului de organizare economică de tip capitalist a fost posibilă prin corelația comportamentelor economice cu factorul religios, mai precis cu etica protestantă, situație produsă în secolul al XVI-lea, în vestul Europei. Doctrina predestinării, elaborată de Calvin, a susținut autorul, este cea care a încurajat munca, viața activă fiind singura conformă cu cerințele divinității. Potrivit eticii Reformei, utilitatea muncii este judecată după rezultatele obținute, profitul și bunăstarea fiind interpretate drept semne ale grației divine.

Relevantă pentru contribuția autorului la fundamentarea psihologiei politice este lucrarea *Politik als Beruf* („Politica ca vocație”, 1919), care conține forma completată a unei expuneri susținute de Weber în iarna aceluiași an din inițiativa Uniunii studențești libere din München. Demersul menționat făcea parte dintr-un ciclu de expuneri menit să servească drept îndreptar tinerilor germani debusolați, marcați de experiența conflagrației mondiale, în diferite domenii de activitate intelectuală.

Discursul conține, într-o formă concisă, ideile politice ale autorului, dată fiind calitatea mărturisită de „ghid” pentru cei tentați să îmbrățișeze cariera politică, discursul este însoțit de analize obiective ale vieții politice din diferite epoci istorice și țări.

În opinia lui Weber, statul este acea entitate care deține monopolul utilizării legitime a constrângerii fizice. Din această perspectivă, politica trebuie înțeleasă ca orice activitate vizând influența distribuției relative a puterii, fie între state, fie în interiorul unui stat. „Cine face putere, declara autorul, aspiră la putere, fie la putere ca mijloc în slujba altor țeluri (de natură ideală sau egoistă), fie la putere de dragul puterii, de dragul plăcerii pe care o dă prestigiul social” (M. Weber, 1992, p. 9).

Weber a făcut distincție între trei tipuri de legitimitate a unei dominații sau autoritate: autoritatea tradițională (bazată pe datină), autoritatea charismatică (bazată pe calitățile persoanei, pe talentele de conducător), și autoritatea legală (puterea birocratică, bazată pe reguli elaborate rațional). Instabilitatea autorității charismatice, a susținut autorul, conduce inevitabil la transformarea sa într-o formă mai structurată de autoritate, rațional-legală, bazată pe „birocrăție”, termen a cărui analiză i se datorează, în mare măsură, lui Weber. Dintr-o perspectivă strict tehnică, birocrăția urmărește cel mai înalt grad de eficiență și constituie mijlocul rațional de exercitare a autorității, fiind superior tuturor celorlalte prin precizie, stabilitate, disciplină.

Transformarea politicii într-o instituție, a determinat, în opinia autorului, împărțirea funcționarilor publici în două categorii: „funcționarii profesioniști” și „funcționarii politici”.

Pentru Weber, trei sunt **calitățile indispensabile pe care trebuie să le întrunească un politician**: pasiunea (devotamentul pentru o „cauză”), simțul responsabilității și intuiția (capacitatea de a se distanța de subiectul propriilor acțiuni - cei guvernați).

Prin raportare la acestea, „păcatele capitale” în politică sunt absența unei cauze și lipsa responsabilității: „lipsa unei cauze îl poate duce pe politician în situația de a lupta numai pentru aparența strălucitoare a puterii și nu pentru adevărata putere, iar lipsa responsabilității îl poate duce în situația de a se lupta pentru putere exclusiv de dragul puterii, și nu în vederea realizării unui țel anume” (M. Weber, 1992, p. 43).

Analizând raportul dintre etică și politică, Weber a susținut că „politicienii de profesie” se pot ghida după două tipuri de etică: „etica convingerilor” sau „etica responsabilității”. „Etica convingerilor” îi caracterizează pe acei politicieni care consideră că responsabilitatea faptelor proprii nu le aparține, importantă fiind intensitatea cu care se urmărește un țel pozitiv, indiferent de mijloacele utilizate iar „etica responsabilităților” este proprie politicienilor care țin cont de urmările previzibile ale faptelor lor.

Iată și explicația oferită de autor conceptului de **vocație politică**: <<Politica înseamnă, alături de pasiune și intuiție, și o tenace și lentă luptă cu imposibilul. Este foarte adevărat, și toate experiențele istoriei o dovedesc, că nu s-ar fi obținut posibilul, dacă nu s-ar fi încercat mereu în lume imposibilul. Dar cel care poate face asta trebuie să fie un conducător și nu numai un conducător, ci și – în sensul cel mai propriu al cuvântului – un erou. Cei care nu sunt și una și alta, trebuie să se înarmeze încă de pe acum, cu acea tărie a inimii care provine din înșelarea tuturor speranțelor, căci altfel nu vor fi în stare să realizeze nici măcar ceea ce astăzi este posibil. Numai cel care e sigur că nu se va da bătut dacă lumea, din punctul lui de vedere, se va dovedi prea stupidă sau prea josnică pentru ceea ce vrea el să-i ofere, cel care e sigur că va putea, cu toate acestea, să-i spună „și totuși!”, numai acela are „vocație” pentru politică>> (M. Weber, 1992, p. 54).

Sigmund Freud
(6.05.1856 – 23.09.1939)

Medic neurolog austriac, născut la Příbor (Republica Cehă), într-o familie de evrei Ashkenazi, cu posibilități materiale modeste.

A optat pentru transformarea prenumelui Sigismund în Sigmund, la vârsta de 21 de ani.

A urmat studii de medicină la Universitatea din Viena (1873 – 1881). A profesat ca medic în secția de Psihiatrie, iar ulterior, sub coordonarea psihiatrului francez Jean Marie Charcot, s-a specializat în tratarea dezordinilor mentale, inclusiv prin hipnoză.

În 1886, Freud a deschis la Viena un cabinet privat de psihiatrie, axat pe tulburări cerebrale și nervoase.

Începând cu anul 1901, a fost acceptat ca docent în neuropatologie la Universitatea din Viena. În jurul său s-a format un cerc de discipoli (Alfred Adler, Eugen Bleuler, Carl Gustav Jung) care ulterior i-au dezvoltat teoriile.

După ocuparea Austriei de către naziști, în 1938, s-a refugiat la Londra, unde a încetat din viață după numai un an, ca urmare a unui cancer al maxilarului.

Întemeietor al psihanalizei, a contribuit la constituirea psihologiei clinice prin tehnica explorativă a inconștientului. A studiat rolul sexualității în viața cotidiană, al visurilor și al impulsurilor de autoafirmare, printre lucrările reprezentative numărându-se *Die Traumdeutung* („Interpretarea viselor”, 1899), *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* („Psihopatologia vieții cotidiene”, 1901), *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* („Trei eseuri asupra teoriei sexualității”, 1905), *Jenseits des Lustprinzips* („Dincolo de principiul plăcerii”, 1920).

Deși nu a fost preocupat de problema politică, Freud a exercitat influențe asupra domeniului de studiu al psihologiei politice, pe de o parte prin lucrările în care și-a detaliat reflecțiile cu privire la societate și religie, raporturile de autoritate în societatea primitivă sau psihologia maselor și pe de altă parte prin **preluarea concepției sale psihologice în analiza comportamentului oamenilor politici** (A. Dorna, p. 123).

În *Massenpsychologie und Ich-Analyse* („Psihologia maselor și analiza Eului”, 1921), continuând preocupările lui Gustave Le Bon, Freud a explicat psihologia maselor pe baza transformărilor în psihologia indivizilor și a utilizat concepte din psihologia maselor pentru a explica structura psihicului individului. Individul aflat în mulțime este incapabil să își reprime instinctele, revenind la starea caracteristică epocii primitive, în care individul este dominat de instincte „crude, brutale, distructive”. În opinia lui Freud, auto-identificarea cu o figură comună, liderul, explică fenomenul obedienței maselor. Fiecare individ se conectează vertical cu aceeași figură ideală și, pe baza aceluiași „self-ideal”, stabilește relații pe orizontală cu ceilalți membri ai mulțimii.

Totem und Tabu („Totem și Tatu”, 1913) abordează probleme de psihologie a popoarelor, pornind de la analizele anterioare ale lui Wilhelm Wundt. Referindu-se la tabuul conducătorului, autorul susține că necesitatea popoarelor primitive de a-l apăra pe conducător de toate pericolele imaginabile se datorează semnificației aparte pe care acesta o reprezintă pentru supuși, prin puterea deplină de a-i face fericiți.

Der Mann Moses und die monotheistische Religion („Moise și religia monoteistă. Trei eseuri”, 1939) conține o interpretare originală a **conducerii bazate pe carismă și psihologia maselor**, prin apelul la figura profetică a omului Moise – „eliberatorul, legiuitorul și inspiratorul religiei poporului evreu”. Ideile lui Freud cu privire la religie au fost dezvoltate în *Die Zukunft einer Illusion* („Viitorul unei iluzii”, 1927). Abordarea religiei ca o iluzie conține o descriere detaliată a reprezentărilor religioase, despre care autorul susține că se formează din „trebuința de a face suportabilă neajutorarea omenească” (S. Freud, 2000, p. 118).

**Serghei Ceahotin
(1883 - 1973)**

Medic și psiholog german, născut la Istanbul, într-o familie de origine rusă.

A studiat biofizica și zoologia la Universitatea din Heidelberg, unde a obținut titlul de doctor în 1907. Ulterior, s-a specializat în cercetarea vieții celulelor și microchirurgie. Întors în Rusia în 1912, a colaborat îndeaproape cu renumitul Ivan P. Pavlov.

După declanșarea revoluției bolșevice, a părăsit țara de origine, călătorind în Italia, Franța și Germania. Deși a obținut cetățenia sovietică în 1922, a revenit în U.R.S.S. abia în 1958.

În pofida formației științifice de bază, Ceahotin a manifestat înclinații pentru studiul sociologiei și analiza politică, într-o lume marcată de preluarea puterii de către mișcări politice de extremă stângă și dreaptă. Controversele cu privire la opera sa au fost generate de implicarea în politică, în calitate de responsabil al echipei de propagandă a „Frontului de Fier” din Partidul Social-Democrat German.

În 1939, cu numai două luni înainte de declanșarea conflagrației mondiale, a publicat la editura Gallimard din Paris o lucrare care a generat reacții vehemente din partea autorităților vremii: *Le viol des foules par la propagande politique* („Violul mulțimilor prin propaganda politică”). Chiar înaintea publicării, autorul a constatat că lucrarea îi fusese cenzurată de către Ministerul Afacerilor Externe, fiind excluse orice fel de referiri defavorabile la adresa lui Hitler și Mussolini. Protestele energice ale autorului au determinat apariția cărții în forma originală, dar după numai câteva luni Guvernul de la Vichy a dispus retragerea sa din librării. După ocuparea Parisului de către Wehrmacht, cartea lui Ceahotin a fost confiscată și distrusă (S. Ceahotin, 2004, p. 7). Ea a rămas însă în circuitul științific, fiind reeditată în limba engleză în 1940, sub titlul *The Rape of the Masses: The Psychology of Totalitarian Political Propaganda*, atât la Londra, cât și la New York. Prima apariție în limba română a lucrării lui Ceahotin a fost în 2004.

În cele aproape șapte decenii care au trecut de la prima publicare, cartea lui Ceahotin s-a impus în psihologia socială ca un studiu clasic asupra propagandei și implicațiilor acesteia asupra opiniei publice. Pornind de la evoluția istorică a propagandei și obiectivele urmărite de propaganda statelor totalitariste europene în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, autorul a analizat în detaliu mecanismele prin care propagandă politică (nazistă și sovietică) a acționat asupra psihologiei maselor, punând în evidență modul de formare a voinței și acțiunii politice. Dincolo de analogiile identificate de către Ceahotin între teoria reflexelor condiționate și psihologia propagandei, valoarea lucrării rezidă în evidențierea faptului că victoria regimurilor totalitariste este determinată de o „degenerare” a democrației, care nu reprezintă altceva decât o oligarhie mascată, în care o elită urmărește să își extindă puterea în mod nelimitat (A. Dorna, p. 130). Principalul instrument utilizat în acest scop este propaganda, în fața căreia masele reacționează în 2 moduri: 90% din indivizii care le compun („violabilii”) cedează și 10% („rezistenții”) nu sunt afectați.

Autorul a făcut distincție între 2 forme de propagandă politică: persuasivă și senzitivă. Prima (convingerea) acționează asupra rațiunii iar cea de a doua (sugestionarea) asupra emoțiilor. În opinia autorului cea de a doua formă de propagandă este mai eficientă, întrucât acționează asupra celor 4 pulsioni majore ale ființei umane: agresivitatea, satisfacția, dorința sexuală și dragostea pentru copii. Exploatarea de către lideri a acestor pulsioni prin utilizarea judicioasă a simbolurilor (politice, grafice sau sonore: logo-uri, saluturi și gesturi simbolice, imnuri etc.) poate determina violența colectivă, mobilizarea maselor, sau, din contră, supunerea, apatia.

Bibliografie

Ceahotin Serghei, *Violul mulțimilor prin propaganda politică*, Editura Antet XX Press, Filipeștii de Târg, f. a. (Anexa 21, fragmente, pp. 195 – 198)

Dorna Alexandru, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004

Lallement Michael, *Istoria ideilor sociologice*, vol. 1, *De la origini până la Weber*, Editura Antet, f.a.

Pareto Vilfredo, *Traité de sociologie générale*, Librairie Payot & Cie, Paris, 1917, pp. 1501 – 1502

Weber Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2003

Weber Max, *Politica, o vocație și o profesie*, Editura Anima, București, 1992 (Anexa 19, fragmente, pp. 14 – 16)

Freud Sigmund, *Studii despre societate și religie*, Editura Trei, București, 2000 (Anexa 20, fragmente, pp. 51 – 52)

Capitolul al VII-lea.

Fondatorii psihologiei politice în Marea Britanie și S.U.A.

Comparativ cu contribuțiile franceze, germane sau italiene la fondarea disciplinei psihologie politică, dezvoltările teoretice ale autorilor anglo-saxoni sunt mai degrabă colaterale. La această situație a contribuit o mare varietate de factori, de la izolarea geografică a Marii Britanii la tradiționalismul și stabilitatea politică care au caracterizat societatea britanică la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (A. Dorna, 2004, p. 134).

După deschizători de drumuri precum Thomas Hobbes sau John Locke, filosoful și istoricul David Hume (1711 – 1776) este primul autor britanic care a dezvoltat în opera sa concepții politice relevante.

În perioada care a urmat, toți gânditorii cu preocupări în domeniul psihologiei politice au fost semnificativ influențați de *darwinism*, concepția evoluționistă formulată de naturalistul Charles Darwin, care a explicat „originea și evoluția speciilor de animale și de plante prin transformarea treptată a altor specii care au trăit odinioară pe pământ, ca urmare a interacțiunii dintre variabilitate, ereditate, suprapopulație, lupta pentru existență și selecția naturală” (DEX, 1975, p. 229).

Se distinge prin lucrările sale pionierul sociologiei engleze, Herbert Spencer (1820 – 1903), un inginer „reconvertit la filozofie și, sporadic, la jurnalistică ... liberal ostil oricărei forme de intervenție din partea statului” (M. Lallement, 1993, p. 113), dar nu poate fi ignorat aportul lui Francis Galton (1822 – 1911), vărul lui Darwin și fondatorul *eugeniei* – doctrină potrivit căreia talentul este în esență transmis genetic.

Alte contribuții se datorează unor pionieri ai psihologiei sociale anglo-saxone, profesorii universitari Graham Wallas (1858 – 1932) și William McDougall (1871 – 1938). Teoria instinctualității comportamentului uman și teoria factorilor iraționali care influențează comportamentul politic constituie principalul aport al autorilor menționați la fundamentarea psihologiei politice în Marea Britanie.

David Hume
(1711 - 1776)

Filosof, economist și istoric englez, născut în familia unui avocat din Edinburg.

Și-a schimbat numele din cel de Home în 1734, întrucât englezii aveau dificultăți în a-l pronunța cu accent scoțian.

A studiat dreptul la Universitatea din Edinburg, fără a fi însă atras de această profesie. După o scurtă perioadă petrecută în Bristol, s-a retras la seminarul iezuit din La Fleche, Franța.

În 1744 a candidat fără succes pentru postul de profesor de etică și psihologie la Universitatea din Edinburg.

Principala lucrare a autorului este *A Treatise of Human Nature* („Tratat asupra naturii umane”, 1739), considerată una dintre cele mai importante cărți din istoria filosofiei occidentale. Opera s-a bucurat de o atenție deosebită abia după ce Immanuel Kant a afirmat, în „Critica rațiunii pure”, că prin analiza cauzalității, Hume este cel care l-a trezit din „somnia dogmatic”.

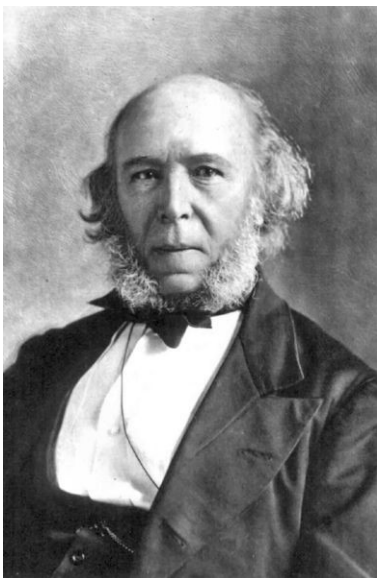
Prin *An Enquiry concerning Human Understanding* („Cercetare asupra intelectului omenesc”, 1748), filosoful englez a fost **unul din inițiatorii agnosticismului** (termen introdus de Th. Huxley în 1869), concepție filosofică care neagă posibilitatea cunoașterii obiective, susținând incapacitatea cunoașterii de a depăși limitele „impresiilor” senzoriale.

Problemele de etică au fost dezbătute pe larg în *An inquiry concerning the Principles of Morals* („Cercetare asupra principiilor moralei”, 1751).

În monumentală *History of Great Britain* („Istoria Angliei”, 6 volume, 1754 – 1762), operă considerată de referință în istoriografia modernă, autorul a prezentat omul politic drept o creație a mediului, cu predispoziție de supunere față de guvernarea existentă cât timp nu se confruntă cu condiții de incertitudine.

Lucrarea *The Natural History of Religion* („Istoria naturală a religiei”, 1757), care a stat la baza demersurilor științifice ulterioare în domeniul istoriei religiei, a determinat acuzarea autorului de erezie, fără a atrage însă și condamnarea, întrucât ateștii se aflau în afara jurisdicției Bisericii. Influența acesteia l-a împiedicat însă să dobândească titlul de profesor de filosofie la Universitatea din Glasgow. Date fiind riscurile la care se expuneau cei care se pronunțau în scris împotriva doctrinei oficiale a Bisericii, majoritatea lucrărilor care abordau subiecte religioase au fost publicate ulterior, fără numele autorului sau al editorului: *Of Suicide* („Despre sinucidere”, 1778), *Of the Immortality of the Soul* („Despre imortalitatea sufletului”, 1778), *Dialogues Concerning Natural Religion* („Dialoguri asupra religiei naturale”, 1779).

Ca autor politic, Hume a fost revendicat atât de conservatorism, cât și de liberalism. Susținător al descentralizării politice și al separării puterilor în stat, autorul a fost, totodată, **unul din primii teoreticieni ai libertății de exprimare și a nesupunerii civice**. În *Essay Moral and Political* („Eseuri morale și politice”, 1741) Hume pledează pentru moderație în politică, susținând că dorința legitimă de libertate nu este incompatibilă cu o autoritate puternică. În opinia sa societatea este cel mai bine guvernată de un sistem de legi general și imparțial iar forma de guvernare care administrează aceste legi este mai puțin importantă atâta timp cât le aplică în mod echitabil. Totodată, autorul a susținut dreptul cetățenilor de a opune rezistență guvernării tiranice și a militat pentru libertatea presei, organizarea anuală a alegerilor și pentru nesalarizarea reprezentanților aleși. De-a lungul timpului, orice guvernământ se confruntă cu apariția unor clivaje care pot conduce la erodarea încrederii mutuale din societate, conflicte și, în situații extreme, la război civil. Soluția propusă de Hume pentru evitarea unor astfel de situații o constituie echilibrul și controlul reciproc între puterile statului și între stat în ansamblul său și opinia publică (E. M. Socaciu, 2002, p. 8).

Herbert Spencer
(27.04.1820 – 8.12.1903)

Filosof, sociolog și psiholog britanic, născut la Derby, în familia unui profesor.

Supus unei educații rigide, de către unchiul său, pastor protestant, a optat pentru profesia de inginer de căi ferate. Ulterior a activat ca jurnalist (primele articole fiind publicate în ziarul radical „The Nonconformist”) și editor executiv la reputata publicație financiară londoneză „The Economist”.

După consolidarea reputației, Spencer a fost acceptat în exclusivistul X Club, unde l-a cunoscut pe naturalistul Charles Darwin, care a exercitat o influență majoră asupra sa.

În primele sale lucrări, Spencer a fost un apărător al unor cauze radicale, cum ar fi naționalizarea terenurilor agricole, locul și rolul femeii în societate.

Lucrarea *Social Statics, or the Conditions Essential to Human Happiness* („Statisticile sociale sau condițiile esențiale pentru fericirea umană”, 1851), conține un istoric al dezvoltării libertății umane și o pledoarie în favoarea apărării libertăților individuale.

Cea de a doua lucrare în ordinea apariției, *Principles Of Psychology* („Principiile psihologiei”, 1855), nu s-a mai bucurat de același succes, marcând debutul problemelor de sănătate care îl vor determina pe Spencer să se retragă treptat din viața socială.

În 1862 autorul a publicat primul din cele 9 volume ale principalei sale opere – *A System of Synthetic Philosophy* („Un sistem de filozofie sintetică”), în care a sistematizat un volum impresionant de date din științele naturale și sociale. Ca o recunoaștere a meritelor sale, în 1883 Spencer a fost ales membru corespondent al secției de filosofie a Academiei franceze de științe morale și politice iar în 1902 a fost nominalizat la premiul Nobel pentru literatură. Lucrările sale s-au tradus în limbile germană, italiană, spaniolă, franceză, rusă, japoneză și chineză, tirajul acestora depășind, numai în timpul vieții autorului, peste un milion de exemplare.

În lucrările *The Man Versus The State* („Individul împotriva statului”, 1884) și *Essays: Moral, Political And Speculative* („Eseuri morale, politice și speculative”, 1892) Spencer a abordat cele mai importante aspecte politice ale societății în care a trăit. El a fost un susținător al "legii libertății egale", un principiu de bază al liberalismului care susține că orice individ este liber să facă ce dorește atâta timp cât nu încalcă drepturile altui individ. Adept al unei viziuni „organiciste” asupra societății, Spencer a apreciat că pentru a crește natural orice organism are nevoie de „libertate”, argument folosit pentru a justifica individualismul și de a respinge acele legi care constrâng acțiunile indivizilor. Restrângerea libertății prin lege este, în sine, un lucru rău, fiind justificată atunci când este absolut necesară pentru preservarea libertății. Singura funcție a guvernului o constituie, pentru Spencer, protecția drepturilor individuale, iar scopul principal al autorității publice este administrarea justiției. Prin simpla calitate de ființă umană, orice individ se bucură de drepturi menite să îi asigure libertatea (dreptul la viață, la proprietate, liberă exprimare, vot universal și dreptul de a „ignora statul”), este concluzia la care ajunge autorul în scrierile sale politice.

Spencer a fost unul din întemeietorii **pozitivismului**, susținând că știința nu poate decât să sistematizeze datele senzoriale, esența lucrurilor fiind incognoscibilă. De asemenea, a contribuit la generalizarea **evoluționismului** (teoria lui Darwin privind evoluția speciilor de plante și animale), pe care l-a aplicat și în domeniile psihicului și socialului, fiind considerat „părintele darwinismului social”. Opera sa mai include lucrările: *The Principles of Biology* („Principiile biologiei”, 1864 - 1867) și *The Study Of Sociology* („Studiul sociologiei”, 1873), utilizate ca suport de curs la Universitățile Oxford și Yale, *The Principles of Ethics* („Principiile eticii”, 2 vol., 1892) și *An Autobiography* („O autobiografie”, 1904).

William McDougall
(22.06.1871 – 28.11.1938)

Psiholog britanic născut în Chadderton, Oldham, în familia unui industriaș scoțian înstărit.

Primele studii le-a urmat la o școală privată din orașul natal și apoi la un gimnaziu din Weimar, Germania. Deși tatăl său dorea să îmbrățișeze avocatura, încurajat de mamă a optat pentru o carieră științifică.

La 15 ani s-a înscris la Universitatea din Manchester, unde a studiat biologia și geologia. Ulterior a obținut o bursă la Universitatea din Cambridge, unde a dobândit o diplomă în științe naturale, în 1894.

O nouă bursă la spitalul Sf. Thomas din Londra s-a finalizat, patru ani mai târziu, cu o specializare în fiziologie și neurologie. În 1899 a participat la o expediție antropologică de un an organizată de către Universitatea din Cambridge, pentru studierea triburilor din Borneo. A urmat un an de studii în Göttingen, unde a aprofundat psihologia experimentală, sub îndrumarea lui G. E. Müller. De altfel, lui McDougall îi revine meritul de a fi introdus pentru prima dată la Oxford studiul psihologiei experimentale. După primirea în Societatea Regală, a fost acceptat ca profesor de psihologie la Universitatea Harvard din Statele Unite, unde a predat între 1920 și 1928. De aici s-a transferat la Universitatea Duke, Carolina de Nord, unde a activat până la sfârșitul carierei. În timpul primului război mondial, McDougall a servit în corpul medical al armatei franceze, tratându-i pe militari de sindromul de stres post-traumatic. La finalul campaniei a primit la rândul său terapie din partea lui Carl Jung.

McDougall a manifestat o gamă largă de preocupări, de la expediții antropologice și experimente efectuate pe animale, la psihanaliză și parapsihologie. Totodată, este co-fondator al Societății britanice de psihologie (1901) și al Revistei britanice de psihologie (*British Journal of Psychology*). Primele cărți sunt și cele care i-au adus reputația în Marea Britanie: *An Introduction to Social Psychology* ("O introducere în psihologia socială", 1908) și *Body and Mind* ("Corp și suflet", 1911). Opera sa mai include: *Physiological Psychology* ("Psihologia fiziologică", 1905), *The Group Mind* ("Mintea grupului", 1920), *Outline of Psychology* ("Elemente de psihologie", 1923), *Outline of Abnormal Psychology* ("Elemente de psihologia anormalității", 1926).

Prin lucrările sale, McDougall a contribuit semnificativ la dezvoltarea teoriei comportamentului instinctual al oamenilor și tradiției anglo-saxone a psihologiei sociale. Opunându-se behaviorismului, el a promovat o teorie pe care a numit-o „psihologia **orientată spre scop**” (*purposive psychology*), potrivit căreia toate comportamentele umane, inclusiv relațiile sociale, au la bază un număr de instincte moștenite, a căror acțiune indivizii nu o înțeleg în mod conștient și care sunt orientate spre atingerea scopurilor. În opinia lui McDougall, instinctele au 3 componente: percepția (atenția acordată stimulilor relevanți pentru scopurile instinctuale); comportamentul (activitățile care satisfac scopurile instinctuale) și emoția (stări pozitive sau negative asociate instinctelor).

Autorul s-a autocaracterizat drept un „elitist democrat”, considerând că aristocrația intelectuală a oricărei națiuni reprezintă o comoară care ar trebui să fie protejată. De asemenea, a militat în favoarea naturii ereditare a diferențelor de grup, atât a celor naționale, cât și a celor rasiale, propunând instituirea unor programe de eugenie (teorie care preconizează ameliorarea populației umane prin măsuri genetice: alegerea părinților, sterilizare, interdicția de a procrea etc.). Unul din gesturile care i s-au reproșat cel mai frecvent este o scrisoare pe care a adresat-o în 1928 împăratului Japoniei, în care autorul își exprima speranța că, prin intermediul eugeniei, țara sa va oferi un exemplu privind modul în care umanitatea se poate autoperfecționa. Din păcate pentru reputația lui McDougall, la scurt timp după moartea sa Japonia, asemenea Germaniei naziste, a optat pentru soluția militaristă de dobândire a supremației.

Graham Wallas
(31.05.1858 – 9.08.1932)

Psiholog social și politician englez, născut în Monkwearmouth, Sunderland, în familia unui cleric anglican.

A urmat cursurile Colegiului *Corpus Christi* din Oxford, dar ulterior a abandonat religia, convertindu-se la raționalism.

În 1894 a fost ales membru al comitetului pentru educație din cadrul Consiliului Municipal al Londrei iar doi ani mai târziu a intrat în Societatea Fabiană, o mișcare socialistă a intelectualității britanice, înființată la Londra în 1884, care milita pentru răspândirea graduală a socialismului, dar nu prin mijloace revoluționare, ci prin reforme.

În 1904 a demisionat din societatea menționată, care a reunit importante personalități ale epocii (printre care George Bernard Shaw) în semn de protest față de susținerea de către aceasta a politicii fiscale a guvernului Chamberlain.

Deceționat de politică, a îmbrățișat cariera universitară, iar începând cu anul 1895 a predat în cadrul Școlii de Științe Economice din Londra, fiind primul titular al cursului de științe politice (1914 – 1923). În această perioadă a efectuat patru vizite în Statele Unite ale Americii, bucurându-se de o largă apreciere cu prilejul conferințelor susținute la Universitatea Harvard. Printre gânditorii americani influențați de opiniile lui Wallas se numără și Walter Lippmann.

Principalele sale lucrări sunt *Property Under Socialism* ("Proprietatea în socialism", 1889), *Human Nature in Politics* ("Natura umană în politică", 1908), *The Great Society* („Marea societate”, 1914) și *Our Social Heritage* („Moștenirea noastră socială”, 1921).

Contribuția lui Wallas la dezvoltarea psihologiei politice moderne constă în **analiza factorilor psihologici care influențează atitudinile politice și teoria iraționalității acțiunilor politice**, potrivit căreia politica este afectată în mai mare măsură de forțe iraționale (cum ar fi prejudecățile, obiceiurile sau accidentele), decât de calculul rațional. În opinia sa, este periculos, în special în democrație, să consideri că toate acțiunile umane reprezintă rezultatul unui proces intelectual, în cadrul căruia omul își fixează anumite scopuri și apoi alege mijloacele necesare pentru atingerea acestora. Actele politice sunt rezultatul contactului dintre natura umană și mediul său. Dacă natura umană a cunoscut relativ puține modificări, mediul politic s-a schimbat mult mai rapid. Pe cale de consecință, indivizii diferă radical de strămoșii lor, nu doar prin modul de a gândi și a simți cu privire la politică, ci și prin apariția unor noi instituții la care se raportează.

Autorul a pornit de la constatarea că de la apariția teoriei evoluționiste psihologii au făcut descoperiri importante cu privire la natura umană, dar că, din păcate, științele politice nu au contribuit la aceste descoperiri, dar nici nu au beneficiat de pe urma lor. Pledând pentru luarea în considerare a aspectelor psihologice în analiza bazelor politicii, Wallas a urmărit redeschiderea dezbaterilor pe marginea unor subiecte precum guvernarea reprezentativă.

Psihologul britanic a fost un adept al elitismului, dar nu a perceput elitele drept un rezultat al selecției naturale, ci drept acele persoane care își manifestă opțiunile politice ținând cont de cele mai recente descoperiri din științele naturale și sociale.

O altă temă abordată în lucrările sale este cea a comportamentului colectiv. Criticând concepțiile lui Gustave Le Bon și Gabriel Tarde, potrivit cărora mulțimile sunt alcătuite din indivizi inconștienți, incapabili să reflecteze și să raționeze, Wallas a susținut că mișcările politice sunt generate de indivizi conștienți, dar slab informați și, prin urmare, ușor de manipulat.

În domeniul educației, Wallas este celebru prin modelul clasic al gândirii creative, descris în *The Art of Thought* ("Arta gândirii", 1926), care include patru etape: pregătirea (*preparation*), incubația (*incubation*), iluminarea (*illumination*) și elaborarea (*elaboration*).

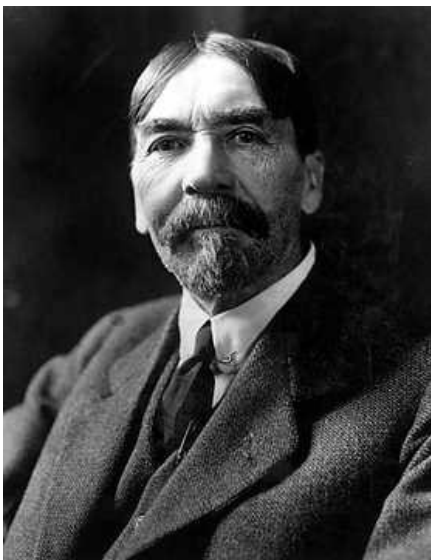
În constituirea fundamentelor psihologiei politice în Statele Unite ale Americii, un rol esențial au jucat promotorii unor orientări precum *pragmatismul* (Charles Pierce, 1839 – 1914; William James, 1842 – 1910) sau *behaviorismul* (Edward Lee Thorndike, 1874 – 1949; John Broadus Watson, 1878 – 1958).

Adepții pragmatismului au susținut că, în adaptarea sa la mediul natural și social, omul se află în fața unor situații problematice, reprezentate prin stări obiective ale activităților umane caracterizate prin derută, nesiguranță, confuzie, care, pentru a fi transformate în situații neproblematică, necesită mobilizarea tuturor resurselor raționale ale acestuia, care sunt evaluate din punct de vedere al eficacității lor practice.

Reprezentanții behaviorismului au redus psihologia „la studiul comportamentului, al relației dintre stimul și răspuns, eliminând din câmpul cercetării psihologice conștiința, fenomenele vieții psihice interioare” (MDE, 1972, p. 106).

Printre precursorii psihologiei politice americane se numără sociologul și economistul Thorstein Veblen (1857 – 1929) și Edward Ross (1866 - 1951). Contribuțiilor menționate, legate în mare parte, ca și în cazul Marii Britanii, de etapa de pionierat a psihologiei sociale, li se adaugă și cele ale unor cercetători europeni refugiați peste Atlantic, pentru a evada „dintr-o Europă de războaie și parțial cucerită de totalitarism” (M. Lallement, 1994, p. 13). Printre numele de referință din această categorie, alături de unele la care am făcut deja referire în teme anterioare (W.Reich, E.Fromm), le amintim doar pe cele ale lui Kurt Lewin (1890 - 1947) și Theodore Adorno (1903 - 1969).

În opinia profesorului A. Dorn (2004, p. 143) „începutul psihologiei politice actuale” este legat însă de numele lui Harold Laswell (1902 – 1978). Lista autorilor americani ale căror preocupări au influențat, într-o măsură mai mare sau mai mică, evoluția psihologiei politice, este însă mult mai lungă, incluzând nume precum: Jacob Moreno, Stanley Millgram, Solomon Asch, Leon Festinger, Albert Bandura, Carl Hovland etc. Revendicați de numeroase alte discipline, prin unele din temele studiate cei în cauză și-au pus o amprentă semnificativă și asupra psihologiei politice.

Thorstein Veblen
(30.07.1857 – 3.08.1929)

Sociolog și economist american, născut în Cato, Wisconsin, în familia unor imigranți norvegieni.

A studiat la Colegiul Carleton și Universitatea John Hopkins. În 1884 a obținut titlul de doctor în filozofie la Universitatea Yale, cu o teză despre Immanuel Kant. Ulterior, a urmat studii de economie la Universitatea Cornell.

În 1892 a devenit profesor la recent înființata Universitate din Chicago. În paralel, a activat ca editor al publicației „Jurnal de economie politică”.

Totodată, a predat economia în cadrul Universităților Stanford și Missouri.

Veblen și-a dobândit reputația ca psiholog prin lucrarea *The Theory of the Leisure Class* („Teoria clasei cu timp liber”, 1899), o perspectivă satirică asupra societății moderne, apreciată atât pentru ideile economice contrare opiniei majoritare în epocă, cât și pentru meritul de a fi criticat pentru prima oară societatea de consum americană.

În opinia autorului, viața economică nu este guvernată de noțiunea de utilitate, ci de „vestigii sociale” care provin din preistorie. Pornind de la o serie de exemple oferite de antropologie, Veblen a susținut că o mare parte din societatea modernă are la bază viața tribală. Astfel, deși clasa conducătoare contribuia la bunăstarea tribului prin practicarea războiului și a vânătorii, contribuția sa era minoră, periferică și în mare parte simbolică, comparativ cu ocupațiile celorlalți membri ai tribului (cultivarea pământului, domesticirea animalelor etc), dificil de practicat, dar productive. Cu toate acestea, teama de conflicte cu alte triburi i-a determinat pe membrii comunității respective să se simtă dependenți de clasa privilegiată. În opinia lui Veblen, societatea nu a reușit să depășească niciodată acest stadiu, limitându-se la a-l adapta în diferite forme. Spre exemplu, în Evul Mediu nobilii erau singurii care aveau dreptul să vâneze și să participe la război.

Autorului menționat îi aparțin și sintagmele “consum ostentativ” (*conspicuous consum*) – irosirea de bani sau resurse de către o persoană pentru a afișa un status superior celorlalte (cum ar fi utilizarea tacâmurilor de argint) și “timp liber excesiv” (*conspicuous leisure*) – intervalul de timp utilizat de o persoană pentru a afișa un status superior (spre exemplu, pentru a dobândi statutul de *gentleman* o persoană trebuie să studieze filosofia și artele frumoase, care sunt complet lipsite de o valoare economică intrinsecă).

Spre deosebire de economiștii clasici, care au susținut că individul este rațional, acționând în direcția maximizării plăcerii, Veblen a pledat pentru iraționalitatea ființei umane, preocupată de dobândirea unui status social ridicat prin orice mijloace. Autorul a utilizat termenul „emulație” pentru a descrie procedeul prin care oamenii caută să îi imite pe cei mai respectați membri ai grupului, pentru a-și consolida propriul status.

Veblen a ajuns la concluzia că omul de afaceri reprezintă stadiul ultim al „clasei privilegiate” întrucât nu produce bunuri sau servicii, ci le manipulează obținând profit, ceea ce nu-l diferențiază de șeful de trib care trăia din bunurile obținute de pe urma cuceririlor, fără a produce ceva.

În epoca modernă anumite mărci și magazine sunt considerate „superioare” altora și unii indivizi achiziționează produse „de firmă” deși nu și le pot permite iar cumpărarea unor produse similare mai ieftine nu le-ar dezechilibra bugetul. Concepția lui Veblen a făcut carieră, astăzi prin „produse Veblen” înțelegându-se acele produse de lux (cum ar fi parfumurile sau automobilele) a căror diminuare de preț ar atrage o diminuare a preferințelor cumpărătorilor în a le achiziționa, întrucât nu ar mai fi percepute drept produse exclusiviste, asociate unui standard de viață ridicat.

Kurt Zadek Lewin

(1890 – 1947)

Psiholog social american de origine germană, născut în Moglno, Polonia, în familia unui fermier evreu.

La vârsta de 15 ani, s-a mutat în Berlin, împreună cu familia.

A studiat medicina la Universitatea din Freiberg și apoi biologia la Universitatea din München.

Manifestă simpatii de stânga, fiind preocupat de subiecte precum combaterea antisemitismului, democratizarea instituțiilor germane și îmbunătățirea statutului femeii.

A participat la primul război mondial în cadrul armatei germane, iar în 1916 a obținut titlul de doctor în sociologie la Universitatea din Berlin. Membru al Institutului pentru Cercetări Sociale din cadrul Universității din Berlin, unde a ținut prelegeri de filosofie și psihologie, a dobândit o reputație care a determinat invitarea sa în Statele Unite, în 1930, ca profesor asociat al Universității Stanford. După venirea la putere a lui Hitler, în 1933, a emigrat în S.U.A., dobândind cetățenia americană șapte ani mai târziu. Pe teritoriul american, a profesat la Universitățile Cornell și Iowa. Începând cu 1940 a fost implicat în mai multe programe de cercetare menite să sprijine efortul de război, care au vizat, printre altele, subiecte precum moralul trupelor combatante sau războiul psihologic.

În 1942 a fost ales președinte al Societății pentru studiul psihologic al problemelor sociale (*Society for the Psychological Study of Social Issues*). Doi ani mai târziu a organizat Centrul de cercetare a dinamicii grupurilor (*Research Center for Group Dynamics*), în cadrul Institutului pentru Tehnologie Massachusetts, având drept principal obiectiv, într-o primă etapă, identificarea unor modalități eficiente de combatere a prejudecăților rasiale și religioase.

Opera sa include 8 cărți și peste 80 de articole, care au abordat o gamă largă de teme de psihologie. Cele mai importante lucrări sunt, în ordinea publicării: *A Dynamic Theory of Personality* („O teorie dinamică a personalității”, 1935), *Principles of Topological Psychology* („Principiile psihologiei topologice”, 1936) și *Frontiers in Group Dynamics* („Frontiere în dinamica grupului”, 1946).

Nu vom insista asupra concepției autorului cu privire la dinamica grupurilor și schimbarea socială, ci asupra aspectelor legate de democrație și autoritate. În opinia autorului, democrația reprezintă o formă de structură socială mult mai greu de atins și menținut decât autocrația. Pentru Lewin lipsa cunoștințelor cu privire la legitățile cărora li se supune grupul sau ignorarea acestora face imposibil succesul democrației, după cum absența libertății de cercetare, garantată de mediul democratic, conduce, inevitabil, la eșecul științelor sociale.

Una din cele mai importante cercetări în care a fost implicat autorul este aceea privind stabilirea unor relații între stilurile de conducere și structura grupurilor, respectiv comportamentul membrilor acestora. Analizând trei modele clasice de conducere a grupurilor – democratic, autocratic și permisiv (*laissez-faire*), Lewin și colaboratorii săi au ajuns la concluzia că stilul de conducere democratic a determinat un nivel sporit de creativitate, deschidere și apropiere între membrii grupului, în timp ce în cazul celorlalte două stiluri s-a înregistrat un nivel mai ridicat de agresiune, ostilitate și nemulțumire. Referindu-se la comportamentul membrilor grupului determinat de la trecerea de la un sistem de conducere la altul, Lewin a constatat că schimbările s-au produs mai repede în cazul trecerii de la democrație la autocrație, explicația oferită de autor fiind aceea că în timp ce autocrația îi este impusă individului, democrația trebuie învățată printr-un proces de participare voluntară și responsabilă. Sarcina liderului democratic se complică în condiții de tranziție, a mai susținut autorul, întrucât schimbarea trebuie facilitată și ghidată.

Lewin a exercitat o influență considerabilă în domeniul psihologiei în general și al psihologiei sociale în special.

Theodore Ludwig Wiesengrund Adorno

(11.09.1903 – 06.08.1969)

Sociolog și filosof german, născut în Frankfurt, în familia unui comerciant de vin convertit de la iudaism la protestantism.

Absolvent strălucit al Colegiului “Kaiser Wilhelm” și-a continuat studiile la Universitatea din Frankfurt, în domeniile filosofie, muzicologie, psihologie și sociologie. După un stagiu petrecut la Viena, unde a îmbrățișat cariera de compozitor, a revenit la Frankfurt unde a scris mai multe lucrări de filosofie. În 1934 Adorno a emigrat în Marea Britanie, fugind de regimul nazist. După o vizită efectuată la New York, în 1937, a decis să se stabilească în S.U.A.

Un an mai târziu a fost acceptat ca membru al Institutului pentru Cercetări Sociale din New York. Ulterior, a devenit co-director al unității de cercetare din cadrul Universității Columbia. Împreună cu filosoful Max Horkheimer, a publicat în 1944 lucrarea intitulată *Dialectic of Enlightenment* („Dialectica Iluminării”), în care a fost evidențiată tendința civilizației spre autodistrugere.

După încheierea celui de-al doilea război mondial, a revenit în Germania, unde a fost acceptat ca profesor de filozofie și sociologie, începând cu anul universitar 1949/1950.

Theodore W. Adorno este co-autorul unei lucrări de referință în domeniul raporturilor dintre personalitate și politică – *Authoritarian Personality* („Personalitatea autoritară”, 1950), carte scrisă împreună cu Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson și Nevitt R. Sanford. Studiul menționat a fost rezultatul unui program de cercetare mai amplu derulat în cadrul Universității Berkley, California, care a vizat identificarea bazelor psihologice ale prejudecăților anti-semite. Sub impactul Holocaustului, prezent în memoria colectivă, autorii și-au propus să explice atitudinile fasciste și antidemocratice dintr-o perspectivă psihiatrică, măsurând curențele ideologice antidemocratice cu scale de atitudine.

Cercetătorii americani au pornit de la premisa că **între structura de personalitate și fenomene ca anti-semitismul și etnocentrismul există o strânsă legătură**. Întrucât grupările fasciste primesc sprijin cu precădere din partea taberelor de dreapta, conservatoare, autorii au interpretat opțiunile conservatoare drept o caracteristică a acestei structuri de personalitate. Pentru măsurarea acestor trăsături, au fost construite scalele „anti-Semitism” (AS), „Etnocentrism” (E) și „conservatorism politico-economic” (PEC). Instrumentul științific folosit pentru identificarea trăsăturilor de bază ale personalității autoritare este „scala de măsurare a tendințelor antidemocratice și a fascismului potențial”, cunoscută sub denumirea de scala „F”. Scala este structurată pe 9 dimensiuni: 1. Convenționalism (*Conventionalism*) – tendința de a accepta și conformarea la convențiile sociale; 2. Supunere autoritară (*Authoritarian Submission*) – supunerea față de autorități și figuri autoritare; 3. Agresiune autoritară (*Authoritarian Aggression*) – atitudine agresivă față de indivizi și grupuri neagreate, în particular față de cei care amenință valorile tradiționale; 4. Antisubiectivitate (*Anti-Intracception*) – respingerea subiectivului, imaginativului și esteticului; 5. Superstiție și stereotipuri (*Substitution and Stereotypy*) – superstiții, clișee, categorizare și determinare fatalistă; 6. Putere și încăpățănare (*Power and Toughness*) – identificare cu cei aflați la putere, accent excesiv pe calitățile agreeate social ale egoului; 7. Distructivitate și cinism (*Destructiveness and Cynicism*) – ostilitate generală, punerea celorlalți în inferioritate; 8. Proiectivitate (*Projectivity*) – tendința de a crede în existența răului în lume și proiectarea în exterior a impulsurilor emoționale inconștiente; 9. Sex (*Sex*) – preocupare exagerată pentru activitatea sexuală.

Harold Dwight Laswell

(13.02.1902 – 18.12.1978)

Sociolog și politolog american născut în localitatea Donnellson, Illinois, în familia unui pastor protestant.

A urmat cursurile Facultății de Sociologie a Universității din Chicago, unde a dobândit titlul de doctor la doar 26 de ani, cu o teză referitoare la utilizarea propagandei în primul război mondial. Și-a întregit studiile la Școala de Economie din Londra, precum și în centre academice din Paris, Geneva și Berlin. A fost profesor de științe politice la universitățile din Chicago (1926 – 1938), Yale și New York

Între 1937 și 1941 a fost angajat al Institutului pentru Analiza Propagandei iar în intervalul 1939 – 1945 a fost director pentru investigații asupra comunicării în timp de război în cadrul Bibliotecii Congresului.

Reputația dobândită a făcut ca în 1946 să fie desemnat membru al Comisiei cu privire la libertatea presei (cunoscută drept Comisia Hutchins, după numele președintelui Robert M. Hutchins), cea care a formulat cunoscuta teză privind responsabilitatea socială a presei.

Devenit membru al Școlii sociologice de la Chicago, este autorul unor lucrări de referință în domeniul teoriei comunicării, propagandei, opiniei publice și al psihologiei politice, fiind considerat unul dintre fondatorii disciplinei. Laswell se numără printre primii cercetători care **au apelat la teoriile psihologice pentru a explica comportamentul politic al indivizilor** și au abordat teme din psihologia politică, cum ar fi puterea sau elitele.

Teza sa de doctorat, publicată în 1927, sub titlul *Propaganda Techniques in the World War* ("Tehnici de propagandă în războiul mondial"), evidențiază faptul că Aliații au utilizat în mod extensiv propaganda în timpul primului război mondial pentru a convinge statele neutre de justetea obiectivelor urmărite de S.U.A. pe parcursul conflagrației, pornind de la premisa că cea mai bună metodă de a atrage opinia publică din țările neutre de partea lor este de a-și portretiza adversarii drept „creaturi inumane”.

În *Psychopathology and Politics* ("Psihopatologia și politica", 1930), autorul utilizează concepte ale psihologiei clinice pentru a studia comportamentul unor actori politici, economici sau religioși.

În cartea *Politics: Who Gets What, When, How* ("Politica: cine, ce, când și cum primește", 1936) este analizat comportamentul elitelor politice în lupta pentru influență.

În același an publică o nouă lucrare de referință în domeniul propagandei: *Propaganda and Dictatorship* („Propagandă și dictatură”).

În *Propaganda, Communication and Public Opinion* („Propaganda, comunicarea și opinia publică”, 1946) autorul argumentează utilitatea propagandei în a-i determina pe cetățenii neinformați să accepte ceea ce clasa politică a decis că este în interesul lor.

Lucrarea *Power and Personality* („Puterea și personalitatea”, 1948) are ca punct de pornire aserțiunea conform căreia puterea înseamnă elaborarea de decizii importante iar importanța deciziilor se măsoară prin efectul lor asupra distribuției valorilor (prin „valori” înțelegând acele lucruri importante pentru oameni, cum ar fi venitul sau siguranța).

De departe cea mai citată în literatura de specialitate este monumentală lucrare în 3 volume *Propaganda and Communication in World History* („Propaganda și comunicarea în istoria lumii”, 1976), realizată împreună cu Daniel Lerner și Hans Speier.

Bibliografie

Dorna Alexandru, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004

Hume David, *Eseuri politice*, Editura Incitatus, București, 2002 (Anexa 23 fragmente, pp. 31 – 33)

Lallement Michael, *Istoria ideilor sociologice*, vol. II, *De la Parsons la contemporani*, Editura Antet, f. a.

Spencer Herbert, *Individul împotriva statului*, Editura Timpul, Iași, 1996 (Anexa 22, fragmente, pp. 99 – 100)

Capitolul al VIII-lea. Rolul politicului în reconfigurarea memoriei sociale

Procesul psihic complex numit memorie a fost adus în atenția științelor socioumane prin contribuțiile psihologului german Herman Ebbinghaus (1850 – 1909), ulterior făcând obiectul unor analize multiple, din perspective variate. Provocat de o opinie publicată într-o revistă de specialitate de către Wilhelm

Wundt, potrivit căruia nu se putea elabora un test de măsurare a memoriei, Ebbinghaus s-a decis să cerceteze memoria umană; într-o primă fază experimentul a fost făcut asupra lui însuși, prin memorarea zilnică a unor liste de silabe fără înțeles, formate din 3 litere. El a evidențiat existența unei relații de cauzalitate între volumul informațiilor achiziționate și timpul consacrat memoriei. Declanșat din curiozitate, interesul autorului pentru procesul menționat s-a transformat într-un efort sistematic, derulat pe parcursul a două decenii și jumătate, soldat cu publicarea unui prim studiu, în 1855, urmat de numeroase altele și de sistematizarea contribuțiilor teoretice în două lucrări – *Grundzüge der Psychologie* („Principiile psihologiei”, 1902) și *Abriss der Psychologie* („Un rezumat al psihologiei”, 1908).

După un secol și jumătate de investigație științifică, procesul care reflectă lumea și relațiile omului cu lumea prin întipărirea, păstrarea și reactualizarea selectivă a informațiilor, continuă să prezinte suficiente „pete albe”, multitudinea de legi și teorii ale memoriei, formulate de-a lungul timpului, explicând numai parțial acest proces.

Dacă memoria individuală constituie obiect de studiu pentru psihologie, din perspectiva psihologiei politice prezintă interes analiza memoriei de care dispun societățile, descrisă în limbajul specific prin conceptul de „memorie socială”.

Memoria socială constituie o temă de interes predilectă pentru psihologia socială europeană. În literatura de specialitate există două tipuri de abordări ale acestui concept: una specifică psihologiei sociale și o alta caracteristică psihologiei cognitive⁴. Exponenții ambelor abordări evită să formuleze o definiție a memoriei sociale, optând pentru aprofundarea unuia sau altuia din aspectele acesteia.

Din perspectiva psihologiei sociale, memoria socială reprezintă, alături de reprezentările sociale și credințele colective, o componentă a gândirii sociale, definită drept „ansamblu de conținuturi ... vehiculate de către membrii unei societăți, conținuturi ancorate și particularizate de istoria morală, economică, culturală a diferitelor grupuri sociale co-existente într-un anumit context social, ideologic și situațional” (Neculau A., 2004, p. 341). În timp ce reprezentările sociale sunt specifice prezentului, incluzând percepții colective ale unor obiecte de reprezentare, aspecte sau dimensiuni ale mediului social actual, memoria socială înglobează reprezentările colective ale trecutului. Procesul de omogenizare a acestor reprezentări este influențat, pe de o parte, de comunicarea dintre indivizi și grupuri, iar, pe de altă parte, de fenomenul de uitare.

Contribuțiile de pionierat în domeniul memoriei sociale îi aparțin sociologului francez Maurice Halbwachs (1877 – 1945), a cărui concepție, exprimată pentru prima dată în lucrarea „Cadrele sociale ale memoriei” (1925), a susținut rolul determinant ce revine cadrului social în procesul de formare al reprezentărilor despre prezent sau trecut.

Autorul distinge trei tipuri distincte ale memoriei: individuală, colectivă și socială. Memoriile individuale, puternic condiționate de contextul social al grupului de referință, dau naștere, prin interacțiunea membrilor grupului, unor memorii colective specifice. Memoriile colective sunt așadar caracteristice unui anumit grup și coexistă, în același timp și spațiu, cu alte memorii colective, față de care prezintă elemente comune, dar și de individualizare. În timp, ca urmare a procesului de uitare și a filtrării, reconstrucției și esențializării conținutului, memoriile colective dau naștere memoriei sociale a unei comunități sau națiuni.

⁴ Potrivit „Dicționarului de psihologie socială” (1998, p. 55) ramură a psihologiei care se ocupă cu studiul proceselor și structurilor cogniției (percepție, atenție, memorie, limbaj, activități intelectuale).

Maurice Halbwachs
(11.03.1877 – 16.03.1945)

Filosof și sociolog francez, născut la Reims, în familia unui profesor de germană.

A absolvit filosofia la Școala Normală Superioară din Paris, unde l-a avut ca profesor pe Henri Bergson, a cărui concepție îi va marca puternic activitatea ulterioară. După mai mulți ani de studii la liceele din Reims, Nancy și Tours, în 1904 s-a deplasat în Germania, pentru a studia la Universitatea din Göttingen.

Un an mai târziu a revenit în Franța, urmând cursuri de economie și matematică la Universitatea din Sorbona.

Convingerile de stânga au determinat intrarea sa în Partidul Socialist francez, în 1906.

După întâlnirea cu Emile Durkheim, a manifestat preocupare pentru sociologie, devenind pentru un an profesor la un liceu din Reims. Totodată, s-a alăturat colectivului editorial al „Anuarului de sociologie”, fiind responsabil de editarea secțiunilor Economie și Statistică.

În 1909 a obținut doctoratul în drept iar ulterior s-a întors în Germania, pentru a studia economia și marxismul la Universitatea din Berlin. Pentru o scurtă perioadă, a deținut și calitatea de corespondent al cotidianului „L'Humanité”. În 1912 a obținut un al doilea doctorat, în litere.

În timpul primului război mondial, Halbwachs a lucrat în cadrul Ministerului de Război. La scurt timp după încheierea conflagrației, a devenit profesor de pedagogie și sociologie la Universitatea din Strasbourg, după ce a fost timp de un an, titularul cursului de filosofie la Universitatea din Caen. A rămas în această poziție timp de peste un deceniu și jumătate, cu o scurtă întrerupere (octombrie – decembrie 1930), în care a activat ca profesor asociat la Universitatea din Chicago.

Începând cu 1935 a predat sociologia la Universitatea din Sorbona, unde a colaborat îndeaproape cu sociologul Marcel Mauss iar în 1938 a fost numit președintele Institutului Francez de Sociologie. Din 1942 a fost și director al revistei „Analele de sociologie” (*Annales de Sociologie*), care a succedat „Anuarului de sociologie” iar în 1943 a fost ales vicepreședinte al Societății de psihologie.

Activitatea sa didactică și științifică a fost recunoscută în anul 1944, prin desemnarea sa ca profesor de psihologie colectivă la reputatul *Collège de France* din Paris.

Simpatiile socialiste ale lui Halbwachs au determinat arestarea sa de către Gestapo, în 23 iulie 1944 și deportarea în lagărul Bunchenwald, unde a fost executat în primăvara anului 1945.

Cele mai cunoscute lucrări ale autorului sunt *Les cadres sociaux de la mémoire* („Cadrele sociale ale memoriei”, 1925) și *La mémoire collective* („Memoria colectivă”, 1950). Opera sa mai include: *Les Expropriations et le prix des terrains à Paris. 1860-1900* („Expropriările și prețurile terenurilor în Paris. 1860 – 1900, 1909), *La classe ouvrière et les niveaux de vie* („Clasa muncitorilor și nivelul de trai”, 1913), *Les origines du sentiment religieux d'après Durkheim* („Originile sentimentului religios după Durkheim”, 1925), *Les causes du suicide* („Cauzele sinuciderii”, 1930), *Analyse des mobiles qui orientent l'activité des individus dans la vie sociale* („Analiza cauzelor care orientează activitatea individului în timpul vieții sociale, 1938), *La morphologie sociale* („Morfologia socială”, 1938), *Sociologie économique et démographique* („Sociologie economică și demografică”, 1940), *La Topologie littéraire des Evangiles en Terre sainte, étude de mémoire collective* („Topologia literară a Evangheliei pe pământul Sfânt, studiu de memorie colectivă”, 1941).

Cum folosim imaginile mentale ale prezentului pentru a reconstitui trecutul? Lui Maurice Halbwachs îi revine meritul de a fi formulat pentru prima dată această întrebare în cartea sa despre memoria colectivă, care l-a impus ca o figură majoră în istoria sociologiei. Teza primară a autorului este aceea că memoria umană nu poate funcționa decât într-un context colectiv. Memoria individului, a susținut Halbwachs, este întotdeauna selectivă. Diferite grupuri umane au diferite memorii colective, care generează la rândul lor diferite moduri de comportament.

Iată cum definea autorul memoria, în lucrarea „Cadrele sociale ale memoriei” (1925), apelând la dimensiunile sociale ale acesteia: „Dacă trebuie să examinăm modul în care ne amintim, vom recunoaște că cele mai multe dintre amintirile noastre ne parvin atunci când familia noastră, prietenii noștri sau alți oameni ni le aduc aminte... Nu am nevoie să caut unde se află memoriile, unde sunt ele păstrate, în creierul meu sau într-un colț al minții în care doar eu am acces, deoarece ele îmi sunt reamintite din exterior și deoarece grupurile cărora le aparțin îmi oferă continuu mijloacele de a le reconstrui” (p. 78).

Spre deosebire de psihologi, Halbwachs a argumentat că trecutul nu este reținut ca atare în memorie și nu poate fi readus în actualitate, în memorie păstrându-se doar „fragmente” sau „imaginile”. Reprezentările colective sunt cele care le organizează în funcție de necesitățile prezentului. Autorul a pornit de la exemplul oferit de psihologul Charles Blondel (1876 – 1939), care a relatat faptul că în copilărie a căzut într-o groapă cu apă, fiind pe punctul de a se îneca, amintirea respectivă fiind una personală. Halbwachs a susținut că această memorie este personală numai în aparență, spaima copilului fiind atât de mare încât familia îl aștepta acasă. El s-a văzut pe sine dispărând și cauzându-le rudelor o mare durere. Blondel a păstrat această amintire în memorie, susține Halbwachs, încât și în prezent el este încă copilul părinților săi. Concluziile autorului: nu există o memorie „pură”, procesul gândirii precede evocarea amintirilor și nu există memorie în absența inteligenței. Iar „cadrele sociale” ale memoriei – sintagmă ce desemnează contexte concrete (grup uman, clasă

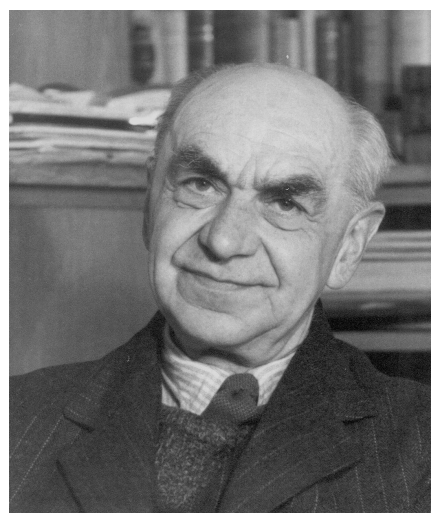
socială, colectivitate) - sunt „instrumentele” pe care indivizii conștienți le utilizează pentru a reconstitui o imagine a trecutului în concordanță cu necesitățile prezentului, asigurând astfel armonia existențială a individului cu identitatea acestuia (S. Chelcea, 1999, p. 43).

Tot lui Halbwachs îi revine și meritul de a fi identificat și formulat cele trei legi ale memoriei sociale: concentrarea - localizarea în același spațiu a mai multor evenimente, fără legătură între ele, divizarea - fragmentarea unei acțiuni în mai multe elemente diferit localizate și dualitatea - plasarea în două localități a aceluiași eveniment.

În baza unor cercetări cu privire la memoria colectivă a românilor psihologul social S. Chelcea a formulat o a patra lege a memoriei sociale – legea similitudinii acțiunilor, care constă în atribuirea aceluiași mod de acțiune original mai multor personaje din epoci istorice îndepărtate (S. Chelcea, 2005, p. 262)

După Halbwachs și alți autori au contribuit semnificativ la dezvoltarea studiilor cu privire la memoria socială.

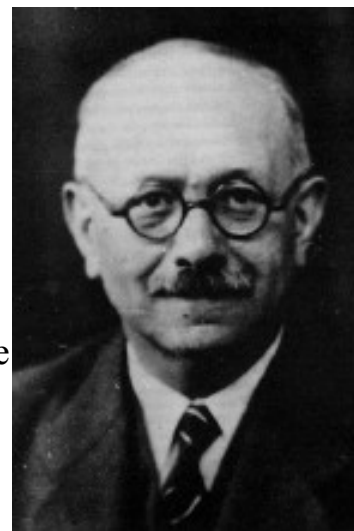
În opinia psihologului britanic Frederick C. Bartlett (1886 – 1969), profesor de psihologie experimentală la Universitatea din Cambridge între 1931 și 1951 și fondator al psihologiei cognitive, „pierderea în timp a informațiilor nu se datorează uitării, ci restructurării de sens a memoriei, prin reorganizarea informațiilor mnezice în jurul unui element semnificativ” (apud Chelcea S., 1999, p. 49). Cercetările experimentale ale

autorului cu privire la memoria socială sunt expuse în lucrarea *Remembering. A Study in Experimental and Social Psychology* („Aducerea aminte. Un studiu în psihologia experimentală și socială”, 1932), considerată cea mai importantă creație a sa. Menționăm că F. Bartlett a avut contribuții de pionierat și într-un alt

domeniu de interes al psihologiei politice, propaganda politică: *Political Propaganda*, apărută la Cambridge University Press, în 1940.

Într-o analiză a memoriei sociale realizată din dublă perspectivă – istorică și psihologică, istoricul francez Marc Bloch (1886 - 1944), o autoritate în materie de feudalism medieval, autorul celebrei lucrări „Regii taumaturgi” (1924), a susținut că datelor reținute de memoria istorică trebuie să li se acorde o credibilitate mai mare comparativ cu cele reținute de memoria individuală sau socială. Din nefericire, lucrarea conținând concepția sa cu privire la memoria socială

publicată postum, în limba engleză (*The Historian's Craft*, 1953), a rămas nefinalizată, autorul fiind executat de către Gestapo pentru apartenența la mișcarea franceză de rezistență.

Dintr-o perspectivă diferită, sociologul Edward Shils (*Traditions*, The University of Chicago Press, Chicago, 1981) a evidențiat rolul care revine tradițiilor în formarea memoriei sociale. În opinia autorului, conceptul „tradiții” include: obiecte materiale, credințe despre o gamă variată de lucruri, imagini cu privire la persoane și evenimente, practici și instituții, precum și clădiri, monumente, terenuri, sculpturi, tablouri, cărți, unelte, mașini.

În construirea memoriei sociale un rol esențial revine comemorării acelor evenimente publice percepute de către grup sau colectivitate drept definitorii pentru existența lor istorică. În opinia lui L. Ruedenberg-Wright evenimentele publice sunt „locuri materiale, funcționale și simbolice care cristalizează și transmit amintirile de la o generație la alta” (1996, p. 1).

La rândul său, sociologul Gerard Namer (*La Commemoration en France de 1945 a nos jours*, Paris, 1987), editor al lucrărilor lui Halbwachs, a reliefat importanța și semnificația instituțiilor în formarea memoriei sociale, accentuând rolul care revine practicii „comemorării” în formarea și schimbarea reperelor memoriei sociale în Franța.

Autorii care au studiat acest fenomen au relevat faptul că în cele mai multe cazuri evenimentele comemorate au legătură cu politica societății la momentul respectiv, în sensul că transmit valori explicite sau implicite ce pot contribui la legitimarea poziției politice a unui grup politic/orientări politice.

Încercarea unor forțe politice de a prezenta opiniei publice imaginea de continuitate, tradiție și legitimitate conduce uneori la adevărate confruntări în planul comemorărilor. Pentru a ilustra această situație, (Ticu C., 2001, p. 143) a descris modul în care grupările politice din Franța formate în jurul comuniștilor și respectiv social-democraților, imediat după încheierea celui de-al doilea război mondial, au optat pentru comemorarea unor evenimente sau momente diferite din istoria Franței. În pofida comemorării de către comuniști a unor evenimente precum „Comuna din Paris”, „Căderea Bastiliei” sau „1 mai”, cu scopul de a evidenția rolul care a revenit „forțelor populare” în lupta împotriva asupririi sau ocupației naziste, cadrele sociale ale memoriei care s-au impus în conștiința opiniei publice franceze au fost cele promovate de forțele politice constituite în jurul președintelui Charles de Gaulle.

Adrian Neculau (1999, 2000, 2001) a analizat rolul contextului social în formarea memoriei sociale, prin filtrarea informațiilor și evenimentelor. Studiile autorului au vizat în principal modul în care gândirea stereotipă și practicile cotidiene ritualice influențează reprezentările sociale ale individului, imaginile pe care acesta și le face despre realitatea înconjurătoare.

Psihologii sociali au ajuns la concluzia că „prezentul își pune amprenta asupra trecutului în aceeași măsură în care trecutul marchează prezentul” (Chelcea S., 2005, p. 264). Amintirile care alcătuiesc memoria grupurilor și colectivităților suferă de-a lungul timpului o serie de reconfigurări ca urmare a unui proces denumit în literatura de specialitate „reorganizarea memoriei sociale”. Adesea, modificarea conținutului memoriei sociale are un scop politic, urmărind promovarea intereselor puterii politice.

Într-un studiu publicat în 1998, autorul menționat a exemplificat reorganizarea memoriei sociale prin procesul de ștergere a vechilor cadre ale

memoriei, declanșat imediat după 1989, care a vizat, prioritar, reperele istorice reprezentate de nume de străzi, monumente sau muzee. Numai în Capitală au fost modificate denumirile a peste 250 de artere, fie prin revenirea la denumirea anterioară instaurării regimului comunist, fie prin alocarea de noi denumiri, care să amintească de evenimentele din decembrie 1989, de personalități care au avut de suferit de pe urma regimului comunist etc. În opinia autorului, procesul menționat s-a derulat în numele democrației, al întoarcerii la vechile repere istorice și sub imperativul negării celor 50 de ani de istorie comunistă.

La 17 ani după evenimentele din decembrie 1989, se manifestă un proces invers, de readucere în amintire a unor cadre ale memoriei colective. Este una din interpretările care pot fi conferite preconizatorilor proiecte făcute publice la sfârșitul anului 2006, vizând ridicarea în Capitală a unui monument al victimelor comunismului, înființarea unui muzeu al dictaturii comuniste din România sau organizarea unei expoziții permanente în incinta Palatului Parlamentului, conținând documente ilustrative pentru ideea de poliție politică.

În finalul unui studiu recent dedicat reorganizării memoriei sociale în tranziția postcomunistă, S. Chelcea (2005, p. 272) concluzionează: „După fiecare schimbare socială radicală, puterea politică instaurată încearcă să reorganizeze memoria socială prin ștergerea reperelor vechi și prin fixarea unor repere mnezice noi. În tranziția postcomunistă din România, reorganizarea memoriei sociale se realizează în mod democratic, acceptându-se memorii colective multiple și – în consecință – se fixează repere mnezice alternative, spre deosebire de perioada comunistă în care s-a urmărit reorganizarea unitară forțată a memoriei sociale cu scopul legitimizării partidului unic”.

Spre deosebire de psihologii sociali, reprezentanții psihologiei cognitive care analizează memoria socială pun accentul pe individ. Din această perspectivă, memoria socială include informațiile despre lumea socială culese din propria experiență de către individ și utilizate pentru „a trata” noile informații sociale. Conceptul utilizat pentru a descrie procesul de recepție, păstrare și stocare la nivel individual a evenimentelor cu relevanță socială este

cel de *memorie a evenimentelor colective*. Este cazul, spre exemplu, al reconstrucției de către membrii familiei, prin evocare, a unui eveniment distinct trăit împreună.

Mai puțin numeroase decât contribuțiile psihologilor sociali și de dată mai recentă, contribuțiile reprezentanților acestei paradigme nu sunt lipsite de consistență.

Roger Brown și James Kulik (*Flashbulb memories*, în „Cognition” nr. 5/1977, pp. 73 – 99), cercetători în cadrul Universității Harvard, au ajuns la concluzia că amintirile cu un înalt conținut emoțional sunt adesea redade fidel, inclusiv la distanțe mari de timp față de evenimentul care a generat memorarea lor, conținând detalii cu privire la elemente banale din contextul de receptare a informațiilor. Autorii au folosit noțiunea de *flashbulb memory* („amintire de tip flash”) pentru a descrie capacitatea memoriei de a oferi detalii după un eveniment semnificativ pentru individ, surprinzător, cum ar fi un eveniment public șocant, de importanță națională sau internațională (asasinarea lui John Kennedy, a lui John Lennon, a lui Martin Luther King). Alte amintiri de tip flash analizate au vizat explozia navei Challenger, din 28 ianuarie 1986, în care și-au pierdut viața cei 7 membri ai echipajului și cutremurul Loma Prieta, produs în zona golfului San Francisco, pe 17 octombrie 1989, soldat cu 63 de morți și 3757 răniți. Cu privire la fiecare din evenimentele menționate, cercetătorii au cules amintiri ale subiecților imediat după eveniment, aceste înregistrări „on line” fiind comparate ulterior cu amintirile culese la intervale diferite de timp față de eveniment (cuprinse între unu și trei ani).

Autorii preocupați de această temă au oferit explicații diverse, de la faptul că discuțiile dintre indivizi cu privire la astfel de evenimente, ulterior producerii lor, modifică ceea ce oamenii cred că își amintesc despre ele, la faptul că evenimentele sunt constant actualizate prin intermediul mass media (Neisser, *Snapshots of Benchmarks?*, în “Memory Observed”, Freeman, San Francisco, 1982).

Alți cercetători au pornit de la premisa că evenimentele politice, prin natura conținutului lor, sunt mult mai probabil legate de un context public larg comparativ cu evenimentele non-politice.

Într-un experiment realizat în 1986, Roger Brown a solicitat subiecților să dateze și evalueze, pe o scală de la 0 la 9, un număr de 32 de evenimente derulate pe parcursul a patru ani (din care 16 politice și 16 non-politice). Media cunoștințelor a fost de 5,3 pentru evenimentele politice și 5,2 pentru evenimentele non-politice. În urma analizei producțiilor verbale a subiecților, s-au obținut următoarele rezultate: 77% dintre răspunsurile despre evenimentele politice și 64% din cele non-politice au conținut și alte informații decât cele temporale; 40% dintre răspunsuri au conținut cel puțin o referire autobiografică (informațiile despre evenimentele publice sunt stocate împreună cu informațiile personale); subiecții au făcut mult mai frecvent referire la președinte atunci când au datat evenimente politice decât atunci când au datat evenimente non-politice; atunci când au datat evenimente politice, subiecții au reactivat de două ori mai multe informații publice (61%) decât informații personale (31%), în timp ce pentru datarea evenimentelor non-politice s-au utilizat în medie 25% fapte publice și 50% fapte autobiografice (Brown et al., 1986, p. 148).

Studiile au probat faptul că amintirile generate de astfel de evenimente au, în general, o calitate fotografică, dar și că acuratețea acestora slăbește în timp.

S-au înregistrat și situații în care subiecții chestionați au declarat că au aflat despre un anumit eveniment de la televizor, iar ulterior s-a dovedit că prima informație le-a parvenit de la un prieten, după care s-au grăbit să ajungă la un televizor, dar și situații în care subiecții au fost atât de legați de amintirile consolidate în intervalul de timp scurs de la eveniment, încât au negat evidența propriei relatări, făcute imediat după producerea sa.

Pornind de la o analiză realizată asupra amintirilor despre demisia premierului britanic Margaret Thatcher, un alt autor M. Conway (1994) a ajuns la concluzia că formarea amintirilor de tip flash are la bază cunoștințele despre mersul evenimentelor sau interesul individului în domeniul politic. Cu cât

cunoștințele sunt mai complete sau interesul mai mare, cu atât cresc nivelurile importanței personale și naționale atribuite de către subiect evenimentului, afectului – exprimat prin intensitatea trăirilor în momentul receptării veștii și repetiției – exprimat prin rememorarea în gând a acelor evenimente, discuțiile cu alții sau urmărirea dezbaterilor în mass-media.

Evenimentele din 11 septembrie 2001 au readus în atenție fenomenul *flashbulb memories*.

Un colectiv de cercetători ai Universității New School, coordonați de profesorul de psihologie William Hirst, au elaborat un chestionar de 13 pagini, intitulat „Reacțiile voastre la recente atacuri teroriste”, pe care l-au administrat subiecților din New York și alte 6 orașe, în săptămâna imediat următoare atentatelor, solicitându-le permisiunea de a-i recontacta după un an. Chestionarul a inclus 43 de întrebări, de genul: „Unde erați când a-ți auzit prima dată de atac?”, „Cât era ora pe Coasta de Est când a-ți aflat pentru prima oară de atac?”, „Câte avioane au fost implicate în atac?”, „Unde era președintele Bush când s-a produs atacul?”. Totodată, participanților li s-a cerut să ordoneze cronologic următoarele șase evenimente: atacul asupra Pentagonului, asupra primului turn și asupra celui de al doilea, prăbușirea primului turn, a celui de al doilea și a aeronavei în apropiere de Pittsburgh.

Un prim studiu pe această temă dat publicității pe 5 septembrie 2002 de către Centrul de cercetare Pew pentru oameni și presă a indicat faptul că 97% dintre americani și-au amintit exact unde erau și ce făceau în momentul în care au auzit despre atacurile teroriste. Semnificativ este și faptul că 38% dintre subiecții chestionați au indicat atentatele din 9/11 drept „cel mai important eveniment din viața lor în anul 2001”. De regulă, această calitate este atribuită unor evenimente idiosincretice, cum ar fi nașterile, decesele, căsătoriile, divorțurile, problemele de sănătate sau unor evenimente legate de muncă sau școală. Faptul că un procent atât de ridicat dintre subiecți a indicat 9/11 drept un eveniment în viața personală converge cu ipoteza psihologului Ulric Neisser, cel care a experimentat pe sine rememorarea amintirilor cu privire la atacul japonez

de la Pearl Harbour, potrivit căreia amintirile *flashbulb* sunt procese în care se intersectează istoriile publice și personale.

Amintirile de tip flash, ca asasinarea președintelui Kennedy, dezastrul navei Challenger, atacurile asupra World Trade Center sau amintirile private, personale, cum ar fi aceea a primului sărut, îndeplinesc o funcție importantă pentru personalitatea individului. În plus, împărtășirea unor astfel de amintiri poate fi o importantă activitate socială.

Punctul de vedere potrivit căruia memoria individuală este puternic influențată de mediul social în care trăiește individul este argumentat prin studii teoretice sau empirice atât de curentul cognitivist, cât și de cel psihosocial european. Diferențele între cele două perspective apar în momentul alegerii obiectului de referință: *individul* și conduitele sale sub influența grupului (perspectiva cognitivă), *colectivitatea* și procesele care au loc în interiorul acesteia ca entitate (perspectiva psihosocială europeană).

Pentru curentul cognitivist, memoria, inclusiv cea referitoare la evenimentele sociale, este localizată la nivel individual, ca o componentă a cogniției sociale. Pentru curentul psihosocial, memoria socială este identificabilă la nivelul colectivității (înțeleasă ca grup social sau societate în general), ca o reprezentare comună despre trecut cu referire la un anumit "obiect" al acestei reprezentări (un eveniment anume, un loc de comemorare, o tradiție, o personalitate).

Aceste modele cognitive de analiză a memoriei insistă, în principal, pe elemente legate de cadrul personal de receptare a evenimentelor sau pe modul de evocare în grup al unui eveniment comun și mai puțin pe conținutul evenimentului în sine. Din acest motiv, studiile lor se referă la *memoria evenimentelor publice /sociale* (modul de percepere, păstrare și evocare, *la nivel individual*, a evenimentelor cu relevanță socială) sau la *memoria evenimentelor colective* (co-construcția, prin evocare, realizată de un grup mic, a unui eveniment distinct trăit împreună).

În cadrul celeilalte paradigme (psihosociologia europeană), pornind de la general spre particular, *memoria socială este văzută ca fiind o creație, la nivel colectiv, al unui context social*, a unor "cadre sociale" care creează repere istorice sau provoacă la rememorare, permițând astfel structurarea unor forme dominate de gândire colectivă și a unor variate rememorative comune ale evenimentelor trecute. Accentul este pus, de această dată, pe contextul social global care modelează gândirea colectivă și care, astfel, determină în mare măsura conținuturile gândirii și memoriei individuale.

Din această perspectivă, *memoria socială* este înțeleasă ca fiind una din formele de manifestare a gândirii sociale, alături de cea a *reprezentărilor sociale*. În concepția susținătorilor acestei paradigme, grupurile sociale sau micro-colectivitățile sunt cele care creează o istorie comună, comunică și transmit reprezentările proprii, transformă reprezentările publice (vehiculate predominant de mass-media) în reprezentări mentale colective, creează o reprezentare comună despre trecut. Memoria socială se construiește printr-o ancorare culturală, istorică și socio-politică (A. Neculau, 2001, p. 183)

În concluzie, coroborând cele două perspective, se constată că ele încercă să explice aceeași realitate dar pornind de la două extreme: de la particular, încercând să cuantifice cât mai exact reacțiile individuale ca răspuns la stimuli sociali (curentul cognitivist) și de aici să extragă, printr-un demers inductiv, explicații valabile la nivel colectiv/social; de la general, încercând să surprindă, printr-un demers deductiv, legitățile care guvernează reacțiile colective ale indivizilor ca răspuns la un anumit context social (curentul psihosocial european) și de aici să explice reacțiile individuale ale unor indivizi tipici /reprezentativi.

Bibliografie selectivă

Betea Lavinia, *Memorie și resemnificare în istoria comunismului*, în „Revista de psihologie socială”, nr. 13/2004, Editura Polirom, Iași

Chelcea Septimiu, *Memoria socială*, în „Psihosociologie. Teorie și aplicații”, Editura Economică, București, 2006, pp. 257 - 274

Chelcea Septimiu, *Memoria socială*, în „Psihologie socială. 10 lecții”, Editura Economică București, 2005, pp. 159 – 186

Chelcea Septimiu, *Memoria socială*, în „Un secol de psihosociologie. Autori, lucrări, evenimente”, Editura I.N.I., București, 1999, pp. 42 – 43, 49, 191, 194

Chelcea Septimiu, *Memorie socială*, în „Dicționar de psihosociologie”, Editura I.N.I., București, 1998, p. 147

Chelcea Septimiu (coordonator), *Memorie socială și identitate națională*, Editura I.N.I., București, 1998

Chelcea Septimiu, *Memoria socială*, în „Vademecum în psihosociologie”, Editura I.N.I., București, 1997, pp. 28 – 29

Chelcea Septimiu, *Memoria socială – organizarea și reorganizarea ei*, în „Psihologie socială. Aspecte contemporane”, Adrian Neculau (coordonator), Editura Polirom, Iași, 1996

Neculau Adrian, *Memorie colectivă și uitare*, în „Revista de psihologie socială”, nr. 3/1999, Editura Polirom, Iași, pp. 49 - 62

Neculau Adrian, *Memoria pierdută: eseuri de psihosociologia schimbării*, Editura Polirom, Iași, 2000

Neculau Adrian, *Cum se construiește azi memoria socială?*, în „Revista de psihologie socială”, nr. 7/2001, Editura Polirom, Iași, pp. 181 - 198

Neculau Adrian, Ticu Constantin, *Memoria socială*, în „Manual de psihologie socială”, Neculau Adrian (coordonator), Editura Polirom, Iași, 2004, pp. 319 – 336

Ticu Constantin, Dănilă Oana, *Reprezentările sociale și memoria socială; similitudini și diferențe*, în „Revista de psihologie socială”, nr. 17/2006, Editura Polirom, Iași, pp. 141 - 160

Ticu Constantin, *Memoria socială; paradigme teoretice și date empirice*, în „Revista de psihologie socială”, nr. 10/2002, Editura Polirom, Iași, pp. 20 – 36

Ticu Constantin, *Amintirile marcante versus amintirile comune: o nouă viziune taxonomică*, în „Revista de psihologie socială”, nr. 8/2001, Editura Polirom, Iași, pp. 12 - 37

Ticu Constantin, *Memoria socială: cadru de definire și modele de analiză*, în „Revista de psihologie socială”, nr. 7/2001, Editura Polirom, Iași, pp. 137 - 157

Ticu Constantin, *«Amintiri "flash" - amintiri la intersecția între social și personal»*, în: „Revista de psihologie socială”, nr. 5/2000, Editura Polirom, Iași, pp. 85 – 100

Capitolul al IX-lea. Populism și demagogie

9.1 Populismul – caracterizare generală

În sens general, o persoană descrisă prin adjectivul „populist” (din francezul *populiste*) este o persoană care urmărește să câștige popularitate, să își atragă adepți prin mijloace „ieftine”, prin promisiuni fără temei.

Majoritatea cercetătorilor din domeniul științelor socioumane consideră că includerea unui politician în categoria populiștilor impune trei condiții: discursul demagogic, carisma și o calitate definită generic prin sintagma „priză la public”. Funcție de abordare și de definiția utilizată, diferiți autori au întocmit liste mai lungi sau mai scurte de personalități politice care se încadrează în categoria liderilor populiști.

În mod tradițional, populismul este considerat o doctrină politică care urmărește să apere interesele oamenilor obișnuiți împotriva unei elite care a abdicat de la îndatoririle sale.

În literatura de specialitate există o multitudine de definiții ale populismului, care, după cum arăta sociologul olandez René Cuperus, se pot reduce la ideea că „populismul este o formulă ideologică prezentând poporul ca o entitate omogenă care se confruntă cu o «elită tehnocrată» coruptă care a trădat interesul majorității”.

Poate fi asociat populismul cu o anumită orientare politică? În ultimele decenii, liderii unor mișcări populiste din întreaga lume au pretins că se situează atât la dreapta, cât și la stânga eșicherului politic, dar au existat și populiști care au susținut că nu sunt nici de stânga, nici de dreapta, nici de centru.

Și atunci se pot identifica unele trăsături comune ale conducătorilor populiști?

În prefața uneia din cele mai documentate lucrări de limbă franceză dedicate populismului, tradusă recent în limba română, se oferă următorul răspuns la această întrebare:

„Dacă ceva îi unește pe populiștii din toate țările, acesta este discursul lor anti-sistem. Așa au început toți: contestând sistemul politic sau social, structurile economice dominante, instituțiile politice, culturale sau religioase. Au folosit slăbiciunile sau viciile lor de funcționare, au exploatat nemulțumirea legitimă a cetățenilor pentru a penetra în sistem, pentru a-l prelua și a-l folosi în interes propriu”⁵.

Liderii mișcărilor populiste s-au angajat, fără excepție, când vor ajunge la putere, să înlăture elitele „corupte”, să „lupte” pentru cei săraci și să aducă oamenii în primul plan. Populismul încorporează politici împotriva regimului și adesea include, în special în zona de extremă dreapta, concepții naționaliste, rasiste sau elemente de fundamentalism religios. Adesea conducătorii populiști utilizează o retorică specifică, pretinzând că reprezintă majoritatea cetățenilor („poporul-națiune”). Frecvent ei se adresează însă și locuitorilor unei anumite regiuni sau unei clase sociale specifice, cum ar fi fermierii, clasa de mijloc, sau generic, „săracilor” (poporul-plebe”).

Deși aducător de rezultate politice măsurabile, populismul nu constituie o calitate pe care politicienii se grăbesc să și-o atribuie. Dimpotrivă. Cu foarte puține excepții, cum ar fi primul președinte al Turciei, Mustafa Kemal Atatürk (1923 – 1938), nici un politician nu a acceptat să fie caracterizat drept populist.

Un alt aspect ce merită menționat este acela că în literatura de specialitate se face distincție între „populiști bine intenționați” și simpli „populiști”, nuanța negativă a termenului fiind asociată celor din urmă.

Neopopulismul constituie denumirea dată de către unii autori noilor forme de manifestare a populismului în epoca globalizării, înregistrate la începutul anilor '90, îndeosebi în țări din America Latină. Ele diferă radical de populismul secolului 20 prin faptul că redefinesc și combină într-o manieră originală orientările politice extreme (stânga – dreapta), încorporând noile media ca mijloace ale răspândirii în masă a doctrinei specifice. În statele Americii Latine, aceste mutații au luat forma unor guvernări centralizate sau autoritare, însoțite

⁵ Hermet Guy, *Sociologia populismului*, Editura Artemis, București, 2007, p. 1.

de retorici populiste și, paradoxal, de economii de piață libere. În anii '90, principalii reprezentanți ai succesului formulei populiste în America Latină au fost președintele Peru, Alberto Ken'ya Fujimori (1990 – 2000) și președintele Argentinei, Carlos Saúl Menem (1989 - 1999). Ambii au exercitat două mandate prezidențiale succesive (realizare unică pe continent) și au pus capăt instabilității politice a țărilor lor. Populismul latino-american s-a dovedit a fi, în opinia analiștilor, suficient de flexibil pentru a se adapta unui mediu radical diferit de cel al anilor 1930 – 1940, când s-a afirmat ca o forță majoră.

Specific Americii Latinei, populismul a devenit în ultima perioadă o prezență în peisajul politic al altor zone.

Pe scena politică a Europei mișcările populiste naționale au apărut la jumătatea anilor '80. Frontul Național al lui Jean – Marie Le Pen a obținut rezultate bune la alegerile locale din 1983. La scurt timp, Partidul Libertății Austriece al lui Jörg Haider și Alianța Nordului a lui Umberto Bossi au început să înregistreze scoruri electorale tot mai bune în baza unor platforme politice care puneau accent pe lege, ordine și politici anti imigrare. Opunându-se monedei euro și Uniunii Europene, liderii acestor partide aveau propriile opinii cu privire la europenism. În concepția lui Le Pen, spre exemplu, menirea Franței este aceea de a conduce, împreună cu Germania, destinele Europei. Umberto Bossi dorea o “Europă a celor 100 de steaguri”, în care nordul Italiei, pe care îl numea Padania, trebuia să fie separat de sudul Peninsulei.

Noul populism naționalist din Europa nu s-a limitat la președintele Frontului Național din Franța (19,2% la alegerile prezidențiale din 2002) sau la Partidul Libertății Austriece (26,9% la alegerile parlamentare din 1999). La începutul anilor 2000, populismul de dreapta era în creștere în mai multe țări din Europa, de la Partidul Progresist al lui Carl Ivar Hagen din Norvegia (care totaliza 30% din opțiunile electoratului) și Partidul Poporului al Piei Kjaersgaard din Danemarca (12% la alegerile parlamentare din 2001), la Blocul Flamand al lui Frank Vanhecke în Belgia (11,6 % la alegerile parlamentare din 2003), Partidul Poporului al lui Christophe Blocher în Elveția (23% la alegerile

parlamentare din 2002) și Partidul Ofensivei Legii și Ordinii al lui Ronald Barnabas Schill în Germania (19,4% la alegerile pentru Parlamentul din Hamburg în 2001).

De regulă, specialiștii în psihologie politică asociază populismul cu eșecul democrației reprezentative. În opinia lui A. Dorna (2004, p. 229), „estomparea valorilor modernității și prăbușirea valorilor democratice” sunt principalii factori care au legitimat răspândirea, la o scară tot mai largă, a manipulării și demagogiei – instrumente favorite ale populiștilor de pretutindeni și din toate timpurile.

Atitudinea populistă, susține reputatul profesor francez, se dezvoltă sub presiunea unei crize generalizate, care permite manipularea cu ușurință a maselor aflate în așteptarea unui „salvator” de către „o elită care pierde din ce în ce mai mult contactul cu realitatea concretă”. Pierzându-și încrederea în instituții, indivizii acceptă mesajele celor care le spun ceea ce vor să audă.

Criza ideologiilor clasice a dat naștere, în opinia autorilor preocupați de studiul fenomenului, unei „ideologii de substituție” ce satisface interesele unor grupuri sociale din cele mai diverse, care, pe fondul instabilității și lipsei de credibilitate a sistemului actual de valori morale sau politice, se confruntă cu o criză prelungită de identitate.

Prezența tot mai frecventă a acestei ideologii false sau pseudo-ideologii poate fi explicată prin faptul că oferă răspunsuri simple, pe înțelesul celor mulți, la problemele din ce în ce mai complexe ale lumii contemporane. În realitate, îmbrățișarea unei astfel de soluții constituie o simplă amăgire. Constituind o alternativă atractivă în urmă cu două decenii, la începuturile industrializării și democrației reprezentative, ideologiile populiste sunt depășite.

Mustafa Kemal Atatürk (1881- 1938)

Fondatorul și primul președinte al Republicii Turcia, între 1923 și 1938.

Mustafa a studiat la școala secundară militară din Selânik, unde profesorul de matematică i-a dat porecla "Kemal" (perfecțiune), ca o recunoaștere a inteligenței sale academice.

După intrarea Imperiului Otoman în primul război mondial, împotriva Germaniei, în aprilie 1915 Kemal a fost comandantul ce a respins debarcările trupelor Antantei de la Gallipoli, devenind erou național și acordându-i-se titlul de "Pașa" (comandant).

Republica Turcia a fost fondată pe 29 octombrie 1923 și Kemal a fost ales primul președinte al țării.

Lider al Partidul Republican al Poporului, Kemal a fost promotorul unui program în șase puncte care a vizat secularizarea și modernizarea Turciei, incluse ulterior în Constituția turcă din 1937:

1. Republicanismul – înlocuirea monarhiei ereditare cu un parlament ales.
2. Naționalismul – crearea unui sentiment național prin modificarea curriculei în sistemul de învățământ, rescrierea istoriei pentru a glorifica trecutul, „purificarea” limbii prin reducerea numărului de cuvinte de origine străină și renunțarea la obiectivele Pan-Islamice (unirea musulmanilor într-un stat islamic), Pan-Turce (unificarea tuturor regiunilor și popoarelor turcice) și Pan-Otomane (refacerea Imperiului Otoman) în politica externă.
3. Secularismul - separarea religiei de guvernare, prin reformarea sistemului legislativ care a implicat abolirea tribunalelor și școlilor religioase, înlocuirea alfabetului arab cu cel roman, adoptarea calendarului gregorian, înlocuirea zilei de Vineri cu cea de Duminică ca zi de sărbătoare săptămânală, interzicerea purtării fesului.
4. Populismul – efortul de a obține sprijinul popular pentru implementarea programului de modernizare, prin intermediul așa numitelor Case Populare, menite să răspândească în mediul rural noul concept de „cultură populară”.
5. Reformismul – un proces constant de dezvoltare și modernizare în toate domeniile: social, politic, economic.
6. Etatismul – mișcarea pentru controlul statului asupra dezvoltării economice, determinată de lipsa de capital și dorința de constituire a unei industrii independente de influențele străine. Principalele instrumente utilizate în acest sens au fost investițiile bancare, monopolurile, întreprinderile finanțate integral de la buget și planificarea.

Ideologia oficială a regimului a fost proclamată în 1931 sub denumirea de „Kemalism”.

Pentru meritele sale în construirea Turciei moderne, Parlamentul i-a acordat, încă din timpul vieții, titlul de "Atatürk", însemnând "tatăl tuturor turcilor".

Puține națiuni se pot mândri cu o astfel de personalitate în istoria lor. Kemal a fost nu doar un lider militar de succes, dar a și pus bazele unei Constituții democratice și a implementat reforme care au condus Turcia pe drumul națiunilor moderne.

Toate aceste măsuri, însoțite de abolirea Califatului și eliminarea ordinului dervișilor (călugării musulmani), după o revoltă kurdă produsă în 1925, au dat o puternică lovitură poziției Islamului în viața socială a Turciei.

„Rețeta populistă este simplă: se identifică o serie de subiecte sensibile, aflate pe agenda publică și se promovează un discurs politic capabil să acrediteze convingerea că există soluții simple, eficiente, fără costuri economice și sociale, ba chiar cu avantaje de acest gen, dar pe care adversarii politici, din rea-voință, nu le aplică, pentru că s-au rupt de popor, sunt corupți, nu promovează decât interesele clientelei politice de partid.

Astfel, una dintre construcțiile de imagine cele mai eficiente, folosită cu succes de către toți liderii populiști, a fost cea potrivit căreia toate problemele de natură economică și socială au la origine „pervertirea sistemului”, respectiv generalizarea corupției. Ca urmare, spun ei, este suficient să pui sub control corupția, să-i pedepsești pe corupți, și, ca prin minune, se rezolvă toate problemele societății.

Oamenii așteaptă, firesc, să se întâmple minunea. Numai că, fenomen complex, corupția nu se combate doar cu „voință politică”...

Cum rezultatele pozitive promise întârzie să se manifeste, iar cetățenii sunt nemulțumiți, se construiesc justificările și se vorbește de rezistența la schimbare a „sistemului ticăloșit”. Sunt culpabilizate instituțiile statului, se aruncă vina pe democrație, care este „bolnavă”, se spune că ar fi de preferat o „dictatură sănătoasă”, care să aplice legea fără milă.

Regula acestui tip de demers spune că un eșec naște noi „soluții simple”: se cere modificarea Constituției și a legilor, se cer pedepse mai aspre, puteri extinse pentru poliție și armată, se cere restrângerea drepturilor și libertăților cetățenești sau alegeri anticipate, care să dea „puterea definitivă” celor care „pot face ordine”...

Poate că înțelegând, grație unui efort intelectual remarcabil, materializat în acest studiu sociologic amplu, fenomenul populist și consecințele sale, vom ști cum să reacționăm în prezența sa. Diferența între omul politic și demagog este dată de responsabilitatea demersului în spațiul public”.

Fragment din prefața lucrării lui Guy Hermet, „Sociologia populismului”, Editura Artemis, București, 2007, pp. 2-3

„Se impune o constatare: populismul este asociat fie cu eșecul regimurilor autocratice, fie cu eșecul regimurilor democratice corupte. Lipsa libertății și deziluzia egalității sunt cele care împing masele spre alte soluții...

Populismul contemporan, *mutatis mutandi*, a găsit un nou impuls în societatea de consum și mijloacele moderne de comunicare. Este vorba de o perversiune remarcabilă a atitudinilor populiste recente... Media, în special televiziunea, multiplică în imagini derularea discursului; forma emoțională pune stăpânire pe cugetarea vorbită.

Este o adresare către popor. Omul populist se adresează întregului popor și mai ales celor lipsiți de putere, celor care se supun, în tăcere, în fața situației fără ieșire și a mizeriei. În această adresare se evocă marile mituri fondatoare în care rezidă forța și rațiunea sa de a fi....

Pe de altă parte trebuie să insistăm asupra contextului: populismul apare întotdeauna pe fondul unei situații de criză socială. Semnificația sa se află în ascensiune, de vreme ce funcționarea statului devine ermetică în raport cu poporul, iar clasa politică este vinovată de o confiscare ipocrită a puterii. Aceste fenomene sunt însoțite de o epuizare culturală și ideologică, de o lipsă a încrederii în viitor și de o doză letală de conformism. Coeziunea socială (națională) încetează a mai fi un zid de apărare contra procesului de dezintegrare și a acțiunii corozive a imobilității instituțiilor. De unde și senzația de îmbătrânire. În realitate, este vorba despre absența unui proiect comun. Este rezultatul acțiunii comune a trei factori: decepția, frustrarea și așteptarea. Credința în guvernare se fisurează, iar viitorul provoacă teamă. Îndoiala se transformă într-o tăcere politică complice și într-un individualism îngust. Persistă un sentiment difuz și contradictoriu de ordine și schimbare.

În concluzie, neopopulismul nu anunță sfârșitul unui sistem, nici începutul altuia, ci starea de ruină a guvernării democratice. De unde și necesitatea de a-l (re)cunoaște, nevoia de a-l înțelege și interesul de a-l canaliza cât mai curând posibil”.

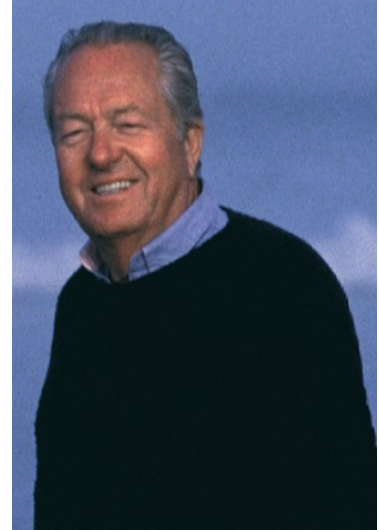
Alexandre Dorna, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004, pp. 232 - 234

Alberto Fujimori
(n. 1938)

Carlos Saúl Menem
(n. 1930)

Jean – Marie Le Pen
(n. 1928)

Jörg Haider
(n. 1950)

Carl Ivar Hagen
(n. 1944)

Pia Kjaersgaard
(n. 1947)

Frank Vanhecke
(n. 1959)

Cristoph Blocher
(n. 1940)

Ronald Barnabas Schill
(n. 1958)

9.2 Tipologia populismului

Opiniile cu privire la efectele populismului variază de la o extremă care consideră mișcările populiste de masă ca fiind iraționale și introducând instabilitate în procesul politic la o alta care le califică drept forțe „democratice și pozitive” în societate.

Autori precum Margaret Canovan⁶, au considerat că ambele perspective polare sunt eronate, considerând că populismul modern include două forme principale - agrarian și politic, care se divid la rândul lor în mai multe subcategorii.

Populismul agrarian include:

- mișcări ale fermierilor cu agende economice radicale, cum ar fi Partidul Cetățenilor (*People's Party*), care a funcționat în Statele Unite ale Americii la sfârșitul secolului XIX, denunțând corupția capitalistă și promovând un populism anti-urban;
- mișcări pentru subzistență ale țăranilor, cum ar fi milițiile *Green Rising*, care au apărut după primul război mondial în Europa de Est;
- intelectualii care au prezentat într-o formă romantică munca țăranilor, construind mișcări agrare radicale, cum ar fi *narodnicii* ruși;

Populismul politic include:

- democrația populistă, caracterizată prin apelul la o participare politică sporită, prin reforme de genul referendumurilor populare;
- populismul politic caracterizat prin apelul neideologic la popor, vizând constituirea unei coaliții;
- populismul reacționar, de tipul celui promovat de guvernatorul de Alabama, George Corley Wallace, adept al unei platforme politice po-segregaționiste;
- dictatura populistă, de tipul celei înființate de Juan Péron în Argentina.

⁶ Canovan, Margaret. 1981. *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich

Populismul în Rusia

Mișcarea populiștilor ruși (*narodniki*), apărută în Rusia în a doua jumătate a secolului XIX, și-a luat denumirea de la expresia în limba rusă *Хождение в народ* („Întoarcere către popor”).

Curentul ideologic menționat a apărut după emanciparea țărilor, produsă în 1861, care a marcat sfârșitul epocii feudale în Rusia. Promotorii săi, deși nu s-au constituit într-o organizație concretă, au îmbrățișat idealul răsturnării monarhiei și așa numiților *kulaks* (fermieri), de către clasa revoluționară - țăranimea, pentru a împărți pământurile. Mișcarea nu s-a bucurat de o influență considerabilă, în primul rând datorită faptului că inițiatorii săi, aparținând în majoritate intelectualității și clasei de mijloc, au întâmpinat dificultăți în a se adresa țăranilor și a înțelege cultura acestora. Ca reacție la măsurile represive deosebit de dure ale poliției secrete țariste, narodnicii au pus bazele primului partid revoluționar din istoria Rusiei – „Voința poporului”, care nu a ezitat să apeleze la terorism ca mijloc de punere în practică a programului revoluționar.

Mișcarea narodnicilor a exercitat o influență directă asupra ideilor politice din România, prin contribuțiile sociologului și criticului literar Constantin Dobrogeanu – Gherea (1855 – 1920), membru marcant al Partidului Socialist Român și teoretician al marxismului și ale lui Constantin Stere (1865 – 1936), care în tinerețe fusese membru al partidului „Voința Poporului”. Arestat pentru activitate revoluționară în 1884, Stere a fost trimis în exil în Siberia, pentru trei ani. Refugiat la Iași, în 1893 a înființat Societatea studentescă „Datoria”, având drept obiectiv educarea țăranilor. Patru ani mai târziu a pus bazele poporanismului, curent ale cărui repere teoretice au fost creionate în eseu „Poporanism sau social democrație?”, publicat în revista „Viața românească”, pe care a fondat-o împreună cu Paul Bujor. Autorul a susținut, asemenea narodnicilor, că în dezvoltarea unei țări agrare socialismul marxist nu reprezintă o etapă obligatorie întrucât proletariatul este insignifiant, susținând că cea mai bună soluție pentru România o constituie un socialism țăranesc, întemeiat pe mica proprietate agricolă.

9.3 Populismul în America Latină

Populismul a constituit o puternică componentă a istoriei politice a Americii Latine. El a permis unor state slabe, relativ tinere, să țină sub control dezordinea și să dobândească un grad rezonabil de stabilitate pe timpul derulării unui proces de industrializare pe scară largă. Deși a apelat la un vocabular naționalist și la o retorică convingătoare, populismul a fost adesea slab din punct de vedere ideologic. În esență, populismul a permis liderilor și partidelor conducătoare să preia ideile revoluționare ale maselor și să le redirecționeze într-o direcție nerevoluționară. Conducătorii populiști au acordat o importanță deosebită relației strânse dintre stat și muncă, aducătoare de avantaje sociale și economice.

Debutul liderilor populiști în regiune l-a constituit mandatul primului președinte paraguayean după dobândirea independenței țării față de Spania - José Gaspar Rodríguez de Francia y Velasco. Acesta s-a menținut la putere între 1813 și 1840, solicitând și primind din partea congresului puteri depline pe viață⁷.

În secolul 20 în America Latină au apărut numeroși lideri carismatici, descriși ca fiind populiști: președintele Chile - Carlos Ibáñez del Campo (1927 – 1931, 1952 - 1958), președintele Braziliei - Getúlio Dornelles Vargas (1930 – 1945, 1951 - 1954), președintele Mexicului - Lázaro Cárdenas del Rio (1934 – 1940), liderul revoluționar cubanez Ernesto Guevara de la Serna, cunoscut în întreaga lume drept Che Guevara (1928 - 1967), președintele argentinian Juan Domingo Perón (1946 – 1955, 1973 - 1974) și, mai recent, președintele Cubei – Fidel Alejandro Castro Ruz (1976 - 2006), președintele Peru - Alan Gabriel Ludwig García Pérez (1985 – 1990, 2006 - prezent), președintele Venezuelei - Hugo Rafael Chávez Frías (1999 - prezent) și președintele Argentinei - Néstor Carlos Kirchner (2003 - prezent).

⁷ Cunoscut sub numele de „El Supremo” și celebrat astăzi ca un erou național, acesta a manifestat frecvent dereglări psihice, luând decizii din cele mai „bizare”, de la scoaterea în afara legii a opoziției și interzicerea presei și serviciului poștal, la închiderea totală a granițelor și interzicerea Bisericii Catolice, pentru a se autoproclama lider al bisericii paraguayane, situație care a dus la excomunicarea sa de către Papă.

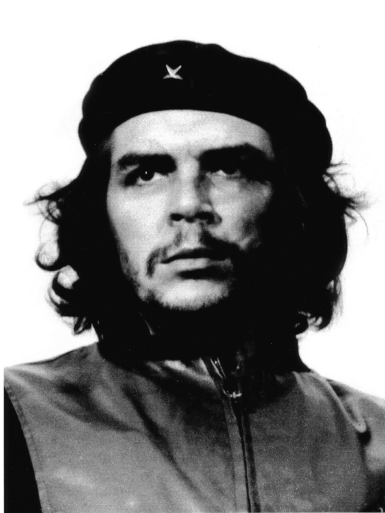
Carlos Ibáñez del Campo
(1877 – 1960)

Getúlio Dornelles Vargas
(1882 – 1954)

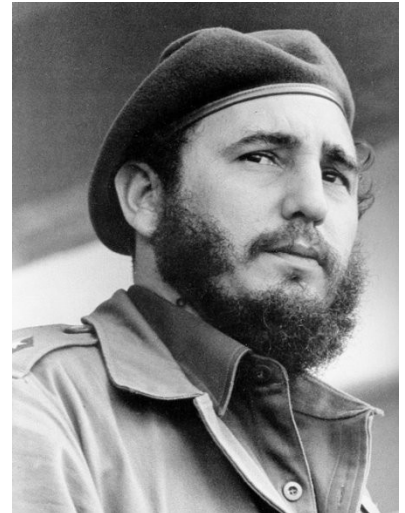
Lázaro Cárdenas del Río
(1895 – 1970)

Ernesto Guevara de la Serna
(1928 – 1967)

Juan Domingo Perón
(1895 - 1974)

Fidel Alejandro Castro
Ruz (n. 1926)

Alan Gabriel Ludwig
García Pérez (n. 1949)

Hugo Rafael Chávez Frías
(n. 1954)

Néstor Carlos Kirchner
(n. 1950)

„În Venezuela, președintele Hugo Chavez își maschează prost populismul printr-o pseudoteorie: bolivarismul, o formă de independentism de stânga, care amestecă modelul revoluționar al lui Fidel Castro și Che Guevara cu monopolul asupra extracției de petrol, asumându-și imaginea de apărător al cetățenilor săraci împotriva oligarhilor funciari și celor ce dețin companiile petroliere. Pentru a-și legitima puterea, Chavez a făcut apel la asistență ideologică din Cuba comunistă, intrând astfel în mod fățiș în contradicție cu autoritățile americane și în special cu George W. Bush, pe care îl numește „El Diablo”. Alianțele politice pe care le-a asumat în numele poporului venezuelean îi includ, alături de Castro, pe președintele Iranului și pe alți lideri din lumea a treia (țările nealinierte), care numai democrații nu pot fi numiți. Revoluția sa bolivaristă s-a redus până la urmă la folosirea profitului enorm obținut de pe urma petrolului pentru a „mitui” populația săracă din suburbiile marilor orașe sau din satele selvei. În schimbul acestei mite – benzina și alte bunuri de larg consum sunt aproape gratuite pentru cei considerați săraci – Chavez le cere să boicoteze celelalte clase sociale, în special clasa mijlocie, considerată de liderul venezuelean principalul său dușman.

În emisiuni televizate ce durează ore bune, Chavez stă de vorbă cu poporul îndemnându-l fățiș să se opună legalității și ideilor de proprietate. Iar, când diverse grupuri sociale se revoltă – așa cum a fost cazul muncitorilor din industria petrolieră –, „blândul” președinte reacționează prin forță, șantaj și naționalizare. Astfel, într-un amestec de peronism și democrație de fațadă, Chavez vrea să se impună lumii întregi ca un salvator al socialismului și al dreptății sociale. Deși își asumă formula socialistă și se declară cel mai bun prieten al lui Fidel Castro, Chavez se consideră și un creștin fervent, îmbinând într-o manieră latino-americană revoluția socialistă cu Hristos”.

Andrei Țăranu, *Populismul ca nouă provocare a democratizării*, în „Cadran politic”, nr. 45/2006

9.4 Populismul în Statele Unite ale Americii

America s-a confruntat cu apariția unor formațiuni politice populiste încă de la sfârșitul secolului XIX. „Partidul Populist” (*Populist Party*), înființat în 1889 pe baza „Alianței Fermierilor”, constituită în Texas în 1876 pentru a promova acțiunea economică colectivă a fermierilor, „Partidul Bancnotelor” (*Grenback Party*), care a funcționat între 1874 și 1884, opunându-se controlului statului asupra sistemului monetar, considerat o pârghe prin care putea fi fixată arbitrar valoarea produselor și muncii, Partidul Progresist din 1912 (*Progressive Party of 1912*), condus de Theodore Roosevelt, a cărui platformă considera „distrugerea ... alianței nelegiuite dintre afaceriștii și politicienii corupți prima sarcina a oamenilor de stat ai momentului”, mișcarea „Împărtășind bogăția noastră” (*Share Our Wealth*), înființată în februarie 1934 de către senatorul Huey Long, cu scopul declarat de a „redistribui bogăția națională”, sunt numai câteva din numeroasele formule ideologice populiste din istoria modernă a Statelor Unite.

Sporadic, astfel de mișcări s-au manifestat în viața politică americană și după al doilea război mondial. Spre exemplu, guvernatorul statului Alabama George Corley Wallace, a condus o mișcare populistă care s-a bucurat de o largă susținere în cinci state, dobândit 13,5% din voturile exprimate la alegerile prezidențiale din 1968. Patru ani mai târziu, campania împotriva intelectualilor și reformelor liberale, promisiunile de îmbunătățire a sistemului de protecție socială și asigurări medicale i-au adus un număr semnificativ de voturi din partea muncitorilor.

Populismul este în continuare prezent pe scena politică americană. Elemente populiste au fost evidențiate de către analiști politici și jurnaliști în campaniile prezidențiale ale miliardarului texan Henry Ross Perot (1992 și 1996), activistului ecologist Ralph Nader (1996, 2000 și 2004), care a combătut politica externă a SUA din ultimul deceniu, considerând-o drept corporatistă, imperialistă și contrară valorilor fundamentale ale democrației și drepturilor omului, kongresmenului democrat Dennis Kucinich și activistului în domeniul drepturilor omului Alfred Charles "Al" Sharpton Jr. (2004).

9.5 Demagogie și populism

În sens generic, prin „demagog” se înțelege o persoană care apelează la promisiuni mincinoase și fraze bombastice pentru a-și crea popularitate.

Termenul „demagogie” (provenit din limba greacă, *demos* însemnând „popor” și *agogos* - „care conduce”) se referă la o strategie politică pentru câștigarea și menținerea puterii politice care speculează temerile și așteptările publicului, utilizând tehnici de retorică și propagandă menite să îi sporească popularitatea, apelând la teme naționaliste sau populiste.

Umoristul și criticul american Henry Louis Mencken (1880 – 1956) a definit demagogul drept „persoana care predică doctrine despre care știe că nu sunt adevărate, unor oameni pe care îi consideră idioți”.

Deși această definiție pune accent pe utilizarea minciunii, demagogii experimentați se limitează de cele mai multe ori să pună în conținutul discursului anumite accente care vor determina un ascultător neavizat să tragă o concluzie care să îi satisfacă așteptările, bazată nu pe realitate, ci pe ceea ce ar dori să audă.

Demagogii pot apela la erori logice, deși persuasiunea face apel frecvent la sentimente și mai puțin la rațiune. Cel mai adesea demagogii apelează la jumătăți de adevăruri, omisiuni sau distorsionări ale unui mesaj, cu scopul de a obține avantaje politice.

Referindu-se la unul dintre liderii cei mai populiști ai secolului XX, Adolf Hitler, generalul Erich Ludendorff, unul din susținătorii inițiali ai acestuia, avea să îi mărturisească președintelui Germaniei, Paul von Hindenburg, la auzul veștii că l-a desemnat pe Hitler în importanta poziție în stat: „Numindu-l pe Hitler Cancelar al Reichului, ați încredințat Patria noastră sacră unuia din cei mai mari demagogi ai tuturor timpurilor. Profetesc faptul că acest om rău va împinge Reichul nostru în abis și va provoca un rău nemăsurabil națiunii noastre. Generațiile viitoare vor blestema deasupra mormântului dumneavoastră pentru această acțiune”.

Într-adevăr, Hitler va deveni un maestru al demagogiei, apelând, pentru a-și consolida puterea, la prejudecățile etnice și naționale ale poporului german, căutând permanent „țapi ispășitori” și neezitând să folosească mijloace de intimidare pentru a genera teama adversarilor politici.

Demagogii utilizează numeroase metode pentru câștigarea încrederii publicului țintă.

O tipologie frecvent citată a acestora face distincție între metode care nu implică „violarea logicii” și metode care implică „violarea” logicii.

Din prima categorie fac parte următoarele metode:

1. „Mere și portocale” – amestecul unor elemente care nu pot fi comparate. Spre exemplu, „guvernul nostru a crescut cheltuielile sociale cu 10 miliarde lei, în timp de guvernul anterior a suplimentat aceste cheltuieli cu doar 0,5%”. Evident, a doua referire induce impresia de mai puțin, dar nu putem fi siguri că așa stau lucrurile decât dacă am deține informații privind suma care se ascunde în spatele procentului.

2. „Jumătatea de adevăr” – enunțuri care sunt adevărate doar într-un sens strict, dar încadrate în context își pierd valabilitatea. Spre exemplu, „opoziția ne acuză că am diminuat cheltuielile alocate educației, dar în ultimii 3 ani guvernul nostru a crescut aceste cheltuieli cu 5 miliarde lei”, fără a se menționa că, datorită inflației, sumele alocate în realitate sunt mai mici decât în urmă cu 3 ani.

3. „Falsa autoritate” – apelul la autoritatea recunoscută a unei persoane dar într-un domeniu în care expertiza acesteia este minimă sau nulă. Spre exemplu, „profesorul a citit cartea mea și a apreciat-o în mod deosebit”, fără a se menționa că este vorba de profesorul de chimie care a citit o carte de politologie.

În categoria metodelor care implică „violarea” logicii sunt incluse:

1. „Falsa dilemă” – inducerea ideii că sunt posibile doar două opinii cu privire la un anumit subiect. Spre exemplu, „A nu este cu noi, de aceea este împotriva noastră”, ignorându-se posibilitatea unei poziții neutre sau divergente.

2. „Demonizarea” – identificarea adversarului ca o amenințare majoră. Adesea această metodă presupune fabricarea de „țapi ispășitori”, pentru a-i

învinui pe alții de fapte pentru care nu sunt responsabili. La acest rezultat se poate ajunge inclusiv prin apelul la termeni vagi pentru a desemna opoziția și apoi la stereotipizarea acesteia.

3. „Sperietoarea” – caracterizarea eronată a poziției adversarului, urmată de elaborarea de argumente împotriva poziției atribuită premeditat eronat acesteia.

4. „Întrebarea prefabricată” – lansarea unei întrebări care implică o activitate, o poziție etc. pe care adversarul nu a desfășurat-o sau exprimat-o niciodată. Spre exemplu, „Când veți înceta să mai dați mită?”.

Analizând comparativ mesajul populist și cel demagogic, Guy Hermet (2007, p. 70) a identificat cinci deosebiri principale, care se referă la: tipul de raport pe care emițătorii celor două discursuri pretind să-l întrețină cu poporul, registrul afectiv în care se situează, diagnosticul acestora asupra relelor la care este supus poporul, natura ofertei politice și poziția față de democrație:

Criteriu	Populist	Demagogic
Raportul cu poporul	Încarnarea adevăratului popor de către emițătorul mesajului	Fără încarnare; emițătorul este binefăcătorul poporului
Registrul discursului	Afectiv și de proximitate	Avantajele oferite sunt semnificative, nu discursul
Diagnostic	Realitatea descrisă într-o manieră denunțătoare	Nici o descriere a realității, nici o adevărată acuzație
Natura ofertei politice	Soluție curativă antipolitică simplă	Anunțarea avantajelor imediate fără discurs argumentativ
Poziția	Necesitatea unei reforme profunde	Tăcere. Cadru privilegiat al demagogiei

Bibliografie

Berlet Chip, Matthew N. Lyons, *Right-Wing Populism in America: Too Close for Comfort*, Guilford Press, New York, 2000

Betz Hans-Georg, *Radical Right-wing Populism in Western Europe*, St. Martins Press, New York, 1994

Conniff Michael, *Populism in Latin America*, University of Alabama Press, London, 1999

Hayward Jack, *Elitism, Populism and European Politics*, Clarendon Press, Oxford, 1996

Hermet Guy, *Sociologia populismului*, Editura Artemis, București, 2007

Jeffrey Bell, *Populism and Elitism: Politics in the Age of Equality*, Regnery Publishing, Washington, 1992

Scurtulescu Antonia, *Promisiunea politică*, Editura Lucman, București, 2006

Taggart Paul, *Populism*, Open University Press, Buckingham, 2000

Capitolul al X-lea. Charisma în politică

Termenul „charismă” provine din limba greacă, $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\sigma\mu\alpha$ însemnând “dar” sau „favoare divină”. El se referă la o trăsătură de personalitate relativ rar întâlnită la anumiți indivizi, care include un șarm extrem și calitatea de a atrage simpatia celorlalți, dublate de capacități de comunicare și persuasiune native deosebite. Noțiunea este greu de definit cu exactitate, în primul rând datorită absenței unor criterii unanim acceptate de caracterizare a acestei trăsături de personalitate.

De regulă, termenul este utilizat pentru a descrie un individ care deține o capacitate ieșită din comun de a conduce, persuadea, inspira sau influența alte persoane. Persoanele înzestrate cu o astfel de trăsătură de personalitate atrag într-o măsură ieșită din comun atracția și admirația semenilor lor. În limbajul curent, există numeroși termeni care descriu multiplele fațete ale unei astfel de trăsături: exuberanță, energie pozitivă, șarm, „magnetism” personal, „electricitate” etc.

În pofida puternicelor emoții pe care le induc celorlalți, indivizii charismatici degajă un calm ieșit din comun, încredere, autenticitate, captează atenția și posedă foarte bune abilități de comunicare (oratorice).

Deși etimologia cuvântului („dar divin”) sugerează că această trăsătură nu poate fi achiziționată, fiind înăscută, după unii autori charisma poate fi învățată sau dobândită.

În domeniul științelor socioumane, termenul „charismă” a fost introdus de sociologul german Max Weber (1864 – 1920). În lucrarea „Economie și societate” (1922), autorul menționat făcea distincție între trei forme de autoritate: tradițională (feudală), legală (rațională) și charismatică. Prin „charismă” Weber înțelegea o anumită calitate a personalității unui individ în virtutea căreia acesta este considerat „altfel” decât ceilalți, ca fiind dotat cu calități „supranaturale” sau cel puțin excepționale. Nefiind accesibile oricui, aceste calități exemplare îndreptățesc calificarea persoanei respective drept conducător.

Autoritatea charismatică este puterea legitimată pe baza calităților personale excepționale ale unui lider sau a demonstrării unor realizări extraordinare, care inspiră loialitate și obediență subordonaților. Acest tip de autoritate este în întregime dependent de lider, absența acestuia, indiferent de motiv, putând conduce la dizolvarea puterii autorității. Datorită lipsei organizării formale, autoritatea charismatică depinde mai puternic de perceperea legitimității autorității decât celelalte forme de autoritate. Spre exemplu, un lider religios charismatic necesită credința puternică că liderul a fost atins de Dumnezeu, fiind un guru sau profet. Dacă această credință se diminuează, puterea liderului charismatic poate scădea într-un ritm accelerat.

Pentru Weber autoritatea charismatică nu se bazează atât pe trăsăturile liderului, ci pe relația specială dintre lider și supușii săi, într-un mod asemănător celui în care Sigmund Freud a transformat psihologia maselor a lui Gustave Le Bon prin introducerea conceptului de „identificare”. În opinia psihanalistului german, validitatea charismei e bazată pe recunoașterea de către adepți (*Anhänger*) a liderului. Din punct de vedere psihologic recunoașterea reprezintă un abandon personal total, bazat pe o credință determinată fie de entuziasm, fie de necesitate sau speranță.

Întrucât considera sociologia o știință neutră din punct de vedere axiologic, Weber a abordat diferitele tipuri de dominație charismatică într-o manieră identică, nefăcând nici un fel de diferențiere între charisma profeților, „marilor salvatori”, șefilor militari sau politicienilor. În domeniul politic autoritatea charismatică include figuri de regi, de „eroi”, dar și de dictatori. Conducerea charismatică este adesea prezentă în statele autoritate (autocrații, dictaturi, teocrații). Pentru a-și menține autoritatea, liderii unor astfel de regimuri instituie un cult al personalității care constituie o încercare de a obține legitimitatea apelând la alte forme de autoritate.

Întrucât autoritatea charismatică nu are la bază elemente externe, precum celelalte tipuri de autoritate, legătura dintre figura autoritară și adepți are o puternică încărcătură emoțională. Aceștia manifestă un devotament izvorât dintr-o încredere deplină în lider, adesea oarbă și fanatică. Ca atare, relațiile dintre cele două părți sunt deosebit de solide.

Autoritatea charismatică nu apare niciodată pe un teren viran. De fiecare dată există anterior unele forme de autoritate tradițională sau legală, care creează norme și structuri sociale. Aceste forme de autoritate sunt însă limitate prin însăși natura lor, fiind supuse unor constrângeri pe care charisma fie nu le recunoaște, fie nu le acceptă. Autoritatea charismatică evoluează de fiecare dată în contextul granițelor fixate de autoritatea tradițională sau rațională (legală), dar prin natura sa tinde să modifice această autoritate și, din acest motiv, este adesea percepută ca revoluționară.

Autoritatea charismatică nu este stabilă și nu are nevoie de consistență. Ea se caracterizează printr-o dinamică accentuată, constituind un mijloc de răsturnare a tradițiilor și cadrului normativ în favoarea unei ordini politice și sociale complet noi. În această particularitate se află și germenii propriei sale distrugerii. Grupurile sociale nu pot trăi într-o permanentă revoluție, având nevoie de sisteme stabile în care să evolueze.

Charisma este opusă rutinei, dar oamenii sunt ființe sociale care dezvoltă, în mod natural, rutina. Ca orice alte grupuri, și cele constituite în jurul unui lider charismatic devin rutiniere iar rutina se transformă în tradiție. Weber a folosit termenul *charismă rutinizată* (*routinized charisma*) pentru a descrie instituționalizarea parțială a carismei, prin desemnarea unor poziții specifice, deschise exclusiv persoanelor care demonstrează abilități speciale. Charisma instituțională este reprezentată, de asemenea, prin charisma postului (*charisma of office*), specifică ocupanților unor poziții profesionale, cum ar fi preoții, care au nevoie de calități deosebite pentru a putea profesa. Prin contrast, charisma personală pură rezistă influențelor instituționale. Dacă deținătorii carismei instituționalizate sunt, de regulă, asociați cu idei spirituale sau normative derivate din tradițiile existente, liderii charismatici transmit mesaje normative ai căror autori primari sunt.

Inevitabil, într-un astfel de context liderul charismatic trebuie să dispară și orice înlocuitor constituie doar o „umbră” a originalului. Învățăturile conducătorului original, vor deveni, dacă grupul supraviețuiește pierderii

liderului, tradiții. Astfel, autoritatea charismatică devine autoritate tradițională. Acest proces s-a produs în creștinism, islamism și chiar budhism. Spre exemplu, Mohamed, care a deținut o autoritate charismatică ca „Profet”, a fost succedat de autoritatea tradițională a Islamului, un exemplu clar de „rutinizare” în viziunea lui Weber. Normele constituite ca urmare a rutinizării supraviețuiesc personalității charismatice, permițând ca ceea ce aceasta a creat să continue să existe.

Studiul charismei prezintă o importanță deosebită nu doar pentru cercetătorii științelor socioumane (psihologie, sociologie etc.), ci pentru toți cei a căror profesie presupune producerea unei impresii deosebite asupra publicului: actori, cântăreți, lideri religioși și nu în ultimul rând politicieni.

În opinia altor autori, cum ar fi sociologul francez Pierre Bourdieu (1930 – 2002), un lider are charismă numai dacă alții acceptă că o are. De regulă, a susținut Bourdieu, charisma depinde de un „act inaugural”, cum ar fi o „bătălie” politică decisivă sau un discurs „mișcător”, moment începând cu care persoana charismatică este percepută ca atare.

Din perspectiva psihologiei, charisma reprezintă un set de trăsături de personalitate distincte care, împreună, alcătuiesc ceea ce se cheamă „magnetismul personal”.

În opinia lui Richard Wiseman, profesor de psihologie la Universitatea din Hertfordsire, o persoană charismatică are trei atribute principale: percepe propriile emoții foarte puternic; le induce altora; este rezistentă la influența altor persoane charismatice.

Într-o cercetare efectuată pe unsprezece lideri charismatici, supuși unui test psihometric, psihologul australian Len Oakes a identificat, printre particularitățile de personalitate ale acestora, elemente de narcisism, precum și o doză de energie peste medie și o claritate interioară neafectată de anxietățile și vinovățiile care îi perturbă pe oamenii obișnuiți.

Poate fi charisma măsurată? Unii autori susțin că da. În opinia lui Howard Friedman, profesor de psihologie la Universitatea din California, charisma poate

fi măsurată prin examinarea unor indicatori nonverbal, cum ar fi expresia facială, gesturile și mișcările corpului. Spre exemplu, persoanele charismatice zâmbesc natural, își rotesc privirea și adesea își ating interlocutorii în timpul conversației. Autorul menționat a elaborat un instrument științific pe care l-a denumit Testul Comunicării Afective (*Affective Communication Test*), folosit pentru „identificarea persoanelor populare (chiar dacă sunt timide) și influente, datorită abilității lor de a transmite emoții prin indicatori nonverbal”.

Liderii charismatici au un set de valori foarte puternice care le ghidează comportamentul și opinii vizionare, care determină un grup sau o organizație să acționeze în afara status quo-ului. Ei vorbesc dinamic, puternic, persuasiv, determinându-i pe ceilalți să le îmbrățișeze viziunea și să dorească să o transpună în realitate. De cele mai multe ori, acest tip de lideri sun încrezători în forțele proprii, neconvenționali, își asumă riscuri și au o doză suficientă de competență pentru ca oamenii să aibă încredere în conducerea lor. Relația trebuie să funcționeze însă în ambele sensuri: este esențial ca adepții să îl perceapă pe lider ca fiind charismatic.

Contextul joacă un rol important în apariția liderilor charismatici. De regulă ei se ivesc în situații de criză, pentru că în astfel de momente indivizii sunt predispuși să privească spre o persoană capabilă să îi ajute să depășească criza.

Aspectul fizic constituie o componentă esențială a charismei. Unii autori utilizează, pentru a descrie charisma, noțiuni precum „apeal”, „alură”, „prezență”. Când o persoană charismatică intră într-o încăpere, spre exemplu, oamenii îi remarcă prezența și își îndreaptă atenția asupra sa. Există însă și autori care contestă asocierea dintre charismă și atractivitatea fizică. Ceea ce contează este poziția exprimată de un astfel de lider, susțin adepții acestei orientări. Dacă liderul are o prezență fizică plăcută, dar nu exprimă un punct de vedere atractiv, auditoriul nu se poate identifica cu el. Istoria modernă include suficiente nume de lideri politici charismatici lipsiți de atractivitate. Primul ministru britanic Sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874 – 1965), spre exemplu, a fost o persoană complet neatractivă. Cu toate acestea, includerea sa în categoria liderilor charismatici nu este contestată de nimeni.

Charisma lui Winston Churchill poate fi redusă la patru elemente principale.

Prima componentă a constituit-o munca intensă și rezistența deosebită la efort. Deși avea 61 de ani când a devenit prim-ministru, Churchill s-a remarcat printr-o capacitate de muncă și atenție la detalii care i-a uimit pe colaboratorii săi. El era capabil să „absoarbă”, analizeze și integreze într-un timp scurt un volum impresionant de documente. Vasta sa experiență politică (începând cu primul război mondial deținuse portofoliul a numeroase ministere și numeroase alte însărcinări) i-a permis ca adesea, să se adreseze miniștrilor în Camera Comunelor făcând referire la detalii din ministerele de care răspundeau pe care aceștia nu le cunoșteau, punându-i în vizibilă dificultate. Istoricii britanici menționează faptul că în perioada în care deținuse mandatul de Lord al Amiralității (1939 – 1940), în condițiile stării de urgență, Churchill constata că se pescuia o cantitate insuficientă de pește. Convocându-i pe responsabili din domeniu, Churchill avea să dea celebra dispoziție: „Trebuie să avem o politică de pescuit. Raportați-mi până la miezul nopții”.

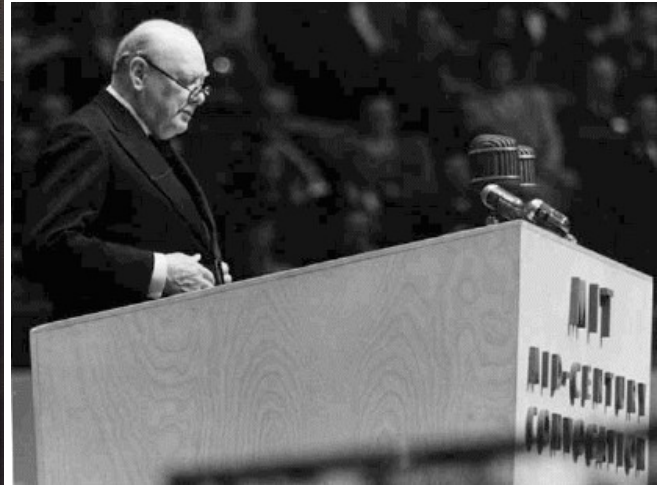
Cel de-al doilea element al charismei sale l-a constituit cunoașterea aprofundată a strategiei militare. Istoricii militari au evidențiat faptul că premierul britanic a fost, într-o măsură mai mare decât „lorzii războiului” din Berlin sau Roma, un mare conducător militar. Asta nu înseamnă că nu a comis erori pe parcursul războiului, ci că a avut un simț aparte de a-i recunoaștere pe comandanții valoroși și a-i plasa în cele mai potrivite funcții. Poate cel mai important avantaj conferit de acest element al charismei l-a constituit faptul că i-a permis să poarte un dialog direct cu generalii și amiralii săi, fixând împreună, pe tot parcursul războiului, o agendă de priorități adecvată evoluției evenimentelor.

A treia componentă a charismei este și cea care i-a asigurat locul în istoria oratoriei: pasiunea retoricii sale. Discursurile sale, oficiale sau familiare, având un stil sobru sau încărcat de metafore, au fost analizate în repetate rânduri. Specialiștii în comunicare au evidențiat faptul că profunda sa documentare, în cele mai diverse domenii, i-a permis să elaboreze discursuri de o calitate aparte. Spre deosebire de alți politicieni, Churchill nu a apelat la serviciile unor „scriitori de discursuri”, nu doar pentru că deținea un simț aparte al inflexiunilor limbii, ci și pentru că, în vreme de război, retorica nu constituia un mijloc de promovare personală. Churchill a dispus de talentul de a-și adapta discursurile auditoriului și contextului. El a fost capabil să înlăture barierele dintre clasele sociale, adresându-se tuturor celor divizați prin educație, mod de comportament sau soartă. Când s-a adresat francezilor cu celebra formulă „Français, c'est moi, Churchill qui vous parle”, premierul britanic a adus în mintea acestora imaginea lui Napoleon conducându-și trupele împotriva prusacilor, dar a fost suficient de diplomat pentru a nu menționa că acest demers s-a finalizat prin Waterloo. De altfel, unii ascultători ai discursurilor sale au mărturisit că mesajele radiodifuzate au avut asupra lor efectul unei adevărate „transfuzii de sânge”, revigorându-le încrederea în victorie. Nici una din aceste realizări nu ar fi fost posibilă prin simple „artificii” ale tehnicii discursive. Churchill a reușit să ridice moralul conaționalilor săi deoarece a identificat, grație clarității gândirii, cele mai bune motivații pentru a-i ține în formă.

Ultimul element al charismei este cel pe care s-au bazat toate celelalte: calitatea morală indiscutabilă. Churchill nu a confundat bunătatea cu sfințenia. El a savurat puterea și autoritatea așa cum își savura trabucurile dar s-a impus totodată ca un om politic generos, dând dovadă de loialitate inclusiv față de cei care nu meritau un astfel de sentiment. Toate gesturile de acest fel au fost comise din suflet și cu o transparență sinceră.

Cu toate acestea, eficientul administrator al afacerilor statului s-a dovedit a fi lipsit de geniu în calitate de tactician al partidului.

Privind retrospectiv, este dificil de explicat cum principalele democrații occidentale, atât de greu încercate de război, au reușit să aleagă lideri (cum a fost și președintele Franklin Delano Roosevelt în Statele Unite) care au reușit nu doar să inspire respect, ci să atragă și dragostea concetățenilor lor.

Autoritatea lui Churchill, susțin analiștii politici, s-a bazat în primul rând pe puterea cuvintelor. Când Marea Britanie s-a confruntat cu amenințarea iminentă a invaziei Germaniei naziste, Churchill s-a adresat națiunii într-un discurs radiodifuzat, cu următorul mesaj: „Nu am ce să vă ofer decât sânge, trudă, lacrimi și sudoare. Ne așteaptă multe, multe luni lungi de luptă și suferință. Mă întrebați care este politica noastră? Vă pot spune: este să purtăm războiul pe mare, sol și aer, cu toată voința noastră și cu toată tăria pe care Dumnezeu ne-a dat-o; să purtăm războiul împotriva unei tiranii monstruoase, niciodată depășită în catalogul întunecat și lamentabil al crimelor împotriva umanității. Aceasta este politica noastră. Mă întrebați care este scopul nostru? Vă pot răspunde într-un cuvânt: este victoria, victoria cu orice preț, victoria în pofida tuturor terorilor, victoria indiferent cât de lung și de greu ar putea fi drumul spre ea; pentru că fără victorie, nu există supraviețuire”. Astăzi, istoricii britanici apreciază că discursurile lui Churchill au jucat un rol important în mobilizarea poporului englez împotriva amenințării naziste.

Pornind de la o teorie preluată din artă, potrivit căreia operele de artă excepționale creează imagini în mintea privitorului/auditoriului, specialiștii în comunicare au procedat la analiza sistematică a discursurilor liderilor politici, ajungând la concluzia că președinții Statelor Unite descriși drept charismatici de către istorici au aplat într-o măsură mai mare decât ceilalți la cuvinte evocatoare de imagini.

Cel mai charismatic președinte american este considerat, în mod unanim, John Fitzgerald Kennedy, principalul reprezentant al „familiei regale” a Statelor Unite ale Americii, cum a numit mass-media familia Kennedy. După o generație de oameni în vârstă la conducerea țării, Kennedy era primul lider tânăr, cu care națiunea se putea identifica. Prin discursurile sale, charismaticul Kennedy (calitatea cel mai frecvent asociată personalității sale) a căutat să înlăture temerile colective, să pledeze pentru unitatea Americii și să îi mobilizeze pe concetățeni, indicându-le aspirații înalte, dar și drumul spre atingerea acestora.

John Fitzgerald Kennedy (1917 - 1963), cel de al treizeci și cincilea președinte al Statelor Unite ale Americii, desemnat adesea de către mass-media sub inițialele JFK, și-a exercitat mandatul între 1961 și 22 noiembrie 1963, când a fost asasinat. Deși scurtă, această perioadă a fost marcată de o serie de evenimente cruciale pentru istoria Războiului Rece, de la invazia din „Golful Porcilor” și criza rachetelor din Cuba, la construirea Zidului Berlinului, competiția pentru cucerirea spațiului și evoluțiile din prima parte a Războiului din Vietnam.

Singurul președinte romano-catolic din istoria Statelor Unite, el a câștigat funcția supremă în stat la vârsta de 43 de ani, în urma unei competiții electorale deosebit de strânse cu Richard Nixon. Literatura de specialitate a evidențiat rolul ce a revenit charismei lui Kennedy în victoria împotriva contracandidatului său, în cadrul primelor dezbateri electorale televizate din Statele Unite. Contrastul dintre un Nixon îmbătrânit și un Kennedy prezentabil și energic, susțin analiștii politici, a înclinat decisiv balanța în favoarea celui din urmă. Nu era vorba doar de diferența de aspect fizic, ci și de stilul personal. Spre deosebire de discursul sobru al lui Nixon, lipsit de orice fel de glume, povești amuzante sau alte elemente care ar fi putut atrage afecțiunea publicului, Kennedy a vorbit într-un mod deschis, plin de vigoare, de natură a câștiga încrederea auditoriului.

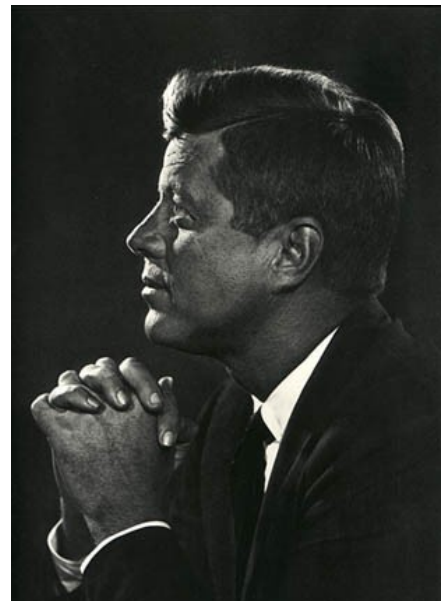
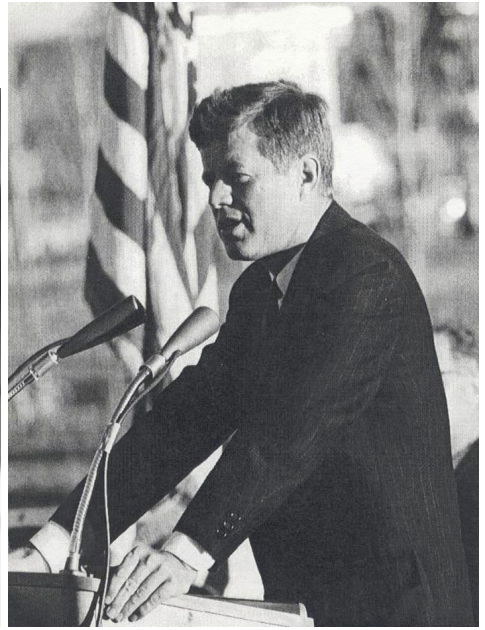
Kennedy și-a probat calitățile de lider charismatic încă din prima zi a mandatului. În discursul inaugural el a vorbit despre necesitatea ca toți americanii să fie cetățeni activi, devenind celebru pentru remarca: „Nu vă întrebați ce poate face țara pentru voi, întrebați-vă ce puteți face voi pentru țară”. Într-un apel adresat națiunilor lumii, Kennedy le-a solicitat să lupte împreună pentru a combate „inamicii comuni ai omului: tirania, sărăcia, boala și războiul însuși”.

Charisma sa a fost accentuată de evoluția personală anterioară câștigării președinției. Înrolat voluntar în al doilea război mondial, Kennedy a fost decorat, în repetate rânduri, pentru acte de bravură. El a activat în politică încă din 1947 în calitate de congressman și apoi de senator de Massachusetts, fiind apreciat pentru întreaga sa activitate politică. Printre altele, el a fost autorul unei lucrări intitulată „Profile de oameni curajoși”, dedicată senatorilor americani care, susținând cauze nepopulare, și-au pus în pericol cariera.

Atât Kennedy, cât și soția sa, Jackie, erau tineri comparativ cu președinții și primele doamne care i-au precedat și s-au bucurat de o popularitate ieșită din comun, similară mai degrabă cu cea a cântăreților pop și starurilor de cinema, decât cu cea a politicienilor. Aprecierea de care s-au bucurat a fost atât de mare, încât au influențat tendințele din modă iar fotografiile lor s-au aflat pe copertile celor mai populare reviste ale vremii.

JFK a adus un suflu nou și viguros la Casa Albă, pe care a perceput-o drept un loc menit să celebreze istoria, cultura și realizările Americii. Iată de ce, pe parcursul mandatului său, Casa Albă a fost permanent vizitată de artiști, scriitori, poeți, muzicieni, actori, oameni de știință, câștigători ai Premiului Nobel și sportivi. Suflul proaspăt a fost accentuat de cei doi copii ai cuplului, Caroline și John Jr, ultimul alintat de presă drept „John John”. Ca urmare a faptului că soției sale nu îi plăcea mediatizarea excesivă a copiilor, președintele Kennedy profita de absențele acestora pentru a-i convoca la Casa Albă pe jurnaliști, pentru sedințe foto cu John Jr și Caroline.

Kennedy a știut cum să câștige nu atât mințile, cât inimile cetățenilor americani. Dincolo de zâmbetul său, discursul său, plin de substanță, a fost cel care i-a asigurat o largă popularitate. Moartea sa a fost percepută de către poporul american drept cea mai grea pierdere suferită după asasinarea lui Abraham Lincoln. Motivul pentru această percepție nu l-a constituit atât lista realizărilor prezidențiale, ci ceea ce Kennedy ajunsese să reprezinte pentru națiunea americană. Triumful reputat în politica externă, prin gestionarea impecabilă a crizei rachetelor din Cuba, a fost dublat de contribuția sa la dezvoltarea mișcării pentru libertatea civilă. Elocvența și idealismul de care a dat dovadă au făcut ca, în ochii celor mai mulți dintre concetățenii săi, Kennedy să întrupeze cele mai nobile aspirații ale Americii.

Charisma nu constituie întotdeauna un lucru pozitiv. Simpla capacitate de a mobiliza adepții nu spune nimic cu privire la scopurile liderului. Dacă valorile unei persoane sunt distructive, nesănătoase, atunci cu cât este mai charismatic liderul, cu atât mai rău pot evolua lucrurile.

Din nefericire, istoria abundă de situații în care lideri charismatici și-au folosit charisma într-o direcție extrem de distructivă. În opinia specialiștilor în psihologie politică, există două mecanisme prin care lideri politici „malefici” își determină supușii să comită crime oribile în numele lor. Conducători precum Adolf Hitler ori Iosif Stalin, sau, mai recent, Saddam Hussein, s-au folosit de puterea statului pentru a construi un sistem care oferea recompense celor care cooperau și sancțiuni severe pentru cei care rezistau. Alți lideri, precum cei ai Japoniei în timpul celui de-al doilea război mondial sau Osama Bin Laden, astăzi, au acționat în spatele scenei pentru a exploata atașamentul emoțional al adepților față de cauza pentru care erau gata să ucidă sau moară. Toți acești lideri „malefici” au știut cum să își apropie adepții și să îi atragă de partea lor.

Hitler este cel mai frecvent prezentat exemplu de „latură întunecată” a charismei. La o privire superficială, nu există nici o explicație pentru faptul că poporul german s-a lăsat manipulat de către un lider, indiferent de calitățile acestuia, comițând crime împotriva umanității. E simplu de spus că un conducător este capabil să determine un popor să acționeze împotriva propriilor instincte deoarece deține charismă. De-a lungul istoriei, numeroși alți lideri au avut o charismă mai mare decât Hitler și aceeași lipsă de standarde morale, fără a genera însă consecințe atât de grave pentru omenire. Voința unui conducător lipsit de scrupule pentru a-i inspira pe oameni să comită crime în masă nu este suficientă. Tirani precum Hitler sau Stalin au utilizat aparatul de stat pentru a-și manipula supușii prin teamă. Teamă de consecințe fizice directe nu a reprezentat însă singurul factor. Mulți germani care l-au sprijinit pe Hitler au suferit pierderi economice importante înainte de venirea acestuia la putere și brusc, în prima parte a noului regim, și-au văzut îmbunătățită situația. Dacă pentru unii germani teama a vizat potențiale consecințe negative asupra propriei persoane sau familii, pentru alții a fost vorba de dorința de a nu pierde privilegiile dobândite dacă se împotriveau noului regim.

În lucrarea „Mein Kampf”, publicată în 1925, Adolf Hitler a susținut că societatea germană trebuie să aibă grijă „ca pozițiile de lider și de maximă influență să fie încredințate celor mai buni oameni”, ținând cont nu de ideea de majoritate, ci de cea de personalitate. Dat fiind faptul că astfel de opinii au fost exprimate deschis în ceea ce va deveni „catehismul” politic al național-socialismului, pentru cetățenii celui de-al Doilea Reich era previzibil că dacă Partidul Național Socialist (NSDAP) va dobândi puterea, Hitler va fi cel care va prelua cârma statului german.

Când Hitler a intrat în politică, în septembrie 1919, cei care au asistat la primele sale discursuri au fost puternic impresionați de o personalitate ce deținea, în mod evident, un talent înăscut: charisma. Politicienii profesioniști au remarcat de la început puterea „mistică” a acestuia și s-au gândit să o folosească pentru atingerea propriilor obiective politice. Încă din primii ani ai lui Hitler pe scena politică, a devenit evident că succesul național socialismului depindea de charisma sa. Începând cu vara anului 1921 el a devenit „sufletul” a ceea ce anterior fusese un simplu „club” pentru foștii militari deziluzionați.

Hitler s-a perceput pe sine drept un continuator al tradiției unor figuri marcante din istoria Germaniei: cancelarul Otto von Bismarck, împăratul William al II-lea sau generalul Erich Ludendorff. Contextul i-a fost favorabil, dat fiind faptul că succesul unui lider charismatic este asigurat atunci când o minoritate este în căutarea unei „figuri paterne”, care să suplinească lacunele emoționale din propriile vieți, cu atât mai mult atunci când el reprezintă o temă recurentă în istoria țării.

Prima reuniune a NSDAP, ținută în ianuarie 1923, a constituit un enorm succes personal pentru Hitler, consolidându-i încrederea în forțele proprii. Martorii oculari au susținut, fără excepții, că au avut prilejul de a vedea o cu totul altă personalitate decât avuseseră ocazia să vadă la reuniunile politice de până atunci, impactul emoțional produs de Hitler asupra auditoriului fiind ieșit din comun.

Abilitatea sa de a manipula o mulțime a fost bine documentată, dar puțini sunt cei care au încercat să ofere o explicație validă a modului în care conducătorul Germaniei naziste a ajuns să dețină o astfel de capacitate. Dincolo de încercările frecvente ale psihanaliștilor de a descrie charisma lui Hitler drept o încercare a acestuia „de a se transforma dintr-o persoană ezitantă și nesigură într-o personalitate puternică, care să paralizaze opoziția și să determine milioane de oameni să acționeze potrivit voinței sale”, rămâne indiscutabil faptul că Hitler a avut calitatea numită „charismă”. Trăsăturile personale ale liderului au jucat un rol esențial în dobândirea puterii de către NSDAP. În anii care au urmat, poziția de Fuhrer i-a permis lui Hitler să își extindă treptat controlul asupra întregului sistem politic, social și economic al țării.

În acest proces, un rol esențial a revenit structurii de propagandă a partidului, care a creat ceea ce va deveni „mitul Hitler”, conferindu-i o aură de infailibilitate care a făcut ca până și unii dintre opozanții săi declarați să îi acorde încrederea. După unii autori, odată mitul creat, Hitler a acționat asemenea unui monarh medieval, ca un simbol pozitiv, având drept valori supreme loialitatea și unitatea națională. În discursurile sale Hitler a apelat frecvent la tema „renașterii naționale”, o promisiune așteptată de toți cei pentru care pierderile suferite de Germania în primul război mondial erau încă proaspete, nu doar în minte, ci și în suflete. Angajamentul unificării Germaniei a alimentat speranțele și a atras popularitatea, într-o măsură inimaginabilă.

Experții în propagandă au conceput un sistem menit să cultive și mențină „atracția” maselor, aparițiile publice ale Fuhrer-ului fiind însoțite de un ceremonial impresionant. Participanții la manifestări precum festivalul anual de la Nürnberg (care, începând cu anul 1934, a reunit peste un milion de persoane) mărturisesc că au trăit experiențe similare celor religioase. De altfel, însuși Hitler susținuse că NSDAP va fi „imuabil în doctrină, tare ca oțelul în organizare, suplu și adaptabil în tactici. În ansamblu, totuși, se va asemana cu un ordin religios”.

Așa cum arăta unul din istoricii germani specializați în istoria celui de-al Treilea Reich, nu se poate spune în nici un caz că Hitler „a violat poporul german”, ci mai degrabă că l-a sedus. Majoritatea germanilor l-au urmat cu entuziasm pe un drum despre care nimeni nu își imagina că va atrage omenirea în vârtoarea unei noi conflagrații mondiale.

© H G HULTON GETTY

În ultimii ani, o parte din mass-media l-a comparat pe Saddam Hussein cu Hitler, susținând că este un conducător „malefic”. De altfel, cel mai important lider al lumii, președintele Statelor Unite ale Americi, l-a inclus pe președintele irakian în așa-numita „Axă a răului”. Psihologii au susținut că principala asemănare dintre cei doi dictatori se referă la abilitatea de a utiliza mașinăria guvernamentală pentru a-și controla propriul popor. Liderul irakian s-a menținut la putere deoarece apropiații săi au fost decizi să ia orice măsuri considerau necesare pentru a evita înlăturarea sa de la putere și a-și proteja astfel propriile interese. Fiecare nivel al ierarhiei exercita controlul asupra celui de sub el și astfel schimbarea de regim, în absența unei intervenții externe, era foarte dificil de realizat.

Celălalt tip de tiran, cel care dobândește o dominație de tip mesianic asupra adeptilor, este mult mai greu de înlăturat, dar de regulă se menține la putere un timp mai scurt. Istoria a probat faptul că liderii care au reușit să cunoască și să manevreze cele mai adânci emoții ale oamenilor au fost capabili să genereze un rău inimaginabil. De la a convinge un mare număr de oameni să moară pentru cauză la a-i convinge să ucidă pentru cauză este doar un pas. Liderii mesianici au reușit să își convingă adeptii că luptă pentru o cauză ordonată de către divinitate, că oricine le stă în drum merită să moară și că ei înșiși trebuie să fie pregătiți să moară în numele Dumnezeului lor. Oamenii sunt extrem de vulnerabili la a fi exploatați în astfel de circumstanțe. Perceperea de către japonezi a naturii divine a împăratului le-a permis militaristilor să își împingă țara în cel de-al doilea război mondial. La o altă scară, lideri ai unor culte, precum reverendul Jim Jones, au reușit să determine sute de adepti să își ia viața simultan, în numele religiei.

Charisma liderului este un factor determinant al unor astfel de acte, dar rolul determinant revine pasiunii adeptilor pentru credințele lor. Charisma poate determina o activare a credinței aflate în stare latentă. Dacă credința nu este suficient de puternică, charisma singură nu este capabilă să îi determine pe adepti să acționeze. De multe ori cauza care îi determină pe oameni să moară în numele ei supraviețuiește conducătorului care a exploatat-o. Oamenii vor înceta să mai lupte pentru ea numai atunci când cauza este iremediabil pierdută, cum s-a întâmplat odată cu înfrângerea Japoniei în al doilea război mondial.

Saddam Hussein (1937 – 2006), președintele Irakului în perioada 1979 – 2003, s-a născut în localitatea Al Awja, în familia unui crescător de oi. Întreținut de un unchi, a urmat învățământul primar și secundar în Bagdad. După trei ani de studii în drept, în 1957 s-a alăturat partidului revoluționar pan-arab Baas. Sentimentul revoluționar era la modă în epocă în întreg Orientul Mijlociu, conducând la prăbușirea succesivă a monarhiilor din Irak, Egipt și Libia.

Pe fondul puternicelor frământări interne din Irak, Saddam a fost arestat în 1964, dar a reușit să evadeze după trei ani. Devenit un lider marcant al Partidului Baas, în 1968 a fost implicat într-un complot care a vizat răsturnarea de la putere a președintelui Abdul Rahman Arif. Desemnat vicepreședinte, el a ajuns în scurt timp principalul lider al partidului de guvernământ.

La sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70 Saddam și-a construit o reputație de politician progresist și eficient. El și-a asumat sarcina de a consolida puterea Partidului Baas, într-o națiune marcată de profunde tensiuni interne în plan social, etnic, religios sau economic: suniți versus șiiți, arabi versus kurzi, șefi tribali versus lideri urbani, nomazi versus agricultori. O sarcină deloc ușoară ținând cont de faptul că stabilitatea politică într-o astfel de conjunctură necesita atât măsuri represive, cât și îmbunătățirea standardelor de viață.

Saddam s-a implicat activ în modernizarea economiei, în paralel cu constituirea unui puternic aparat de securitate care să prevină loviturile de stat și insurecțiile. Totodată, el a fost permanent preocupat de lărgirea bazei sale de sprijin, prin câștigarea suportului diverselor elemente ale societății irakiene. În centrul strategiei sale s-a aflat petrolul. După naționalizarea marilor companii petroliere occidentale, Saddam a supervizat modernizarea rurală, distribuind pământ fermierilor și introducând mecanizarea pe scară largă a agriculturii. Îmbunătățirea standardului de viață al populației a dus la o creștere a susținerii acestuia din partea majorității irakienilor.

Pe 16 iulie 1979 Saddam l-a forțat pe președintele să demisioneze, asumându-și formal conducerea țării. O săptămână mai târziu, într-o ședință televizată a conducerii Partidului Baas, el a dat citire unei liste cu 68 de lideri ai organizației acuzați de „conspirație”. Cu toții au fost arestați iar 22 dintre ei au fost executați pentru trădare. Acesta a fost începutul dictaturii personale care va dura până la invazia americană în Irak.

După modelul președintelui egiptean Nasser, Saddam s-a considerat un modernizator și revoluționar. Spre surprinderea islamiştilor conservatori, guvernul său a oferit femeilor posturi importante în guvern și economice. El a creat un sistem juridic occidental, Irakul fiind singura țară din regiunea Golfului Persic neguvernată de legea islamică (Sharia).

Pentru a-și consolida puterea, Saddam nu a ezitat să speculeze sentimentele naționaliste, o trăsătură comună multor lideri charismatici. El a susținut permanent rolul unic al Irakului în istoria lumii arabe, făcând referiri repetate în discursurile sale la perioada abbasidă, în care Bagdadul a constituit capitala politică, culturală și economică a universului arab. El a încercat să combine pan-arabismul cu naționalismul, promovând o viziune a lumii arabe unite condusă de Irak.

Ca un semn al consolidării puterii, cultul personalității a invadat societatea irakiană. Mii de portrete, postere, statui și picturi pe ziduri au fost răspândite în întreg Irakul. Figura sa putea fi văzută pe fațadele clădirilor, în școli, aeroporturi, magazine etc., îmbrăcat în costume de beduin (îmbrăcăminte tradițională a țăranilor irakieni), în ținută specifică kurdă, dar și în costume occidentale, promovând imaginea unui lider modern sau în ținute musulmane, rugându-se cu fața către Mecca.

Cu certitudine modul în care Saddam Hussein s-a menținut la putere va constitui obiectul preocupării cercetătorilor din domeniul științelor politice în perioada următoare, în primul rând pentru faptul că a reprezentat un tip de despot care a reușit, timp de mai bine de trei decenii, să dețină puterea deplină, deși a fost atât de distructiv în exercitarea ei.

Charisma este cel mai frecvent asociată cu religia. Multe din religiile lumii au fost fondate de către personalități charismatice. Acestora li se adaugă figuri ale unor profeți, mesia sau oracole, din toate epocile istorice. Preluată din sociologia generală, ideea de charismă a devenit din ce în ce mai importantă în sociologia religiilor, în primul rând ca urmare a faptului că inițiatorii noilor mișcări religioase și-au asumat, aproape fără excepții, o conducere charismatică. Adesea, liderii charismatici apar în perioade de schimbări socioculturale care determină confuzie, prin absența reperelor. În astfel de momente i-au naștere, de cele mai multe ori și secte religioase care atrag indivizi cărora le este teamă de viitor, care speră că acordând încredere unui lider charismatic vor elimina incertitudinile trecutului și își vor proteja viața.

În opinia sociologului britanic Eileen Barker noile mișcări religioase au adesea fondatori care dețin o autoritate charismatică considerabilă, fiind percepuți de către adepți ca deținând puteri sau cunoștințe speciale. Nefiind îngrădiți de nici un fel de reguli sau tradiții, astfel de lideri sunt imprevizibili. Adesea, subordonații le acordă dreptul de a se pronunța asupra tuturor aspectelor vieții lor. În astfel de circumstanțe, liderii scapă de sub orice control, solicită supunere necondiționată și încurajează prin orice mijloace dependența de resursele spirituale, sociale și materiale ale mișcării.

O temă frecvent studiată vizează *volatilitatea* autorității charismatice. Generic, autoritatea charismatică este instabilă deoarece îi lipsesc atât restrângerile instituționale, cât și suportul instituțional. Absența restrângerilor instituționale facilitează o serie de forme de devianță sau comportament extrem, de la deviații sexuale la violență. La rândul său, inexistența suportului instituțional este de natură a conferi un status precar liderului charismatic. Autoritatea sa se bazează exclusiv pe factori subiectivi, percepția adepților cu privire la calitățile excepționale ale conducătorului putând fi contextuală sau efemeră. Liderul charismatic se confruntă permanent cu amenințarea că „darul divin” nu va mai fi perceput și că autoritatea sa va dispărea. El trebuie să fie permanent în alertă pentru a face față potențialelor amenințări venite din exterior sau reprezentate de rivalii ori dizidenții proveniți din rândul adepților. Sfârșitul catastrofic al bisericii „Templul Popoarelor”, susțin specialiștii în sociologia religiilor, s-a datorat, în mare măsură, acțiunilor întreprinse de Jim Jones ca reacție la factorii care i-au subminat autoritatea și care au impus, în viziunea sa, răspunsuri defensive din ce în ce mai intense.

O consecință suplimentară a lipsei de sprijin instituțional pentru conducerea charismatică se referă la absența unor proceduri pentru transferul autorității, altfel spus, la succesiune. Uneori, această situație poate duce la intensificarea fașionalismului și la violențe extreme.

Reverendul **James Warren „Jim” Jones** (1931 – 1978) s-a născut în localitatea Crete, Indiana, în familia unui muncitor, veteran de război. La vârsta de 19 ani a devenit predicator, afirmându-se printr-o charismă ieșită din comun. În 1955 a pus bazele propriei biserici intitulată „Wings of Deliverance”. Funcționând inițial în Indiana și apoi în San Francisco, biserica și-a schimbat ulterior denumirea în „Templul popoarelor”, atrăgând peste 1000 adepți, cu un discurs axat pe egalitatea și integrarea rasială. Jones a militat totodată pentru justiție socială, prin oferirea de alimente și locuri de muncă celor săraci, promovând o doctrină autointitulată „socialism apostolic”.

Liderul „Templului popoarelor” s-a pretins a fi încarnarea lui Isus, Budha și Lenin, pretinzând că a fost martorul a numeroase miracole. Membrii sectei l-au numit „Părinte”, considerând că mișcarea lor este soluția tuturor problemelor societății.

În vara anului 1977 Jones s-a mutat din San Francisco în Guyana (stat multi-rasial socialist), pe fondul unei campanii mediatice negative și a unui scandal privind dobândirea custodiei asupra unui băiețel de șase ani, despre care Jones pretindea că ar fi fiul său. În plină junglă el a pus bazele unei comunități închise numită Jamestown, pe care a conceput-o drept o comuniune agricolă liberă de rasism și bazată pe principii apropiate de cele comuniste. Membrii care au părăsit biserica înainte de mutarea acesteia în Guyana, le-au vorbit reprezentanților autorităților de bătaii crunte, asasinate, consum constant de LSD, care dusesse la instaurarea unui mediu psihedelic și de existența unui plan de sinucidere în masă, fără a fi însă crezuți. Jones era perceput de către majoritatea celor care îl cunoșteau drept o persoană respectabilă pentru faptul că a pus bazele unei biserici care promova armonia interrasială și ajutorarea celor în nevoie (circa 70% din locuitorii Jamestown-ului erau negri săraci). În spatele acestei imagini publice, „Părintele” și-a asumat o postură mesianică. El a devenit obiectul devotamentului adepților săi și a utilizat numărul și obediența acestora pentru a dobândi influență politică. În interiorul comunității, Jones a solicitat loialitate absolută, a impus o taxă obligatorie și a vorbit în permanență despre iminența holocaustului nuclear, asigurându-i pe adepți că vor fi singurii care vor supraviețui distrugerii apocaliptice a lumii. Multe din discursurile sale au atacat rasismul și capitalismul, dar ura sa a fost îndreptată îndeosebi împotriva detractorilor „Templului popoarelor” și celor care au părăsit-o.

În noiembrie 1978 kongresmenul Leo Ryan s-a deplasat în Guyana pentru a investiga o serie de acuzații vizând prezumtiva încălcare a drepturilor omului în interiorul „Templului popoarelor”. După trei zile de discuții cu membrii sectei, delegația kongresmenului a fost nevoită să plece de urgență, luând cu ea 15 membri ai sectei care și-au exprimat dorința de a se întoarce acasă. Din nefericire, pe aeroport unul dintre membrii sectei a deschis focul asupra celor prezenți, omorând cinci persoane (kongresmenul, trei jurnaliști și un „defector”).

În aceeași zi toți cei 909 membri ai comunității din Jonestown, dintre care 276 copii, și-au pierdut viața în cel mai mare act de sinucidere în masă din istoria SUA, cu capsule de cianură. Potrivit relatărilor presei, o parte dintre victime au fost ucise prin împușcare sau injectarea de otravă. Liderul sectei a fost găsit stând într-un scaun, împușcat în cap și cu un pistol în mână. Autopsia a relevat în organismul său o cantitate de fenobarbital mortală pentru o persoană care nu a dezvoltat o toleranță fiziologică, ca urmare a consumului constant de droguri.

După unii autori, autoritatea lui Jones a slăbit treptat după mutarea sa într-o comunitate izolată, pe de o parte datorită faptului că nu mai era nevoit să apeleze la charismă pentru a atrage noi adepți și pe de altă parte ca urmare a faptului că nu și-a mai putut ascunde dependența de droguri. Confruntat cu perspectiva pierderii influenței și cu intervenția iminentă a autorităților, Jones ar fi recurs la sinuciderea „revoluționară”, termen împrumutat din limbajul liderului organizației afro-americane „Panterele Negre”, Huey Newton, care a susținut că „sinuciderea lentă din ghetou” trebuie să fie înlocuită de o luptă revoluționară soldată fie cu victoria, fie cu moartea („sinuciderea revoluționară”).

Bibliografie

- Dorna Alexandre, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004
- Aberbach D, *Charisma in Politics, Religion and the Media: Private Trauma, Public Ideals*, New York University Press, 1996
- Conger. J. A., *The Charismatic Leader: Behind the Mystique of Exceptional Leadership*, Jossey-Bass Publications, 1989
- Dooren R. V., *Messengers from the Promised Land: An Interactive Theory of Political Charisma*, Leiden University Press, 1994
- Lalich J. A., *Bounded Choice: True Believers and Charismatic Cults*, University of California Press, 2004
- Lindholm C., *Charisma*, Oxford-Blackwell Publications, 1993
- Popper M., *Leaders Who Transform Society: What Drives Them and Why We are Attracted*, Praeger, 2005

„Eu unul doresc mult să aud care anume susții că sunt cele patru constituții.

... prima este constituția cretană și spartană, lăudând pe mulți; lăudată mai puțin, vine a doua, cea numită oligarhie, o constituție plină de numeroase rele. Urmează apoi, în continuare, diferită de aceasta, democrația; iar al patrulea și ultimul stadiu de boală a unei cetăți este strașnica tiranie, diferită de toate celelalte”...

A. „Deci – întrucât clasa războinică îi cinstește pe cârmuitori și se ține la o parte de agricultură și alte ocupații lucrative, fiindcă ea (timocrația) orânduiește mese comune și se îndeletnicește cu gimnastica și luptele războinice, prin toate acestea nu imită ea forma de stat precedentă?

Dar prin faptul că se teme să-i aducă pe oamenii înțelepți la cârmuire, dat fiind că ea nu mai posedă asemenea înțelepți statornici și lipsiți de ocolișuri. Ci amestecați din rău și bine; prin faptul că înclină către temperamentele înflăcărâte și prea simple, făcute să fie mai bune la război decât în timp de pace, prin faptul că ține în cinste înșelăciunile și tertipurile războiului, cetatea aceasta, care își petrece tot timpul războindu-se, nu va avea cele mai multe din trăsăturile acestea drept caracteristici proprii?”.

B. „Ce rânduială politică ai în vedere prin cuvântul <<oligarhie>>?

Cea unde magistraturile țin de venit, în care cei bogați cârmuiesc, iar săracul nu participă la putere...

Dar care este înfățișarea orânduirii politice? Și care sunt defectele pe care – zicem noi – ea le are?

Mai întâi, un defect este atare principiu, căci privește: dacă cineva ar pune cârmaci peste nave luându-se după avere, iar săracului, chiar dacă ar fi mai bun la arta cârmuirii, nu i-ar încredința cârma...

Rea navigație ar face oamenii aceia!...

Bun, dar următorul (defect) e mai mic decât acesta?

Care anume?

Faptul că obligatoriu, cetatea nu este una, ci sunt două: una a săracilor, cealaltă a bogaților, deși și unii și alții locuiesc în același loc. Ei uneltesc mereu unii împotriva altora”.

C. „Există sorți ca aceasta (democrația) să fie cea mai frumoasă dintre toate orânduirile! Căci precum o haină împestrițată cu toate culorile poate apărea drept cea mai frumoasă, tot așa ar putea apărea și această cetate, împestrițată fiind cu toate caracterele...

Faptul că nu există nici o obligație de a exercita magistraturi în această cetate, nici dacă ai fi capabil de a conduce, nici obligația de a te supune, dacă nu voiești, nici cea de a te război, când se face război, nici cea de a sta în pace, când ceilalți stau, dacă nu poftești pacea, nici obligația de a nu avea magistraturi sau de a nu fi judecător, dacă există o lege care să te oprească de la acestea – oare nu face această stare de lucruri să fie binecuvântat și plăcut un astfel de trai, pe moment?...

Acestea ar fi trăsăturile democrației, și ar mai exista și altele înrudite cu acestea: ea ar fi, pare-se, o orânduire plăcută, fără stăpân și variată, împărțind egalitatea deopotrivă celor egali și celor inegali...

Dar oare nu stabilește și democrația un bun, iar neîndestularea de acesta nu o nimicește și pe aceasta?

Ce bun spui că ea stabilește?

Libertatea – am zis. Poți doar să auzi că într-o cetate democratică ea este cel mai frumos lucru și că, din această pricină, numai într-o cetate democratică merită să trăiască omul prin natură liber”.

D. „Deci prietene, în ce fel apare tirania? Căci e destul de clar că ea se naște, prin transformare, din democrație.

E clar...

Dar nu obișnuiește poporul să încredințeze unui președinte deosebit de multă putere și să-l hrănească și să crească mare?

Obișnuiește.

Care este începutul schimbării din președinte în tiran? E clar că aceasta se întâmplă după ce președintele începe să facă precum omul din povestea despre templul lui Zeus Lykaeos din Arcadia.

Care anume?

Că cel ce a gustat din măruntaie de om, fie și tăiate laolaltă cu ale altor jertfe, e neapărat să devină lup”.

Platon, *Opere*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, pp. 348 – 368

„Constituția este ceea ce determină în stat organizarea sistematică a tuturor puterilor, dar mai ales a puterii suverane, iar suveranul cetății, în toate locurile, este guvernământul. Guvernământul este însăși Constituția. Mă explic: de exemplu în democrații, poporul este suveranul; în oligarhii, din contră, este minoritatea compusă din bogați; deși se zice că Constituțiile democrației și ale oligarhiei se deosebesc fundamental, iar noi vom face aceleași deosebiri în toate celelalte...

Guvernământul și Constituția fiind lucruri identice, iar guvernământul fiind puterea suverană a cetății, trebuie în chip necondiționat ca această putere să se compună ori dintr-un singur individ sau dintr-o minoritate, ori, în sfârșit, din masa cetățenilor. Când unul singur, minoritatea sau majoritatea guvernează în interesul general, Constituția este în mod necesar pură; când ei guvernează în interesul lor propriu sau în interesul unuia, în interesul minorității ori în interesul mulțimii, Constituția este deviată de la scopul său, pentru că din două lucruri, unul: ori membrii nu sunt într-adevăr cetățeni, ori, dacă sunt, ei trebuie să aibă partea lor din folosul obștesc.

Când monarhia sau guvernământul unuia singur are drept obiect interesul general, se numește, vulgar, regalitate. Cu aceeași condiție, guvernământul minorității, dacă nu este redusă la o singură persoană, este aristocrație, numită astfel fie pentru că puterea este în mâna celor mai buni, fie pentru că scopul ei este cel mai mare bine al statului și al asociațiilor. În sfârșit, când majoritatea guvernează în sensul interesului general, guvernul primește ca nume special numele generic al tuturor guvernămintelor și se numește republică (politie)...

Deviațiile acestor Constituții clasice sunt tirania, a regalității, oligarhia, a aristocrației și demagogia, a republicii. Tirania este o monarhie în folosul monarhului, oligarhia, în interesul celor bogați, iar demagogia, în interesul săracilor. Nici una dintre aceste forme de guvernământ nu are în vedere binele obștesc...

Tirania, cum am mai spus, este guvernământul unuia singur ce domnește ca un stăpân peste asociația politică; oligarhia este dominarea politică a bogaților; demagogia, din contră, dominarea săracilor, cu înlăturarea bogaților”.

„Prima specie de democrație se caracterizează prin egalitate; iar egalitatea întemeiată pe lege în această democrație presupune că săracii nu vor avea drepturi mai întinse decât bogații, că nici unii, nici ceilalți nu vor fi în mod exclusiv suverani, ci în proporție egală. Deci, dacă libertatea și egalitatea sunt, după cum se spune adesea, cele două baze fundamentale ale democrației, cu atât această egalitate a drepturilor politice va fi mai completă, cu atât democrația va exista în toată puritatea sa; căci poporul fiind aici în majoritate și părerea majorității formând legea, Constituția aceasta este în mod necesar o democrație. Iată deci o primă specie.

După ea, vine alta, în care funcțiile publice sunt condiționate de un cens foarte modest. Slujbele le pot obține toți cei ce posedă censul fixat și sunt inaccesibile tuturor celor care nu-l au. Într-o a treia specie de democrație, toți cetățenii a căror calitate nu este contestată ajung la magistraturi, însă legea domnește în mod suveran. Într-alta, spre a fi magistrat, este de ajuns să fii cetățean de o categorie oarecare, suveranitatea fiind tot a legii. O a cincia speță admite de altfel aceleași condiții, dar suveranitatea este atribuită mulțimii, care înlocuiește legea.

În cazul acesta hotărâsc decretele populare, iar nu legea. Aceasta se petrece mulțumită influenței demagogilor. Într-adevăr, în democrațiile unde guvernează legea nu sunt demagogi și cetățenii cei mai respectați au conducerea afacerilor. Demagogii se ivesc numai acolo unde legea a pierdut suveranitatea. Poporul este atunci un adevărat monarh unic, dar alcătuit din majoritate, care domnește, însă nu individual, ci colectiv...

Democrația aceasta este, în felul său, ceea ce este tirania pentru regalitate. De o parte și alta, aceleași vicii, aceeași apăsare a cetățenilor buni; aici decretele, acolo ordinele arbitrare. Ba încă demagogul și lingușitorul au o asemănare izbitoare. Amândoi au o trecere fără margini, unul pe lângă tiran, celălalt pe lângă poporul astfel corupt.

Demagogii, spre a înlocui suveranitatea legilor cu aceea a decretelor, aduc toate afacerile înaintea poporului; căci puterea lor personală crește odată cu cea a poporului, de care dispun ei înșiși în mod suveran, prin încrederea pe care știu să i-o capteze”.

Aristotel, *Politica*, Editura Antet XX Press, Prahova, pp. 62 – 65, 138

“Oamenii se supun conducerii și puterii altuia din mai multe motive. Ei sunt atrași fie de bunăvoința lui, fie de mărimea binefacerilor, fie de prestanța demnității, fie de speranța că acest lucru le va fi folositor, fie de teama să nu fie constrânși a se supune cu forța, fie că sunt cucerți de speranța darurilor și de promisiuni, fie în sfârșit, cum vedem adesea în statul nostru, conduși de răsplata bănească.

Dintre toate mijloacele, nimic nu este mai potrivit a-ți dobândi și păstra autoritatea decât a te face iubit, și nimic mai dăunător, decât a inspira teama... Dacă mai înainte nu s-a știut că niciodată autoritatea nu poate rezista urii celor mulți, se poate învăța din evenimentul curând întâmplat (este vorba de asasinarea lui Cezar, în dictatura căruia Cicero vedea desființarea republicii – n.a.).

Cei care stăpânesc pe alții cu forța, să recurgă desigur la acte care inspiră teamă, dacă nu pot altfel, cum fac stăpânii cu sclavii; dar ca într-o cetate liberă să-și întemeieze cineva autoritatea pe teroare, iată un fapt decât care nimic nu poate fi mai lipsit de rațiune. Oricât ar fi de paralizate legile de autoritate cuiva, oricât de riscantă ar fi dorința de libertate, acestea tot ies la iveală o dată, fie prin tăceri semnificative, fie cu ocazia alegerilor prin vot secret. Și sunt mai aspre mușcăturile unei libertăți întrerupte, decât ale uneia lăsate fără frâu. Deci ceea ce are cea mai largă întindere și valorează mai mult, nu numai pentru siguranță, dar chiar pentru autoritatea și puterea noastră, aceea să înfăptuim, ca să îndepărtăm teama și să inspirăm iubirea. Astfel vom ajunge mai ușor la ceea ce voim, nu numai în afacerile particulare, dar chiar în ale statului. Cei care vor să fie temuți, să se teamă ei înșiși de acei de care vor fi temuți...

Nu există putere politică, oricât de mare, care să dureze multă vreme prin teroare... Reputația cea mai înaltă și mai desăvârșită se bazează pe aceste trei condiții: să te iubească mulțimea, să-i inspire încredere și să te socotească demn de admirația și cinstirea ei...

Cicero, *Despre îndatoriri*, Editura Științifică, București, 1957, pp. 121 – 128

„Și dacă trebuie să le comparăm viețile prin detalii (lui Aristide și Cato – n.a.), ca și când am cerceta un poem sau o pictură, atunci vom spune că pornirea lor spre viața politică și spre glorie, fără vreun imbold extern, ci numai din propria lor virtute și putere, le este comună amândurora. Se pare că pe vremea lui Aristide, Atena nu era încă mare, averile erau modeste și cam la fel de mari, de aceea, luându-se la întrecere cu demagogii și strategii din cetate, a ajuns repede cu vază... Cato însă, venind dintr-un orășel obișnuit cu o viață de țară, s-a avântat parcă pe o mare fără margini, în politica de la Roma, pe care n-o mai conduceau Curii și Fabricii și Atilii și care nu mai îngăduia să se urce la tribună – ca conducători și oratori – oameni săraci veniți de la plug și de la sapă, ci care se obișnuiseră să se uite la noblețea ginților, la bogății, la distribuții de bani, la intrigi electorale și care, din pricina strălucirii, trata cu insolență pe cei care aspirau la demnități publice. Nu era, desigur, același lucru să ai de adversar pe Temistocle, care nu descindea nici dintr-o familie renumită și nici nu stăpânea o mare avere (se zice că averea lui, când a intrat în viața politică, nu era mai mare de trei sau patru talanți) și să te iei la întrecere pentru întâietate cu alde Scipio Africanus, Servius Galba ori Quincticus Flaminius, fără alt sprijin decât o limbă, care vorbea cu multă libertate în apărarea dreptății...

Se acceptă îndeobște că un om nu poate să aibă o virtute mai desăvârșită decât cea politică. Cei mai mulți autori socotesc că o bună parte a acestei virtuți o constituie știința de a-și conduce gospodăria. Într-adevăr, și cetatea, fiind o reuniune și un tot alcătuit din case, capătă putere în cele publice datorită bunăstării fiecărui cetățean. De aceea și Licurg a îndepărtat argintul și aurul din Sparta și le-a dat spartanilor o monedă din fier alterat în foc, dar prin aceasta nu le-a interzis cetățenilor întemeierea și conducerea unei gospodării, ci le-a suprimat luxul și dorințele ascunse și excesele de bogăție, pentru ca să aibă din belșug numai cele necesare și folositoare. Prin aceasta, el a dat dovadă de prevedere mai mult decât orice alt legiuitor, deoarece a arătat că se teme mai mult, pentru viața politică a obștii, de cetățeanul lipsit de mijloace, fără vatră și sărac decât de cel bogat și mândru...

Plutarh, *Vieți paralele*, Editura Aldo Press, București, 1994, pp. 303 - 305

„La finele cărții sale a doua Scipio a spus următoarele: <<Așa cum într-o operă muzicală cântată trebuie să se realizeze o armonie executată din liră sau din flaut și din aria cântată cu voci (omenești) și această armonie obținută din sunete distincte trebuie (cu orice preț) menținută, iar când apare ceva dizarmonios și discrepant, atunci urechea unui cunoscător al muzicii nu o poate suporta, dirijorul face ca această orchestrație îmbinată și executată de cele mai neasemănătoare voci și sunete de instrumente să fie armonioasă în mod corespunzător, la fel și statul constituit din tagme superioare, mijlocii și inferioare într-o acțiune, în mod analog cu sunetele militare, într-un stat cârmuit cu sprijinul rațiunii se realizează armonia socială prin consensul și (înțelegerea) tuturor tagmelor, deși extrem de diferențiate, dar armonia care e realizată de muzicanți într-o arie cântată, într-un stat devine concordie, optima legătură și totodată cea mai strânsă în orice republică, unde domnește echilibrul social, dar acest stat nu poate dăinui fără doar și poate când e lipsit de (regimul) dreptății>>...

Scipio... recomandă definiția sa, exprimând-o succint: <<republica aparține poporului>>. Dar poporul nu înseamnă orice gloată de oameni adunați, ci o colectivitate fundamentală de drepturi consimțite și o societate de oameni organizată, determinată de comunitatea de interese. Laelius arată apoi în discuția referitoare la definiție cât de întemeiat este interesul pentru și din expunerea definițiilor trage concluzia că atunci când se înfăptuiește adevărata republică - cu alte cuvinte când totul aparține poporului -, când statul este bine condus și administrat în numele dreptății, fie de un rege, fie de o elită (denumită a optimaților - oamenii cei mai vrednici), fie de întregul popor. Când un rege comite nedreptăți acestui rege grecii i-au dat denumirea de tiran -, sau când optimații comit injustiții, conclavul acestora poartă denumirea de partid, sau când însuși poporul comite acte de injustiție, dar nu s-a găsit un termen pentru a corespunde unei asemenea situații, a fost denumită și guvernarea acestora guvernare tiranică, și în acest caz republica (numai aparent democratică), nu este numai vicioasă și necorespunzătoare... dar după cum demonstrează raționamentul conexat cu acele definiții, nu este câtuși de puțin republică...”.

Aureliu Augustin, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, Editura Științifică, București, 1998

„Aceleași trebuie să fie modurile de comportare ale unui principe înțelept; în timp de pace, el nu trebuie să odihnească nici o clipă, ci trebuie, cu sârguință, să-și formeze și să-și educe toate aceste însușiri care să-i poată fi de folos în împrejurări potrivnice; astfel că, atunci când soarta s-ar schimba, el să fie pregătit pentru a o înfrunta.

... principele care vrea să-și păstreze puterea va trebui să învețe neapărat să poată să nu fie bun și să știe să fie sau să nu fie astfel după cum este nevoie.

Lăsând la o parte toate acele lucruri care au fost închipuite cu privire la principii și vorbind numai despre acelea care sunt adevărate, spun că atunci când se vorbește despre oameni și mai ales despre principii care se găsesc pe o treaptă mai înaltă, ei sunt caracterizați prin una din trăsăturile următoare, care le aduc fie dojană, fie laudă. Și anume, unii sunt considerați drept darnici, alții drept meschini...; unii sunt considerați darnici, alții lacomi, unii cruzi, alții miloși; unii sperjuri, alții oameni care își țin cuvântul; unii lipsiți de vlagă și lași, alții cutezători și curajoși, unii binevoitori și apropiați, alții mândri; unii iubitori de plăcere, alții caști; unii oameni întregi, alții vicleni; unii încăpățânați, alții docili; unii serioși, alții ușuratici; unii cu credință în Dumnezeu, alții fără religie, și așa mai departe.

Știu prea bine că fiecare va declara că ar fi minunat dacă ar exista un principe care să aibă din toate însușirile arătate mai sus numai pe acelea care sunt considerate drept bune; dar întrucât nimeni nu poate să le aibă pe toate laolaltă și nici să le practice în întregime, deoarece condițiile vieții noastre omenești nu o îngăduie, principele va trebui să fie atât de înțelept încât să știe să evite acele josnicii care l-ar face să-și piardă statul; iar cât despre acela care nu l-ar duce la aceasta, să se ferească de ele, dacă-i este cu putință. Dacă aceasta nu este posibil, să se lase în voia lor fără prea multă grijă. De asemenea, să nu-i pese dacă va merita faima rea a acelor păcate fără de care i-ar fi greu să păstreze statul; căci dacă cercetăm lucrurile cu atenție, vom observa că unele scopuri care ni se arată a fi virtuozitate, ne-ar duce la pieire dacă le-am urmări, în timp ce altele, care ni se par a fi rele, ne fac să dobândim, prin atingerea lor, și siguranța, și bunăstarea”.

N. Machiavelli, *Principele*, Editura Mondero, București, 2004, pp. 56 - 57

„În orice republică există două partide: partida celor puternici și cea a poporului; toate legile favorabile libertății se nasc din opoziția lor” (I, 4)

„Un popor obișnuit să trăiască sub un principe își păstrează greu libertatea, dacă din întâmplare devine liber”. (I, 16)

„Pentru a îngrădi excesele și a înlătura pericolul unui om ambițios care are creditul întregii țări, mijlocul cel mai simplu și cel sigur este de a merge înaintea lui pe calea ce-l duce spre atingerea scopului său”. (I, 52)

„Adesea, un popor își dorește propria ruină, înșelat de o falsă aparență de bine și poate fi ușor sedus prin promisiuni extraordinare”. (I, 53)

„O mulțime de oameni este curajoasă; ea va deveni lașă când fiecare individ va avea de-a face cu un pericol ce-l amenință în particular” („Poporul unit este curajos; dezbinat, el devine slab.”) (I, 57)

„În ceea ce privește prudența și stabilitatea, susțin că un popor este mai prudent, mai constant și mai bun judecător decât un principe. Nu degeaba se spune că vocea poporului este vocea lui Dumnezeu. Vedem opinia publică pronosticând evenimentele într-un mod atât de miraculos, încât am spune că poporul are facultatea ocultă de a prevedea binele și răul. Cât despre modul de a judeca, rareori îl vom vedea înșelându-se; când îi este dat să asculte doi oratori cu același talent, propunându-i două poziții opuse, el demonstrează, hotărându-se pentru cel mai bun, că este capabil să discearnă adevărul.” (I, 58)

„Este mai ușor să te faci iubit de cei buni decât de cei răi și să te supui legilor decât să te așezi deasupra lor.” (III, 5)

„Admirabilă este maxima lui Tacit, care spune că oamenii trebuie să venereze trecutul și să se supună prezentului; trebuie să dorească principii buni și să-i suporte pe ceilalți, așa cum sunt.” (III, 6)

„Cauza succesului sau eșecului oamenilor depinde de felul de a se acomoda cu vremurile conduita lor. Unii procedează cu impetuozitate, alții cu prudență și circumspecție (...). Se va înșela cel mai puțin acela care va face să concorde planurile lui cu timpurile și cu circumstanțele momentului”. (III, 9)

N. Machiavelli, *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius*, în „Măștile puterii”, Editura Institutul European, Iași, 1996, pp. 133 - 142

„Dar, deoarece nici o societate politică nu poate exista sau supraviețui fără a avea în ea însăși puterea de a conserva proprietatea și deci de a pedepsi pe măsură încălcările tuturor membrilor ei, există societate politică acolo și numai acolo unde fiecare din membrii săi a părăsit această putere naturală, încredințând-o colectivității în toate acele cazuri în care el poate apela la protecția legii stabilită de către aceasta.

... puterea politică e acea putere pe care fiecare om a avut-o în starea naturală și a încredințat-o societății și, prin aceasta, cârmuitorilor pe care societatea i-a așezat deasupra ei, cu încrederea explicită sau tacită că va fi folosită pentru binele și pentru conservarea proprietății lor. Această putere, pe care o are fiecare în starea naturală și pe care o cedează societății în toate acele cazuri în care societatea îl poate proteja, reprezintă folosirea unor asemenea mijloace în vederea conservării propriei proprietăți, așa cum el găsește potrivit și cum îi permite natura; și, de asemenea, pedepsirea încălcărilor de către ceilalți a legii naturale (conforma rațiunii sale), astfel încât să conducă la conservarea lui însuși și a restului omenirii așa cum poate mai bine. Astfel, scopul și măsura acestei puteri, atunci când se află în mâinile fiecăruia în starea naturală, fiind conservarea tuturor celor din societate, adică a întregii omeniri, atunci când ea trece în mâinile magistratului nu poate căpăta alt scop sau măsură în afara conservării membrilor acelei societăți în privința vieților, libertăților și posesiunilor lor. Deci ea nu poate fi o putere absolută, arbitrară asupra vieților și averilor lor, care trebuie pe cât posibil protejate, ci o putere de a face legi și de a alătura acestora pedepse care pot duce la conservarea întregului, înlăturând acele părți, și doar acelea, care sunt atât de corupte încât amenință bunăstarea și sănătatea, fără de care asprimea nu este îndreptățită. Iar această putere își are originea doar în contract și acord, în consimțământul reciproc al acelor care realizează colectivitatea...

Acordul voluntar încredințează ...puterea politică cârmuitorilor, spre binele supușilor lor, pentru a-i apăra în posedarea și folosirea proprietăților lor”.

J. Locke, *Al doilea tratat despre cârmuire. Scrisoare despre toleranță*, Editura Nemira, București, 1999, pp. 104, 161

„ << A găsi o formă de asociație care să apere și să protejeze cu toată forța comună persoana și bunurile fiecărui asociat și în cadrul căreia fiecare dintre ei, unindu-se cu toți, să nu asculte totuși decât de el însuși și să rămână tot atât de liber ca și mai înainte >>. Aceasta este problema fundamentală a contractului social.

... dacă îndepărtăm din pactul social ceea ce nu este de esența lui, vom vedea că el se poate reduce la termenii următori:

<< Fiecare din noi pune în comun persoana și toată puterea lui, sub conducerea supremă a voinței generale; și primim în corpore pe fiecare membru, ca parte indivizibilă a întregului >>.

În același moment, în locul persoanei particulare a fiecărui contractant, actul acesta de asociere dă naștere unui corp moral și colectiv, alcătuit din tot atâția membri câte voturi sunt în adunare, corp care capătă, prin însuși acest act, o unitate, un eu colectiv, o viață și o voință a sa. Această persoană publică, formată astfel prin unirea tuturor celorlalte persoane, purta odinioară numele de cetate, iar astăzi poartă numele de republică sau corp politic, fiind numite de către membrii săi stat, atunci când e pasiv, suveran când e activ și putere când e comparat cu alte formațiuni asemănătoare. În ceea ce îi privește pe asociați, ei iau în mod colectiv numele de popor și în particular se numesc cetățeni, întrucât participă la autoritatea suverană, și supuși, întrucât se supun legilor statului...

Suveranul poate, în primul rând, să încredințeze guvernământul întregului popor sau celei mai mari părți a lui, în așa fel încât să existe mai mulți cetățeni magistrați decât cetățeni simpli particulari. Această formă de guvernământ se numește democrație el poate, de asemenea, să restrângă guvernământul în mâinile unui mic număr de oameni, astfel încât să existe mai mulți cetățeni simpli decât magistrați; această formă poartă numele de aristocrație.

În sfârșit, el poate concentra întreg guvernământul în mâinile unui magistrat unic, de la care toți ceilalți își dețin puterea. Această a treia formă este cea mai obișnuită și se numește monarhie sau guvernământ regal”.

Rousseau J. J., *Contractul social*, Editura Științifică, București, 1957, pp. 99 – 102, 178

„Există trei feluri de guvernăminte: cel monarhic, cel republican și cel despotic. Pentru a cunoaște natura lor, este de ajuns să avem ideea pe care o au despre ele oamenii cei mai puțin instruiți. Eu plec de la trei definiții sau, mai degrabă, trei fapte, și anume: guvernământul republican este acela în care întregul popor sau numai o parte a lui deține puterea supremă; cel monarhic este acela în care conduce unul singur, dar potrivit unor legi fixe și dinainte stabilite; pe când, în cel despotic, unul singur, fără vreo lege și fără vreo regulă, mână totul după voința și capriciile sale....

Atunci când, în republică, puterea supremă aparține întregului popor, avem o democrație. Atunci când puterea supremă se află în mâinile unei părți a poporului, avem ceea ce se numește aristocrație.

În democrație, poporul este în anumite privințe monarhul, iar în alte privințe, supusul.

El nu este monarh decât datorită sufragiilor sale, care sunt expresia voinței sale. Voința suveranului este însuși suveranul. Așadar, legile care stabilesc dreptul de vot sunt fundamentale în această formă de guvernământ. Într-adevăr, într-o republică este tot atât de important să se fixeze în ce mod, de către cine, cui, și cu privire la ce trebuie să fie date voturile, pe cât este de important într-o monarhie să se știe cine este monarhul și în ce chip trebuie el să guverneze...

În aristocrație, puterea supremă se află în mâinile unui anumit număr de persoane. Acestea fac legile și le pun în aplicare; iar restul poporului nu este față de ele decât cel mult așa cum sunt într-o monarhie supușii față de monarh...

Din natura puterii despotice rezultă că omul care o deține singur va pune tot pe unul singur s-o exercite. Un om căruia cele cinci simțuri ale sale îi spun neîncetat că ele este totul, iar ceilalți nimic, este în mod firesc leneș, ignorant, desfrânat. El lasă deci în seama altcuiva treburile obștești. Dacă le-ar încredința mai multora, s-ar stârni certuri între ei; s-ar țese intrigi, fiecare voind a fi primul dintre sclavi, principele ar fi nevoit să ia din nou în mâinile sale cârmuirea”.

Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura Științifică, București, 1964, pp. 18 - 29

„Ori de câte ori guvernarea unui popor este expresia sinceră și permanentă a voinței majorității, această guvernare, oricare ar fi formele ei, este democratică. Democrația poate deci domni într-o națiune unită la fel ca într-o confederație, într-o monarhie ca și în sânul unei republici.

Mărturisesc că dintre toate guvernările, cea care mi se pare a corespunde în modul cel mai firesc democrației este guvernarea republicană...

Viciile și slăbiciunile guvernării democratice se observă cu ușurință; ele sunt dovedite prin fapte evidente, în timp ce influența ei binefăcătoare se exercită într-un mod mai puțin sesizabil, ca să spun așa, aproape invizibil. Defectele ei se observă de la bun început, iar calitățile ei nu se văd decât în timp...

În general, legile democrației tind spre binele majorității, deoarece emană de la majoritatea cetățenilor care se pot înșela, dar care nu pot avea interese contrare ei...Legile rău făcute sau date într-un moment nepotrivit sunt cele care discreditează în ochii lumii spiritul legislativ al democrației...

Nu s-a descoperit până acum forma politică aptă să favorizeze în mod egal dezvoltarea și prosperitatea tuturor claselor din care e compusă societatea. Aceste clase au continuat să alcătuiască tot atâtea națiuni distincte în sânul aceleiași națiuni și experiența a dovedit că e aproape la fel de periculos să încredințezi uneia dintre ele soarta celorlalte și a considera că un popor poate fi arbitru pentru destinul unui popor. Când bogații guvernează singuri, interesul celor săraci este întotdeauna în pericol, și când cei săraci fac legea, cel al bogaților e supus unor mari riscuri. Care este deci avantajul democrației? Superioritatea reală a democrației nu este, cum se spune favorizarea prosperității tuturor, ci doar favorizarea bunăstării pentru un număr cât mai mare de oameni.

În Statele Unite, cei însărcinați să conducă treburile publice sunt adesea inferiori, sub raportul capacității și al moralității, oamenilor pe care aristocrația i-ar aduce la putere; dar interesele lor se identifică și se confundă cu cele ale majorității concetățenilor lor. Ei pot deci comite frecvent înșelătorii și grave erori, dar nu vor urmări niciodată sistematic o tendință ostilă majorității; nu li se va întâmpla să imprime guvernării o purtare sectară și periculoasă”.

Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, Editura Humanitas, 1995, vol. 1, pp. 302 – 306

„De îndată ce un anumit număr de ființe vii se găsesc laolaltă, fie că este vorba de o turmă de animale sau de o mulțime de oameni, ele se plasează din instinct sub autoritatea unui conducător.

În cazul gloatelor de oameni conducătorul joacă un rol considerabil. Voința lui este nucleul în jurul căruia se construiesc și se identifică opiniile. Masele sunt o turmă care nu se poate lipsi de stăpân. Cel mai adesea, îndrumătorul lor este primul obsedat de o idee al cărei apostol devine. Aceasta îl cuprinde în asemenea măsură încât totul dispare dimprejurul ei și orice părere contrară i se pare respectivului ori eroare, ori superstiție...

Îndeobște, îndrumătorii nu sunt gânditori, ci oameni de acțiune... Oricât de absurde ar fi ideile pe care le apără sau scopul urmărit de ei, judecata pălește în fața convingerii lor. Disprețul și persecuțiile nu fac decât să-i ațâțe și mai tare. Interes personal, familie – pentru ei totul este sacrificat. Chiar și instinctul de conservare este anulat la acești oameni, încât adesea singura răsplată pe care și-o doresc este martiriul. Intensitatea propriilor convingeri conferă cuvintelor lor o mare putere de sugestie. Or, mulțimile îl ascultă întotdeauna pe cel înzestrat cu voință de fier, căci indivizii constituiți în mulțime, cu voința complet tocită, se îndreaptă din instinct către cel care o manifestă cu prisosință.

Popoarele nu au dus niciodată lipsă de conducători, dar nu toți aceștia posedă convingeri nezdruincinate, care să-i transforme în apostoli. De multe ori cei care se înfățișează maselor nu sunt decât niște oratori subtili, preocupați doar de propriile interese. Firește că și influența exercitată de asemenea indivizi este întotdeauna efemeră. Marii împătimiți, cei care înflăcărează inimile maselor – un apostol Petru, un Luther, un Savonarola sau capii revoluției de la 1789 – au fost fascinanți pentru că erau ei înșiși pătrunși de adânci convingeri. Numai astfel au putut sădi în sufletele altora puterea extraordinară numită credință, ce face din om sclavul desăvârșit al propriului vis.

A sădi în suflet credința – credința religioasă, politică ori socială, credința în ceva sau cineva – iată menirea de căpătâi a marilor îndrumători ai noroadelor”.

Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Editura Antet XX Press, Filipeștii de Târg, Prahova, f.a., pp. 60 – 62

„Politice sau religioase, credințele au o origine comună și se supun aceluiași legi. Ele s-au constituit nu cu ajutorul rațiunii, ci cel mai adesea împotriva oricărei rațiuni. Budismul, islamismul, Reforma, iacobinismul, socialismul etc. par să fie forme de gândire cât se poate de diferite. Cu toate acestea ele au niște baze afective și mistice identice și se supun unor tipuri de logică fără legătură cu logica rațională.

Revoluțiile politice pot rezulta din credințe statornicite în suflete, dar există multe alte cauze care le generează. Sinteza acestor cauze este cuprinsă în cuvântul nemulțumire. Din momentul în care nemulțumirea s-a generalizat, se formează un partid care, adesea, devine suficient de puternic pentru a lupta împotriva cârmurii...

Exceptând cazul în care devine generală și peste măsură de mare, nemulțumirea nu este suficientă pentru a înfăptui o revoluție. O mână de oameni se pune ușor în mișcare pentru a jefui, a dărâma sau a masacra, dar pentru a ridica un întreg popor, sau cel puțin o mare parte a acestuia, este necesară acțiunea repetată a unor conducători. Ei amplifică nemulțumirea, îi conving pe nemulțumiți că guvernul este singura cauză a tuturor evenimentelor supărătoare ce au loc – a lipsurilor îndeosebi – și garantează că noul regim propus va da naștere unei perioade de mulțumire deplină. Aceste idei încolțesc, se răspândesc prin sugestie și contagiune și vine clipa în care revoluția este coaptă...

Atunci când un partid învinge, el caută, firește, să organizeze societatea în conformitate cu interesele sale. Organizarea va fi deci diferită, după cum revoluția a fost înfăptuită de militari, de radicali, de conservatori etc. Noile legi și instituții vor depinde de interesele partidului învingător și de clasele care l-au sprijinit – clerul, de exemplu.

Dacă victoria survine în urma unor lupte violente, așa cum s-a întâmplat în timpul Revoluției franceze, învingătorii resping în bloc ansamblul vechilor legi. Partizanii regimului căzut vor fi persecutați, expulzați sau exterminați.

Persecuțiile ating un maxim de violență atunci când partidul învingător apără, pe lângă interesele sale materiale, o credință. În această situație, cel învingător nu poate spera la nici un fel de milă. Așa se explică expulzările maurilor de către spanioli, arderile pe rug ale inchiziției, execuțiile Convenției...

Dar cazurile pe care tocmai le-am relatat sunt excepționale. Majoritatea revoluțiilor au fost înfăptuite pentru a aduce la putere un nou suveran. Or, acest suveran știe foarte bine că prima condiție a menținerii sale este de a nu favoriza doar o singură clasă, ci de a se strădui să câștige prețuirea tuturor. Pentru a reuși acest lucru, el va stabili un fel de echilibru între clase, în așa fel încât să nu fie dominat de nici una dintre ele. A permite unei clase să devină preponderentă înseamnă a te condamna să o ai, în curând, drept stăpân. Aceasta este una dintre cele mai sigure legi ale psihologiei politice.

Gustave Le Bon, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, Editura Anima, București, 1992, pp. 13 – 17

„Trebuie deci ca sociologul, fie atunci când determină obiectul cercetărilor sale, fie în timpul demonstrațiilor lui, să-și interzică ferm folosirea conceptelor formate în afara științei și pentru nevoi care nu au nimic științific. Trebuie să se elibereze de aceste false evidențe care domină spiritul de rând, să scuture, odată pentru totdeauna, jugul acelor categorii empirice care, prin familiarizare, devin tiranice. Dacă uneori nevoia îl împinge să recurgă la ele, cel puțin s-o facă conștient de precaritatea valorii lor, pentru a nu le chema să joace în cadrul doctrinei un rol de care ele nu sunt demne.

În special amestecul sentimentelor e cel care face dificilă, în sociologie, desprinderea de familiar. Într-adevăr, ne înflăcăram pentru credințele noastre politice și religioase, pentru practicile noastre morale cu totul altfel decât pentru lucrurile din lumea fizică; prin urmare, acest caracter pasional se comunică și modului în care le concepem și le explicăm pe cele dintâi. Ideile pe care ni le facem despre ele ne sânt dragi, ca și obiectele aferente lor, căpătând astfel o autoritate atât de mare, încât nu suportă nici o opoziție. Orice opinie care le deranjează, este tratată drept dușman. De exemplu, există cumva vreo afirmație care nu este de acord cu ideea pe care ne-o facem despre patriotism sau despre demnitatea individuală? Ea este negată, oricare ar fi dovezile sale. Nu se admite că ar putea fi adevărată; i se opune o obiecție de principiu sau un refuz, iar pasiunea, ca să se justifice, sugerează fără dificultate argumentate care pot fi lesne considerate decisive. Aceste noțiuni pot avea un asemenea prestigiu, încât să nu tolereze deloc examinarea științifică. Simplul fapt de a le supune, alături de fenomenele pe care le exprimă, unei analize reci și seci provoacă revolte în anumite spirite. Oricine caută să studieze morala din afară și ca pe o realitate exterioară apare acestor persoane delicate ca văduvit de simț moral, așa cum cel ce practică vivisecția apare omului simplu ca lipsit de sensibilitate...

Sentimentele referitoare la lucrurile sociale n-au nici un avantaj față de celelalte, căci ele n-au altă origine... Departe de a ne aduce mai multă rațiune, ele sunt constituite exclusiv din sentimente puternice, e drept, dar tulburi... O știință astfel făcută nu poate satisface decât spiritele cărora le place să gândească mai mult cu inima decât cu mintea, care preferă sintezele imediate și confuze ale senzației analizelor perseverente și luminoase ale rațiunii. Sentimentul este obiect al științei, nu criteriu al adevărului științific... Se poate aprecia că, urmărită din știință în știință, această prejudecată va lua sfârșit odată cu dispariția ei din sociologie, cel din urmă refugiu al său, pentru a lăsa savantului terenul liber”.

Èmile Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Editura Polirom, Iași, 2002, pp. 67

<< Există două moduri de a-ți face o profesie prin politic: fie să trăiești „pentru” politică, fie, bunăoară, „din” politică. Aceste contrarii nu se exclud însă total. De regulă, se fac mai degrabă ambele lucruri deodată, cel puțin pe plan spiritual, dar de cele mai multe ori și pe plan material. Cel ce trăiește „pentru” politică, „trăiește lăuntric” din asta, fie că o face din pură plăcere de a poseda puterea pe care o exercită, fie că își susține echilibrul interior și respectul de sine din conștiența faptului că viața sa capătă sens fiind pusă în slujba unei „cauze”... „Din” politică, din profesia de om politic, trăiește cel ce caută să facă din aceasta sursă permanentă de venituri, iar „pentru” politică, cel în cazul căruia nu poate fi vorba de așa ceva. Pentru ca cineva, în acest sens economic, să poată trăi „pentru” politică, trebuie să fie îndeplinite – în cadrul unui regim bazat pe proprietatea privată – câteva condiții, dacă vreți, foarte banale: omul respectiv trebuie, într-o situație normală, să fie independent de veniturile pe care politica i le-ar putea aduce. Adică, pur și simplu: trebuie să aibă avere sau să aibă o situație care-i asigure venituri îndeustulătoare... proprietatea privată nu este încă suficientă: omul politic trebuie să fie și „disponibil”, în sensul că veniturile sale nu trebuie să presupună din partea lui un continuu efort, nu trebuie să-i absoarbă total sau în cea mai mare parte puterea de muncă și capacitățile intelectuale...

Conducerea unui stat sau a unui partid de către oamenii care (în sensul economic al cuvântului) trăiesc exclusiv pentru politică și nu din politică, presupune necondiționat o recrutare „plutocratică” a conducătorilor politici. Asta nu înseamnă neapărat că putem afirma și contrarul: că în cazul unei atari conduceri plutocratice, pătura conducătoare nu trăiește și „din” politică, adică nu caută să-și folosească dominația în interesele sale economice proprii...

Idealismul politic complet lipsit de fundamente și scrupule se regăsește, dacă nu exclusiv, cel puțin preponderent, tocmai la păturile care, datorită lipsei lor de mijloace, nu au nici un interes în menținerea ordinii economice a unei societăți date. Trebuie să spunem, așadar, că o recrutare neplutocratică a celor interesați în politică, a conducătorilor și aderenților lor, este legată de premisa evidentă ca acești oameni să aibă, de pe urma practicării politicii, venituri regulate și îndeustulătoare. Așadar, politica poate fi practică „onorific” de către oamenii „independenți”, adică înstăriți... Sau conducerea politică poate fi făcută accesibilă celor neînstăriți și atunci trebuie retribuită. Politicianul profesionist care trăiește din politică poate fi pur și simplu „subvenționat” sau poate fi „salariat”. El poate fi retribuit cu onorarii sau taxe pentru anumite servicii – bacșișurile și mitele nefiind decât o formă nereglementară, ilegală, degenerată a acestei categorii de câștiguri – sau poate avea un venit fix în natură sau în bani sau poate avea ambele forme de câștig >>.

M. Weber, *Politica, o vocație și o profesie*, Editura Anima, București, 1992, pp. 14 – 16

„Opoziția dintre psihologia individuală și psihologia socială sau psihologia maselor, opoziție care la prima vedere pare cât se poate de semnificativă, pierde mult din importanță atunci când o examinăm mai îndeaproape. Desigur, psihologia individuală se ocupă de individ și cercetează căile prin care acesta caută să-și satisfacă tendințele sale pulsionale, dar arareori și numai în condiții cu totul excepționale ea poate face abstracție de relațiile dintre individ și semenii săi. În viața psihică a individului, celălalt apare totdeauna fie ca model, fie ca obiect, ca asociat sau ca rival și, de aceea, psihologia individuală este de la bun început totodată psihologie socială, în sensul lărgit al cuvântului, care este cât se poate de legitim.

Atitudinea individului față de părinții săi, frații și surorile sale, față de persoana iubită, învățătorul sau medicul său, așadar toate raporturile care au făcut până acum obiectul preferențial al cercetării psihanalitice pot fi considerate fenomene sociale, ele intră deci în opoziție cu alte procese pe le-am denumit *narcisice*, în cazul cărora satisfacerea pulsionilor este în afara influenței altor persoane și independentă față de acestea. Astfel, opoziția dintre actele psihice sociale și narcisiste... nu depășește limitele psihologiei individuale și nu poate duce la separarea acesteia de psihologia socială...

În raporturile menționate ale individului față de părinții și frații săi, persoana iubită, prieten, învățător, medic etc, individul este influențat doar de una sau câteva persoane, și anume de cele care au dobândit pentru el o mai mare importanță. Or, în general, atunci când se vorbește de psihologie sau de psihologia maselor se face abstracție de aceste raporturi, luându-se ca obiect al cercetării doar influența simultană exercitată asupra individului de un număr mare de persoane de care el este legat într-un fel oarecare, chiar dacă acestea pot să-i fie în multe privințe străine. Așadar, psihologia maselor cercetează individul ca membru al unui trib, popor, caste, clase, instituții sau ca parte a unei mulțimi care devine — la un moment dat, în vederea unui anumit scop — o mulțime organizată. După ruperea legăturilor naturale menționate, s-a ajuns la concluzia că fenomenele care apar în aceste condiții particulare sunt manifestări ale unei pulsioni deosebite, ireductibil instinctul social — *herd instinct, group mind* — care nu se manifestă în alte situații...

Psihologia maselor, deși se află într-o fază de debut, îmbrățișează un număr enorm de probleme, punând în fața cercetătorului nenumărate sarcini care până în prezent nu sunt bine diferențiate. Simpla grupare a diferitelor forme de constituire a unei mase precum și descrierea fenomenelor psihice prin care se manifestă aceasta cer o muncă enormă de observare și prezentare, astfel că, în acest sens, a apărut deja o literatură foarte bogată”.

S. Freud, *Studii despre societate și religie*, Editura Trei, București, 2000, pp. 51 -

<< Politica, prin importanța pe care a căpătat-o în zilele noastre propaganda afectivă, a devenit aproape o religie: are, cum spune De Felice, propriile sale rituri și fasturi, dogme și credință proprie, viziunii și fanaticii săi. Prima grijă a celui ce-și propune să conducă o propagandă politică de masă, este de a ști cum și de a putea efectiv să adune masele folosindu-se, prin strategii potrivite, de toate mecanismele psihice care pot acționa asupra indivizilor ce alcătuiesc masele...

Odată atinsă sarcina de grupare a maselor, conducătorul trebuie să propage, spune Clyde Miller, cuvinte de ordine de tipul cuvintelor-otrăvă, sau cuvinte-virtute sau chiar cuvinte-mărturie autoritare, adevărate pârgii în realizarea organizării maselor grupate, caracterizate de un spirit comun și pregătite să participe la atingerea scopurilor ce le leagă de conducător.

Prima lege a propagandei, mai spune Cl. Miller, este legea conservării individului. Pentru a o face să acționeze asupra comportamentului individului, conducătorul trebuie să folosească următoarea strategie psihologică: el trebuie să sugereze teama pentru ca apoi să întrevadă ieșirea din situația periculoasă, posibilitatea atingerii siguranței cu ajutorul acțiunilor sugerate.

Pentru a face masele sau individul să accepte o atitudine sau o idee nouă, acestea trebuie puse în legătură cu ideile deja familiare: respingerea psihologică a tot ceea ce este neașteptat, care rupe desfășurarea firească a lucrurilor, este astfel făcută să cedeze mai ușor.

Orice propagandă rațională se sprijină pe un număr relativ restrâns de formule tranșante și concise, formule care trebuie inoculate în psihicul maselor deja într-o stare de impresionabilitate crescută. Este același principiu al creării reflexelor condiționate de la Pavlov. Pentru a preîntâmpina plictiseala prin repetare se propune diversificarea aspectelor temei centrale...

Se mai cere ca o bună propagandă să se manifeste sub forme de-a dreptul artistice; o regulă de luptă contra platitudinii este necesară aici. Din nefericire, părerea greșită că se pot oferi maselor lucruri simpliste, vulgare și lipsite de valoare din punct de vedere estetic este foarte răspândită... și în acest domeniu, sufletul poporului este adesea mai sensibil decât cel al unor „propagandiști” confuzi și blazați.

După Domenach „fără dovezi concrete”, o propagandă nu este decât vorbărie, care creează iluzii periculoase și se întoarce într-un final, împotriva ei înseși, căci indivizii, astfel înșelați, devin adversarii ei înverșunați”...

Încă odată trebuie să insistăm că succesul creării reflexului condiționat și a reîmprospătării lui nu este posibil decât în condițiile în care conducătorul ia în considerație dispoziția psihică determinată a maselor în funcție de factorii sociali prezenți >>.

S. Ceahotin, *Violul mulțimilor prin propaganda politică*, Editura Antet XX Press, Filipeștii de Târg, pp. 195 – 198

„În orice împrejurări sau pentru orice scopuri ar coopera un număr de oameni, se crede că dacă printre ei se ivește o diferență de păreri, dreptatea cere ca voința numărului celui mai mare de oameni să se execute mai degrabă decât voința minorității; și această regulă se presupune că e uniform aplicabilă, oricare ar fi rezultatul. Convingerea aceasta este așa de înrădăcinată și etica chestiunii a fost așa de puțin considerată, încât celor mai mulți le-ar pricinui oarecare uimire chiar numai această sugestie a unei îndoieli. Cu toate acestea nu-i nevoie decât de o scurtă analiză pentru a arăta că această părere nu are mai multă temeinicie decât o superstiție politică. Se pot ușor alege exemple care dovedesc prin reducere la absurd, că dreptul unei majorități e pur și simplu un drept condiționat, valid numai în limite specifice. Să luăm câteva. Să presupunem că la întrunirea generală a unei asociații filantropice, s-ar lua hotărârea ca pe lângă ajutorarea celor nenorociți, asociația să întrebuințeze un fel de misionari care înăluntru țării noastre ar predica înlăturarea papismului. S-ar putea întrebuința pe drept pentru acest scop subscrierile catolicilor, care s-au alăturat asociației având în vedere scopul ei caritabil? Luați exemplul membrilor unui club de lectură unde majoritatea socotind că în împrejurările existente tragerea la țintă ar fi mai importantă decât lectura, ar decide să schimbe scopul uniunii lor și să aplice fondurile pe care le au îndemână, pentru cumpărarea de praf de pușcă, gloanțe și ținte. Restul societății ar putea fi legat prin această hotărâre?... Fiecare dintre aceste minorități ar replica pe bună dreptate celor care ar încerca să-i silească: <<Noi ne-am unit cu d-ștră pentru un scop bine definit; noi am cheltuit banii și timpul nostru pentru promovarea aceluia scop; în toate chestiunile în legătură cu scopul nostru, noi ne învoim tacit să ne conformăm voinței majorității, dar noi nu ne-am învoit să ne conformăm asupra altor chestiuni. Dacă ne aduceți pentru a sta alături de d-ștră profesând un anumit scop, și-apoi întreprindeți altceva, despre care noi nu fusesem încunoștiințați, atunci d-ștră obțineți sprijinul nostru sub pretexte false, d-ștră treceți dincolo de înțelegerea exprimată sau înțeleasă, prin care noi ne-am legat, și noi nu mai suntem legați de hotărârile ce luați. E limpede că aceasta e singura interpretare rațională ce se poate da principiului general, ce stă la temelia guvernământului adevărat al oricărei asociații de oameni, este că membrii lui se leagă împreună să se supună cu toții voinței majorității, în toate scopurile pentru care ei s-au asociat, dar nu în altele. Numai până aici contractul poate avea valoare. Căci după cum se implică în însăși natura unui contract, acei care îl încheie trebuie să știe ce se leagă ei să facă; și deoarece acei care se unesc cu alții pentru un scop specificat nu pot lua în considerare toate scopurile nespecificate pe care uniunea le poate ipotetic întreprinde, urmează că acel contract prin care te-ai legat nu se poate extinde la obiecte ce n-au fost specificate. Și dacă nu există nici un contract exprimat sau subînțeles între uniune și membrii ei, relativ la scopuri nespecificate, atunci silirea minorității de către majoritate să le întreprindă, înseamnă nici mai mult nici mai puțin decât o grosolană tiranie>>”.

H. Spencer, *Individul împotriva statului*, Editura Timpul, Iași, 1996, pp. 99 - 100

„Nimic nu apare mai surprinzător acelor care privesc relațiile omenești dintr-o perspectivă filosofică, decât ușurința cu care cei mulți sunt guvernați de cei puțini și supunerea implicită cu care oamenii renunță la propriile lor sentimente și pasiuni în favoarea celor ale conducătorilor lor. Când cercetăm mijloacele prin care este înfăptuit acest miracol, vom descoperi că, întrucât FORȚA este întotdeauna de partea celor conduși, cârmuitorii nu au altceva în sprijinul lor decât opinia. Așadar, cârmuirea este întemeiată doar pe opinie; iar acest percept se aplică atât celor mai despotice și mai războinice guvernăminte, cât și celor mai libere și mai populare...

Opinia este de două feluri, și anume cu privire la INTERES și cu privire la (ceea ce este) DREPT. Prin opinie cu privire la interese înțeleg în principal sentimentul avantajului general care se obține prin cârmuire, dimpreună cu convingerea că acea cârmuire anume care a fost instituită este la fel de avantajoasă ca oricare alta care ar fi putut fi cu ușurință instaurată. Când această opinie prevalează înăuntrul statului sau printre cei care au forța în mâinile lor, ea conferă o mare siguranță oricărei cârmui.

Dreptul este de două feluri: dreptul la PUTERE și dreptul de PROPRIETATE. Opinia superioară a oamenilor față de primul fel poate fi înțeleasă cu ușurință prin observarea atașamentului pe care toate națiunile îl au față de cârmuirile lor din vechime, și chiar față de acele denumiri care au fost consacrate din timpurile vechi...

Este pe deplin înțeles că opinia asupra dreptului la proprietate este de cea mai mare importanță în toate chestiunile privitoare la cârmuire. Un autor renumit (John Locke – n.a.) a făcut din proprietate fundamentul oricărei cârmui, iar cei mai mulți dintre scriitorii noștri politici par înclinați să-l urmeze în acest punct...

Pe aceste trei opinii, asupra interesului public, a dreptului la putere și a dreptului de proprietate, sunt fondate toate cârmuirile și toată autoritatea celor puțini asupra celor mulți. Există, desigur, și alte principii, care adaugă forța acestora, și determină, limitează sau modifică funcționarea lor, cum ar fi interesul personal, teama și atașamentul: dar putem totuși afirma că aceste alte principii nu pot avea nici o influență singură, ci presupun influența prealabilă a opiniilor sus-menționate. Ele trebuie considerate, așadar, ca fiind principiile secundare ale cârmuirii, nu cele primare...

O cârmuire poate dăinui pentru mai multe generații, chiar dacă echilibrul puterii și cel al proprietății nu coincid. Acest lucru se întâmplă mai ales acolo unde orice categorie sau clasă a cetățenilor a obținut o mare parte din proprietate, dar organizarea politică originară a cârmuirii nu-i oferă nici o parte din putere... Dar acolo unde organizarea politică originară lasă vreo fărâamă de putere, oricât de mică, unei clase de oameni care posedă o mare parte a proprietății, este ușor pentru ei să-și extindă treptat autoritatea și să facă astfel încât distribuția puterii să coincidă cu cea a proprietății”.

D. Hume, *Eseuri politice*, Editura Incitatus, București, 2002, pp. 31 - 33

Bibliografie selectivă

1. Beciu Camelia, *Politica discursivă. Practici politice într-o campanie electorală*, Editura Polirom, Iași, 2000
2. Betea Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001
3. Colas Dominique, *Dicționar de gândire politică*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2003
4. Ceahotin Serghei, *Violul mulțimilor prin propagandă politică*, Editura Antet, Prahova, 2003
5. Cottam Martha, Dietz-Uhler Beth, Mastors Elena, Thomas Preston, *Introduction to Political Psychology*, Lawrence Erlbaum Associates, New York, 2004
6. De Tocqueville Alexis, *Despre democrație în America*, Editura Humanitas, București, 2005
7. Dick Morris, *Noul Principe. Machiavelli în secolul al XXI-lea*, Editura Ziua, București, 2003
8. Domenach Jean – Marie, *Propaganda politică*, Editura Institutul European, Iași, 2004
9. Dorna Alexandre, *Fundamentele psihologiei politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004
10. Drăgan Ioan, Beciu Camelia, Dragomirescu Ioana, Marinescu Valentina, Perpelea Nicolae, Rusu Daniela, Ștefănescu Simona, *Construcția simbolică a câmpului electoral*, Editura Institutul European, Iași, 1998
11. Edelman Murray, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iași, 1999
12. Frigioiu Nicolae, *Imaginea publică a liderilor și instituțiilor politice*, Editura comunicare.ro, București, 2004
13. Ghilezan Marius, *Cum să reușești în politică. Manual de campanie electorală*, Editura Active Vision, București, 2000
14. Godin Robert, Klingemann Hans-Dieter (coordonatori), *Manual de știință politică*, Editura Polirom, Iași, 2005
15. Gorun Adrian, Mateiu Dan, Gorun Horațiu, *Introducere în știința politică: regimurile politice, participarea politică, elitele politice*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2003
16. Haineș Rosemarie, *Televiziunea și reconsiderarea politicului, Studiu de caz: alegerile prezidențiale din România din anii 1996 și 2000*, Editura Polirom, Iași, 2000
17. Huntington Samuel, *Viața politică americană*, Editura Humanitas, București, 1994
18. Iyengarand Shanto, McGuire William (eds.), *Explorations in Political Psychology*, Duke University Press, Durham, Nord Carolina, 1993

19. Kapferer Jean – Noel, *Căile persuasiunii. Modul de influențare a comportamentelor prin mass-media și publicitate*, Editura comunicare.ro, București, 2002
20. Kuklinski James (ed.), *Thinking about Political Psychology*, Cambridge University Press, New York, 2002
21. Le Bon Gustave, *Psihologie politică – știința guvernării*, Editura Antet, Prahova, 2002
22. Le Bon Gustave, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, Editura Anima, București, 1992
23. Le Bon Gustave, *Psihologia mulțimilor*, Editura Antet, Prahova, 2001
24. Leeden Michael, *Machiavelli despre arta modernă a conducerii*, Editura Humanitas, București, 2004
25. Lord Carnes, *Principele modern*, Editura Antet, Prahova, 2006
26. Machiavelli Niccolo, *Principele*, Editura Mondero, București, 1999
27. Maricuțoiu P. Laurențiu, *Psihologie politică*, Editura Institutul European, București, 2006
28. Miroiu Adrian, *Fundamentele politicii. Preferințe și alegeri colective*, vol. I, Editura Polirom, Iași, 2006
29. Mungiu – Pippidi Alina, *Politica după comunism – structură, cultură și psihologie politică*, Editura Humanitas, București, 2002
30. Murray Edelman, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iași, 1999
31. Oakeshott Michael, *Raționalismul în politică*, Editura All, București, 1995
32. Pasquino Gianfranco, *Curs de știință politică*, Editura Institutul European, Iași, 2003
33. Rouquette Michel-Louis, *Despre cunoașterea maselor. Eseu de psihologie politică*, Editura Polirom, Iași, 2002
34. Schwartzberg, Roger-Gérard, *Statul spectacol*, Editura Scripta, București, 1995
35. Scurtulescu Antonia, *Promisiunea politică*, Editura Lucman, București, 2006
36. Sears David, Huddy Leonie, Jervis Robert (ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, Oxford University Press, New York, 2003
37. Suci Dorin, *Cum să câștigăm alegerile. Ghid practic de campanie electorală*, Editura comunicare.ro, București, 2004
38. Ștefan-Scarlat Laurențiu (coord.), *Dicționar de scrieri politice fundamentale*, Editura Humanitas, București, 2000
39. Thom Francoise, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 2005
40. Volkoff Vladimir, *Manualul corectitudinii politice*, Editura Antet, Prahova, 2001

Coperta originală a lucrării *Leviathanul* - 1651